KVINT S. F. TERTULIJAN

SPIS O KRSTU

15844

KVINT S. F. TERTULIJAN

SPIS O KRSTU

Tekst pripremio i preveo, popratio uvodom i tumačenjem

Marijan MANDAC

KRŠĆANSKA SADAŠNJOST

ZAGREB 1981.

Lektura:
MILKA TICA

Korektura:
KARMELA PROSOLI

Oprema:
ROKO BOLANČA

Izdaje:
KRŠĆANSKA SADAŠNJOST, Zagreb, Marulićev trg 14

Odgovara:
VJEKOSLAV BAJSIĆ, Zagreb, Kaptol 31

Tisak:
TISKARA ZELINA

P R E D G O V O R

Crkva se neprestano vraća djelima davnih kršćanskih pisaca. Ona zna da su ti pisci vjerni tumači Božje riječi koja je pohranjena u Svetom pismu. Za Crkvu su otački spisi vrelo i nadahnuće. I drugi Vatikanski sabor u svojim dokumentima često se poziva na pisce prvih kršćanskih stoljeća. Kad je riječ o tome kako treba da se izlaže kršćanski nauk, Drugi Vatikanski sabor traži da se pomno vodi računa o mišljenjima Otaca. Crkva će se uvijek obraćati svojim Ocima jer su oni njezini sigurni učitelji.

Misao i poruka drevnih kršćanskih pisaca kazana je jezicima koji su sve to manje dostupni većini vjernika. Prijevodi moraju koliko-toliko doskočiti nepoznavanju izvornih jezika. Radi toga smo i mi preveli Tertulijanovo djelo. Kako bi ono čitatelju bilo što razumljivije, napisali smo poduži uvod i donijeli tumačenja i napomene.

Drago nam je što ovdje možemo javno zahvaliti prijateljima koji su nam pomogli da rad privedemo kraju. A. Benvin, profesor teologije u Rijeci, velikodušno nam je posudio jedno izdanje Tertulijanova djela. Izdavačka kuća »Society for Promoting Christian Knowledge« iz Londona poslala nam je također svoje izdanje Tertulijanova spisa o krstu. Gospođa nedavno preminulog J. W. Ph. Borleffs, velikog Tertulijanova poznavatelja, za nas je fotokopirala Tertulijanov tekst u izdanju svog muža. Bibliotekari Teološkog

fakulteta u Offenbachu bili su nam uvijek na usluzi kad smo god radili u njihovoj biblioteci. Svima se najsrdačnije zahvaljujemo. Isto tako od srca smo zahvalni svojim redovničkim poglavarima jer su nam omogućili da se nesmetano bavimo teološkim radom.

U Zagrebu, 19. studenog 1974.

Marijan Mandac

I.

U V O D

Kratice izdanjâ

P = Patrologia, 1844. god.
C = Corpus scriptorum, 1890. god.
A = A. d' Alès, 1933. god.
Brf = J. W. Ph. Borleffs, 1948; 1952. god.
R = R. F. Refoulé, 1952. god.
L = B. Luiselli, 1960. god.
E = Evans, 1964. god.

I.

PISAC

Podaci iz Tertulijanova života

Prirodno je što ukratko želimo predstaviti pisca čije smo djelo priredili i preveli za hrvatskog čitatelja. Potrebno je naime poznavati okolnosti i uvjete u kojima neki autor živi da bismo razumjeli ono što je napisao. Djela su doduše plod stvaratelja, ali su također uvjetovana vremenom u kojem su niknula. Na žalost mi nemamo mogućnosti do se podrobno pozabavimo Tertulijanovom osobom. Napominjemo da je taj posao u zadnje vrijeme započet i makar dijelom obavljen[1]. Mi ćemo se zadovoljiti time što ćemo donijeti osnovne podatke iz života ovoga pisca. Uz to ćemo napomenuti njegov istup iz Crkve i istaći Tertulijanovo značenje.

Godina rođenja Kvinta Septimija Florenta Tertulijana nije poznata. Njegovi životopisci napominju 155. god. ili još

1 Tertulijanom se u novije vrijeme veoma dobro i kritički bavi T. D. BARNES, *Tertullian*. O političkim događajima u Rimskom Carstvu u Tertulijanovo doba kao i o kršćanstvu iz tog razdoblja u sjevernoj Africi, usp. K. A. H. KELLNER, *Tertullian*, XI-XXIX; J. BERTON, *Tertullien*, 15-29.

češće 160. god.[2] Tertulijan je rođen u Kartagi. Obično se držalo[3] da mu je otac bio rimski časnik. To nije posve sigurno. U novije vrijeme tvrdi se[4] da njegov otac uopće nije obnašao časničku službu. Tertulijan je studirao latinski jezik i retoriku[5]. Radi studija neko je vrijeme boravio u Rimu. Bavio se filozofijom, medicinom, teologijom i nadasve pravom. Poznavao je veoma dobro grčki. Tim je jezikom i pisao kako svjedoči *De Baptismo* 15,2 gdje Tertulijan izričito veli da je o krsnom problemu cjelovitije pisao grčki. To nam je djelo do sada ostalo nepoznato.

Tertulijan oko 195. god. napušta Rim i vraća se u Kartagu. Kršćaninom postaje oko 193. god. Mislilo se da je Tertulijan bio prezbiter. No nedavno je to zanijekano[6]. Ironičan način govora o kleru u *De Baptismo* 17,2 mogao bi potkrijepiti tu pretpostavku[7]. O posljednjim godinama Tertulijanova života ne znamo ništa pouzdano. Umro je u dubokoj starosti oko 220. godine[8].

Istup iz crkve

Tertulijan je bio po značaju veoma strog. Prema njegovu sudu čovjeku je dan život da ispunja dužnosti. Uz to je Tertulijan strastven, ponekad bezobziran i vatren. On posjeduje rimsku stegu, jasnoću pravnika i vojničko samoodricanje.

2 G. BARDY, *Tertullien*, 130, naznačuje raspon od g. 155-160. kao moguće godine Tertulijanova rođenja. B. KÖTTING, *Tertullianus*, 1370, i E. EVANS, *Tertullian*, IX, opredjeljuju se za g. 160.

3 Da se Tertulijan rodio od oca časnika navode npr. G. BARDY, *Tertullien*, 130; B. ALTANER-A. STUIBER, *Patrologie*, 148.

4 Tako T. D. BARNES, *Tertullian*, 3-12.2.

5 O vrsti Tertulijanovih studija, usp. G. BARDY, *Tertullien*, 130; J. BERTON, *Tertullien*, 30-47; B. ALTANER - A. STUIBER, *Patrologie*, 148.

6 T. D. BARNES, *Tertullian*, 13-21,2, odlučno niječe da je Tertulijan bio svećenik.

7 Tako naslućuje R. F. REFOULÉ, *Traité*, 90 bilj. 1.

8 Usp. G. BARDY, *Tertullien*, 132; B. ALTANER - A. STUIBER, *Patrologie*, 148; B. KÖTTING, *Tertullianus*, 1373.

Takav Tertulijan smatra da kršćani njegova vremena ne žive prema evanđeoskim zakonima. To ga nuka da napusti crkvenu zajednicu. Uz taj razlog, na odlazak ga je potičala njegova sklonost neovisnosti. Čini se čak da je Tertulijan prekinuo s Crkvom jer mu se nije ostvarila želja da postane biskup[9] itd. Svakako Tertulijan nije bio zadovoljan s Crkvom svoga vremena i zato ju je napustio. Zbilo se to 205-207. ili 213. god.[10]. Istupivši iz Crkve, Tertulijan se pridružuje montanističkom pokretu.

Montanizam

Montanizam je pokret nastao oko 170. god. u Frigiji u Maloj Aziji. Začetnik gibanja, uz suradnju dviju žena, bio je Montan. Prema njemu pokret je prozvan montanizmom. Pokret se veoma brzo širio te početkom trećeg stoljeća zahvaća i Afriku. Montanizam je s velikim zanosom propovijedao skori nastup Božjeg kraljevstva. Novi Jeruzalem trebao bi započeti na jednom frigijskom brdu. Montan sebe smatra poslanikom Duha Svetoga koji je u Ivanovu Evanđelju (14, 16. 26; 15, 26; 16, 7; 1 *Iv* 2, 1) obećao da će iznova sići.

Na području morala montanisti su bili veoma strogi. Ta je strana njihova života uvelike privlačila Tertulijana. Tražili su pokoru i obraćenje jer Božje kraljevstvo dolazi. Tertulijan je neko vrijeme bio član tog duhovnog pokreta čija se vjerovanja u bitnome nisu razlikovala od vjerovanjâ Velike Crkve. No njegov neovisni i nepokorni duh, a možda i razočaranje u montanizmu, odvojili su ga i od montanističke zajednice. On tada osniva vlastitu sljedbu. Njezini se članovi

9 O Tertulijanovu karakteru, njegovu istupu iz Crkve i razlozima za taj istup, usp. J. TIXERONT, *Mélanges*, 120-121; G. BARDY, *Tertullien*, 131-132; H. von CAMPENHAUSEN, *Lateinische*, 13; J. BERTON, *Tertullien*, 48-69; B. NISTERS, *Tertullian*, 7-19.

10 Za godinu istupa iz Crkve, vidi G. BARDY, *Tertullien*, 131; B. ALTANER - A. STUIBER, *Patrologie*, 148; J. BERTON, *Tertullien*, 70-76; B. KÖTTING, *Tertullianus*, 1370; T. ŠAGI - BUNIĆ, *Krštenje*, 15 bilj. 3.

zvahu »tertulijanovci«. Još je sveti Augustin s njima raspravljao. Kad ih je nestalo, pod konac četvrtog stoljeća, njihova je crkva u Kartagi postala katoličkom[11] itd.

Značenje Tertulijana

Tertulijan je nadasve poznat kao vrsni branitelj kršćanstva. Njegov spis Apologeticum klasično je djelo s tog područja. No Tertulijan nije samo apologet, već odličan teolog. Štoviše, on je tako reći otac i utemeljitelj latinske teologije. Tertulijan je među kršćanskim latinskim piscima prva osoba koju dobro poznajemo. Prije njega kršćanski svijet i na Zapadu piše i govori grčkim jezikom. To nije ni čudno jer je taj jezik bio jezik obrazovanih ljudi i trgovine. Redovito je rabljen u velikim gradovima. Njegovo izražajno bogatstvo bilo je veoma prikladno da se izrazi kršćanska poruka i misao.

Tertulijan, uz Minucija Feliksa, prvi među kršćanima piše latinski. To je veoma značajno. Termine i izraze koje je Tertulijan rabio preuzet će latinska Crkva i u više slučajeva sačuvati do današnjeg dana[12].

Tertulijanov pionirski rad od golema je značenja. Možemo se samo diviti i čuditi kako je on poneki put znao tako točno izraziti kršćanska otajstva da će njegovi izričaji kršćanskih misterija ostati na snazi kroz stoljeća. Poznato je kako je Tertulijan u *Adversus Praxean* sjajno izrazio vjeru Crkve

11 O montanizmu, Tertulijanu kao montanistu i osnivaču vlastite sljedbe, usp. B. ALTANER - A. STUIBER, *Patrologie*, 148; H. F. von CAMPENHAUSEN, *Lateinische*, 31; H. BACHT, *Montanismus*, 578-580; B. KÖTTING, *Tertullianus*, 1373; E. EVANS, *Tertullian*, X; T. ŠAGI - BUNIĆ, *Krštenje*, 15 bilj. 2 i 3.

12 O značenju Tertulijana za latinsku Crkvu, vidi H. F. von CAMPENHAUSEN, *Lateinische*, 12; E. EVANS, *Tertullian*, X; Iak Ch. MOHRMANN upozorava u *Etudes*, II, 235-236, da ne treba pretjeravati Tertulijanovu ulogu u stvaranju crkvenog latinskog jezika jer je taj jezik prema njezinu sudu zajednički stvoren od cijele crkvene zajednice.

u Presveto Trojstvo[13]. Njegova formulacija Kristove tajne u *De carne Christi* i drugdje zapanjuje. Tertulijan već u svoje vrijeme, stoljeća prije Leona Velikog i Kalcedonskog sabora, govori o »jednoj i drugoj Kristovoj supstanciji«. Ističe kako je u Kristu »uščuvana vlastitost jedne i druge supstancije«. Također Tertulijan govori o tome kako »dva Kristova stanja nisu smiješana, već sjedinjena u jednoj osobi«. Te će tvrdnje stajati poput svjetionika koji će pokoljenjima kršćana pokazivati istiniti i pravi put na području kristologije[14].

Sveti Jeronim rekao je o Tertulijanu[15] da od njega nema nitko učeniji ni oštroumniji. Jeronim je možda pretjerao. Ipak ostaje činjenica da je Tertulijan bio i ostao iznimna osoba među crkvenim piscima. Njegov bi ugled bio sigurno veći i utjecaj širi da nije u jednom trenutku napustio Crkvu. Time je njegov dobar glas zacijelo trpio, ali opet ne toliko da bi se misao tog teologa izgubila negdje u afričkim pustarama. Tertulijanova djela ne kanimo predstavljati da nas ne bi previše zadržala. Zaustavit ćemo se samo na spisu koji smo preveli. U tu ćemo svrhu istaći značenje Tertulijanova djela. Govorit ćemo o vremenu postanka *De Baptismo;* njegovu stilu i jeziku; književnoj vrsti, namjeni; okolnostima postanka. Posebno ćemo se zadržati na rukopisima i izdanjima ovog Tertulijanova djela.

13 Tertulijanov iznimni doprinos za tumačenje trojstvene dogme obrazlažu G. - L. PRESTIGE, *Dieu*, 98-104; J. N. D. KELLY, *Doctrines*, 110-115; J. MOINGT, *Théologié*.

14 Tertulijanovu kristologiju iznose npr. A. GRILLMEIER, *Vorbereitung*, 43-52 i J. LIÉBAERT, *Incarnation*, 85-92.

15 S. Jeronim, *Ep.* 70,5 u PL, 22,668, u CSEL, 54,707: »*Quid Tertulliano eruditius, quid acutius?*«. Uz navedena djela za ovo poglavlje imali smo pred očima J. QUASTEN, *Patrology*, 246-340; K. RAC - F. LUKMAN, *Izbor*, 87; J. PAVIĆ, *Patrologija*, 40-43; J. P. BOCK, *Kvinto*, 457-468.

II.

DJELO

Značenje Tertulijanova De Baptismo

Tertulijanu pripada čast da je napisao prvo opsežnije i u neku ruku sustavno djelo o krstu. Ujedno u *De Baptismo* imamo jedini spis u kojem je prije Nicejskog sabora (325. god.) pojedinačno govor o nekom od sakramenata[16]. To ne znači, naravno, da o krstu prije Tertulijana nije nitko pisao. Davnu kršćansku misao o krstu nalazimo na primjer u sedmom poglavlju knjige koju nazivamo *Didahe*[16 bis]. O krstu piše i Justin Mučenik u *Apologia*, I, 61[17]. Ipak Tertulijan nam pruža u zasebnu djelu ono što je kršćanstvo propovijedalo o krsnom otajstvu na koncu drugog stoljeća. Tertulijanov je spis do te mjere vrijedan i temeljit da su ga čitali i bili pod

16 Autori rado ističu tu oznaku Tertulijanova djela. Vidi: B. NEUNHEUSER, *Baptême*, 87; A. HAMMAN, *Baptême*, 68; J. QUASTEN, *Patrology*, 278; R. F. REFOULÉ, *Traité*, 12.

16 bis. Riječ je o spisu čiji potpuni naslov glasi *Gospodinova pouka poganima po Dvanaestorici Apostola*. Djelo je nastalo po svoj prilici između g. 100. i 150.

17 O krsnim tekstovima koji prethode Tertulijanu, usp. E. EVANS, *Tertullian*, XVII-XXII; M. TURNŠEK, *S krstom*, 57-106; B. NEUNHEUSER, *Baptême*, 59-87.

njegovim utjecajem i takvi teolozi kao Ciprijan, Didim Slijepi, Jeronim, Optat i Izidor Seviljski[18]. Preko tih Otaca, kao i izravno, *De Baptismo* postaje svojina cijele Crkve. Nema sumnje da je taj spis sposoban da i danas postane izvorom na kojem će se napajati vjera i spoznaja. Bogatstvo je djela veliko. Tako uz povijesno značenje u odnosu na sakramente krsta i potvrde, De Baptismo ima svoje trajno značenje. Tko želi ozbiljno govoriti o krstu i potvrdi, ne smije zaobići Tertulijanov spis[19].

Vrijeme postanka

Ne zna se točno kad je Tertulijan napisao *De Baptismo*. Raspon godina se kreće između 198. i 207. god[20]. Svakako taj spis pripada Tertulijanovim djelima iz vremena dok je još bio u katoličkoj Crkvi. Može se ipak i u *De Baptismo* naslutiti Tertulijanova strogost koja ga je odvela u montanizam. Ovdje mislimo na *De Baptismo* 8,5 gdje Tertulijan ističe da je čovjek koji nakon krštenja griješi osuđen na vječnu vatru[21].

Stil i jezik

Dobro je poznato da je Tertulijan jedan od najtežih pisaca cijele latinske književnosti. Poteškoće za razumijevanje njegovih tekstova veoma su raznolike. Njegova sintaksa je

18 Za utjecaj Tertulijana na kasnije Oce, usp. R. F. REFOULÉ, *Traité*, 65 bilj. b, 79 bilj. a (=Jeronim); 70. bilj. b, 76 bilj. a (=Izidor); 74 bilj. b, 83 bilj. 2 (=Optat); 74 bilj. 7,75 bilj. b, 76 bilj. a (=Didim); E. EVANS, *Tertullian*, XXXIV (=Ciprijan i Didim), XXXV (=Jeronim), XXXV-XXXVI (=Izidor).

19 Usp. J. QUASTEN, *Patrology*, 278.

20 Za datum postanka De Baptismo vidi: R. F. REFOULÉ, *Traité*, 12; T. ŠAGI - BUNIĆ, *Krštenje*, 44; G. BARDY, Tertullien, 136; A. d' ALÈS, *Théologie*, XIII; isti, *De Baptismo*, 4; S. OTTO, *Natura*, 212 i bilj. 146; J. - C. FREDOUILLE, *Tertullien*, 487; R. BRAUN, *Deus*, 570; J. MOINGT, *Théologie*, 62; V. MOREL, *Développement*, 253; T. D. BARNES, *Tertullian*, 55; L. VILETTE, *Foi*, 105; E. EVANS, *Tertullian*, XI.

21 O znacima montanizma u *De Baptismo*, usp. A. d' ALÈS, *De Baptismo*, 3 bilj. 2. Naprotiv, E. EVANS, *Tertullian*, XI, smatra da se u tom Tertulijanovu spisu uopće ne osjeća montanizam.

neobična. Riječima daje neki posebni smisao, različit od običnog. To veoma često naznačuju i rječnici. Tertulijan piše zbijeno. U jednoj rečenici želi kazati jako mnogo. Čovjek ima dojam da Tertulijan želi svakoj riječi u rečenici dati zasebnu misao. Latinski mu je natrunjen grčkim riječima i načinom izražavanja. Arhaizmi nisu rijetki. U radu je ponekad i nemaran[22]. Laktancije je rekao za Tertulijana: » Tertulijan je bio vješt u svakoj književnoj vrsti, ali u govoru ne bijaše nimalo lagan. Malo je dotjeran i veoma nerazgovijetan«[23]. Jeronim pak tvrdi: »Tertulijan je jak ... u misli, ali težak u izrazu«[24]. O Tertulijanu kao piscu drukčije ne sudi ni G. BARDY. On veli: »Jedva da treba nadodati da Tertulijan nije lagan pisac. On uživa da kaže mnogo stvari u malo riječi ... njegova sažetost čini ga veoma često tamnim. Gotovo da je nemoguće prevesti u drugi jezik njegove formule, smislom bremenite; čak često oklijevamo pred točnim tumačenjem nove riječi, neočekivanim sklopom rečenice, formule s posebnom svrhom ...«[25]. Nije nikakvo čudo da ni naš prijevod neće uvijek biti čist i bistar. Radije smo na nekim mjestima ostali nejasni nego da odveć drobimo Tertulijanove rečenice i na taj način osiromašujemo njegove misli. Uostalom, i Tertulijan je mogao napisati nedorečenih rečenica[26].

Književna vrsta i podjela spisa

Pitanje je također u koji književni rod pripada *De Baptismo*. I tu smo neodlučni. Kolebamo se između kateheze, propovijedi i krsne monografije[27]. Ni s podjelom spisa nismo na-

22 O Tertulijanovu stilu i jeziku, usp. R. F. REFOULÉ, *Traité*, 11. 53-58; Ch. MOHRMANN, *Études*, II, 235-246; V. MOREL, *Disciplina*, 5; E. LÖFSTEDT, *Sprache* i *Bemerkungen*.

23 Lactantius, *Div. Inst.*, PL, 6,551 A, CSEL, XIX, 402.

24 Jeronim, *Ep.* 58,10, PL, 22,585, CSEL, LIV, 539.

25 G. BARDY, *Tertullien*, 133.

26 Evo poglavitih nama nerazumljivijih mjesta: 2,3 (posljednja rečenica); 4,1 (prva rečenica); 5,2; 5,7; 20,4 (početak).

27 O tom pitanju usp. A. HAMMAN, *Baptême*, 68; G. BARDY, *Tertullien*, 131; J. W. Ph. BORLEFFS, *Valeur*, bilj. 22. E. EVANS, u naslovu svoje knjige stavlja da je *De Baptismo* krsna homilija: *Tertullian's Homily on Baptism.*

čistu. Vidimo samo da se ne da strogo dijeliti. Ipak se dade naslutiti da u spisu ima tri dijela. Prvi dio obuhvaća poglavlja 1-9. Tu Tertulijan brani opstojnost i značenje krsta. Tertulijanove riječi na početku desetog poglavlja upućuju na to da u prethodnim poglavljima vidimo zaseban dio. On veli: »Iznijesmo koliko našoj neznatnosti bi na dohvat sve što temelji vjerski značaj krsta. Sad bih, i opet koliko mi je moguće, prešao s nekim manjim pitanjima na ostale krsne značajke«. Drugi dio spisa (pog. 10-16) raspravlja o krsnim temama koje su onda bile predmet razmišljanja: značenje Ivanova krsta; razlog zašto Isus osobno nije krštavao; pitanje da li su apostoli bili kršteni; problem u vezi s Pavlovom tvrdnjom da nije poslan krštavati; pitanje krsta u heretikâ. Preostali dio spisa (pog. 17-20) iznosi razna praktična pitanja: djelitelj krsta; dob za krštenje; vrijeme kad se krsti[28]. Da su ta poglavlja u stanovitom smislu zaključak za cijelo djelo vidi se iz onog što Tertulijan piše na početku sedamnaestog poglavlja: »Da bismo zaključili ovaj mali predmet, preostaje da ...«.

Namjena djela

Tertulijan u prvom poglavlju spisa naznačuje kome je namjenio svoje djelo. On ima prije svega pred očima katekumene i netom krštene vjernike. No posebice mu je stalo, kako se čini, do onih kršćana koji doduše imaju ispravnu vjeru, ali, jer je ne znaju opravdati, lako u njoj mogu pokolebati ili biti od krivovjernika zavedeni. Ovdje valja istaći da nauk što ga Tertulijan pruža svojim čitateljima nije neko suptilno teološko razglabanje, već osnova i početak kršćanske vjere. Na žalost, i to je vjernicima bilo nerazumljivo. Tertulijan ih želi u *De Baptismo* proučiti o osnovnim zasadama vjere koju su prigrlili[29].

28 Mi smo razdiobu djela preuzeli od E. EVANS. Inače za to pitanje usporedi R. F. REFOULÉ, *Traité*, 11.

29 O namjeni u *De Baptismo*, J. MOINGT, *Théologie*, 115.

Okolnosti postanka De Baptismo

Uvodno poglavlje u *De Baptismo* skreće pozornost na okolnosti koje su Tertulijana ponukale da se prihvati pera. Poput ostalih Tertulijanovih djela i *De Baptismo* je prigodni spis[30]. Uvjetovala ga je propaganda kainske sljedbe. Kainiti, nazvani prema Kainu koga su rehabilitirali[31], pripadahu gnostičkom ili marcionističkom duhovnom gibanju koje je u Tertulijanovo vrijeme bilo veoma živo. Gnosticizam je dualistička nauka. On dualizam vidi i u samom božanstvu jer božanstvo dijeli na dobrog i zlog Boga. Gnostički dualizam osim toga suprotstavlja Stari i Novi zavjet; stvaranje i otkupljenje; duh i materiju. Materija, prema gnosticima, stoji na izvoru svakog zla i kao takva ne može imati udjela u čovjekovu otkupljenju. Duša je iskra božanstva. Iz tih postavki gnostici, pa prema tome i kainiti, zbaciše sakramentalnost u otkupljenju. Opravdanje se prema njima postiže samo prema vjeri[32].

Iz prvog poglavlja *De Baptismo* razabiremo da su kainske i gnostičke ideje u vezi s krsnim otajstvom imale kod neukih kršćana dosta uspjeha. Krst je bio napadnut i ostranjen. Tertulijan je napisao *De Baptismo* da obrani krst. Njegova temeljna postavka jest: voda može i treba da ima ulogu u čovjekovu opravdanju jer je plan spasenja jedan. Bog je jedan; stvaranje i otkupljenje djelo su istoga Boga; u biti je samo jedan Zavjet; ovozemno i nebesko nisu tako rastavljeni da ne bi postojao dodir između duha i tijela. Isti je Bog stvorio dušu i tijelo. Nije stoga strano ni Bogu ni čovjeku ako po sakramentima u red otkupljenja uđe i materija[33].

30 Prigodnost Tertulijanovih djela naglašava E. EVANS, *Tertullian*, IX.

31 O kainitima, usp. A. d' ALES, *De Baptismo*, 24-25; R. F. REFOULÉ, *Traité*, 71 bilj. 1; A. HAMMAN, *Lettres*, 31 bilj. 1; G. BAREILLE, *Baptême*, 180-181; W. BENDER, *Lehre*, 123; J.-C. FREDOUILLE, *Tertullien*, 328; E. EVANS, *Tertullian*, XI; A. KREUZ, *Cajaner*. Vidi i tumačenje za 1,2; 4,5.

32 Za gnosticizam u našim okvirima, usp. R. F. REFOULÉ, *Traité*, 11,20; A. HAMMAN, *Baptême*, 68; G. BAREILLE, *Baptême*, 180-181; G. BARDY, *Tertullien*, 147-148.

33 Uz pisce dviju prethodnih bilješki valja još napomenuti A. KOLPING, *Sacramentum*, 68 bilj. 92. Svi ti autori ističu da Tertulijan sakrament krsta opravdava pred gnostičkim nijekanjem time što polazi od jedinstvenog Božjeg plana sa stvaranjem i otkupljenjem.

Rukopisi i izdanja

U prvim tiskanim izdanjima Tertulijanovih djela 1521., 1528. i 1539. god. ne nalazimo *De Baptismo*. Taj je spis po prvi put izišao u tisku 1545. god. u Parizu. Dugo se mislilo da ga je objavio Ioannes GANGNEIUS, ali se pravi izdavač zvao Martinus MESNARTIUS. Rukopis koji je služio za tisak više ne postoji. Radi toga izdanje iz 1545. god. smatramo za rukopis ili prvotisak (*editio princeps*). U stručnoj literaturi to se izdanje koje ostaje bazično za sva kasnija izdanja sve do 1916. god. označuje velikim slovom B[34].

Iduće izdanje za *De Baptismo* priredio je u Bazelu 1550. god. Sigismundus GELENIUS. On se uz prethodno izdanje služio nekim, sada izgubljenim, rukopisima engleskog podrijetla[35]. Od izdanja poslije GELENIUSOVA valja navesti: J. PAMELIUS, Antverp, 1584; F. IUNIUS, Franekerae, 1597; N. RIGALTIUS, Pariz, 1634; F. OEHLER, Leipzig,1853, itd.[36].

Za De Baptismo veoma je značajna 1916. god. Tad je A. WILMART pronašao u biblioteci u Clairveauxu rukopis iz 12. stoljeća. Taj se rukopis čuva u Troyesu i označuje velikim slovom T. Rukopis sadrži pet Tertulijanovih djela među kojima i *De Baptismo*. Na žalost u rukopisu *De Baptismo* nije čitav već samo do 18,2 (*ipsius fidei*). To je za sada jedini rukopis za ovo Tertulijanovo djelo[37].

Tekst što ga imamo u T. dosta se razlikuje od teksta u B. Nameće se pitanje koji je odnos između ta dva teksta. Kako su među njima razlike upadne, istraživači su došli na pomi-

34 O izdanju iz 1545. god. vidi R. F. REFOULÉ, *Traité*, 58; J. W PH. BORLEFFS, *Valeur*, 189; isti *De Baptismo*, 10; E. EVANS, *Tertullian*, XXXVI-XXXVIII; B. LUISELLI, *De Baptismo*, XIV-XXI; A. d' ALÈS, *De Bap.* 4.

35 O izdanju iz 1550. god. vidi R. F. REFOULÉ, *Traité*, 59; B. LUISELLI, *De Baptismo*, XXI-XXIII; E. EVANS, *Tertullian*, XXXVI; J. W. PH. BORLEFFS, *De Baptismo*, 11.

36 Za ta izdanja usp. B. LUISELLI, *De Baptismo*, XXVIII-XXIX; E. EVANS, *Tertullian*, 3.

37 O rukopisu iz Troyesa vidi R. F. REFOULÉ, *Traité*, 59; B. LUISELLI, *De* 185-200; E. EVANS, *Tertullian*, XXXVI-XXXVIII.

sao da bi sam Tertulijan ostavio *De Baptismo* u dva oblika. Razlike bi po tome u T. i B. potjecale od samog autora. No to se čini nevjerojatnim. Radi toga je iznesena nova pretpostavka prema kojoj bi Tertulijan uz svoj tekst ostavio bilješke koje bi prepisivač naknadno unio u sam tekst[38]. Bez obzira na taj problem koji do sad nije riješen, istraživači drže da veće povjerenje valja pokloniti tekstu u T. nego u B.[39]. Svi najnoviji izdavači slijede rukopis iz Troyesa.

Najnovija izdanja

Od tih izdanja pri pripremanju našega teksta uporabljali smo tekst koji se nalazi u *Patrologia Latina*, t. 1, 1197-1224. Taj smo tekst, iako u njemu nije uzet u obzir rukopis iz Troyesa, imali pred očima zato jer je *Patrologia*, uza sve svoje nedostatke, često jedino dostupno izdanje. Iz istih smo pobuda također uporabili onaj tekst što su ga za *Corpus scriptorum ecclesiasticorum latinorum*, t. XX., pripremili A. REIFFERSCHEID i G. WISSOVA. Tekst je objavljen u Beču, 1890. god. str. 201-218. Od izdanja koja su se služila kodeksom T. služili smo se ovima: A. d' ALÈS, *Tertulliani de Baptismo*, Romae, 1933; R. F. REFOULÉ, *Traité du baptême*, Paris, 1952; J. W. PH. BORLEFFS, Q. *Sept. Flotentis Tertulliani... De Baptismo, Hagae Comitis, 1948; isti; De Baptismo* u *Corpus Christianorum*, SL. I, Turnholti, 1954., 275-295; B. LUISELLI, *De Baptismo*, Paravia, 1960; E. EVANS, *De Baptismo*, London, 1964. Kako se i ta kritička izdanja međusobno razlikuju u čitanju teksta, to smo i mi, birajući, uspostavili tekst koji se posvema ne podudara s gore navedenima. Ipak smo nastojali slijediti J. W. PH. BORLEFFS i R. F. REFOULÉ, jer su prvi, posve stručno i kritički, pripremili i objavili tekst.

38 Za problem odnosa između B. i T. usp. prije svega J. W. Ph. BORLEFFS, *Valeur*, 185-200; isti *De Baptismo*, 8-12; E. EVANS, *Tertullian*, XXXVI-XXXVIII.

39 J. W. PH. BORLEFFS, *Valeur*, 198-200.

Ostavivši podrobnije naznačivanje razlika u tekstu za sam tekst, ovdje ćemo pokušati da opravdamo svoj izbor u nekoliko slučajeva[40]. Ne želimo biti iscrpni, već donosimo nekoliko primjera da se vidi s kakvim smo se problemima morali rvati.

Sam početak Tertulijanova spisa dosta je sporan. Dok u *Patrologia, Corpus, A. d' Alès* i *B. Luiselli* taj početak glasi: »*Felix sacramentum aquae nostrae...*«, dotle *Refoulé, Borleffs* i *Evans* imaju: »*De sacramento aquae nostrae...*«. Mi smo se odlučili za posljednje čitanje jer nam se čini prirodnijim za početak pisana djela. Početak s *felix...* po svoj je prilici nastao pod utjecajem *felix aqua* iz *De Baptismo* 15, 3. U istom smo se poglavlju odlučili za *simpliciter* nasuprot *similiter. Simpliciter* je bolje ukorijenjen u kontekst. Riječ je o onima čija je vjera jednostavna i kojima nedostaje misaono i teoretsko obrazloženje njihove vjere[41]. Riječi *intemptatam probabilem* u *De Baptismo* 1,1 izostavili smo jer jedva da imaju razgovijetan smisao.

U *De Baptismo* 4,1 zadržali smo riječ *instinctor* koja označuje poticatelja. Za Duha Svetog se može reći da potiče i pokreće. Umjesto *instinctor* u nekim izdanjima stoji *intinctor*. Riječi nema u rječnicima. Mogla bi označivati Duha ukoliko krštava. No posve je neobično da bi tako bio nazvan Duh Sveti. U *Patrologia* čitamo *intinctos*, a u *Corpus Scriptorum* stoji *intinctorum*. To je u kontekstu još teže razumjeti.

U *De Baptismo* 7,1 *Borleffs* i *Luiselli* čitaju *christi dicti*. Oni vjerojatno misle da se te riječi odnose na kršćane. E. *Evans* ima *Christus dicitur*. Prema njemu mjesto se odnosi na židovskog velikog svećenika. Čini nam se da kontekst i biblijski navodi na tom mjestu stoje na strani E. *Evansa*. Zanimljiv je slučaj riječi *male* u 8,5. *Evans* i *Borleffs* čitaju

[40] Najiscrpniji komentar s obzirom na tekst dao je B. LUISELLI, *De Baptismo*, 37-88.

[41] Za pobliže tumačenje riječi *simpliciter* vidi komentar za 1,1.

male, dok A. *d'Ales* i B. *Luiselli imaju mage*. Valja priznati da je opravdanje za *mage* u *Luiselli*[42] odlično, ali kako je ponešto složenije mi smo se odlučili za *male*. U 11,3 većina izdavača čita *apostolis struxerat*. Glagol *struo* u Tertulijana znači »opskrbiti koga čim«, »opremiti koga«, »snabdjeti«. *Apostolis struxerat* znači: opskrbio je apostolima. No u *Patrologia, Corpus Scriptorum* i *d' Alès* stoji *apostoli struxerant*. Očito je da ti posljednji autori glagol *struo* uzimaju u smislu »sagraditi«. U tom slučaju izričaj *apostoli struxerant* valja prevesti: »apostoli su sagradili«.

Posebnu nam je poteškoću pribavio izraz *sanguine oporterent* u 16,2. Teško smo se odlučili pri izboru. *Refoulé* i *d' Ales* imaju *sanguinem portarent:* »nosili su krv«. No izraz *sanguinem portare* u smislu »umrijeti kao mučenik« veoma je neobičan. U *Patrologia* i *Corpus* stoji *sanguinem potarent*. U tom bi slučaju govor bio o euharistiji. To nije isključeno, ali ne odgovara dobro kontekstu. Nije nam drugo preostalo nego poći za *Borleffs* i *Evans*. Oni čitaju *sanguine oporterent*. Možemo napokon napomenuti oklijevanje pred *vacationem* u 18,6. *Vacationem* kao čitanje predlaže *Borleffs*. *Luiselli* i *Evans* imaju *vagationem*. Jedno je i drugo moguće. Mi smo se odlučili za *vacationem* jer smo stekli dojam da se Tertulijan tu oslanja na 1 *Tim* 5,13.

Time bismo prestali s predstavljanjem Tertulijanova *De Baptismo* i posvetili se novom problemu. Željeli bismo, naime, izbliže promotriti Tertulijanov krsni nauk kako se dade izvući iz njegova spisa.

[42] B. LUISELLI, *De Baptismo*, 46-47.

III.

KRST U »DE BAPTISMO«

1. — *Krst ukoliko je »sakrament«*

Tertulijan u više navrata u svom spisu krst naziva *sacramentum*. Poslije njega tako će krst nazivati čitava Zapadna Crkva. Štoviše, riječ će biti protegnuta i na druga kršćanska otajstva. Kako se sa Tertulijanom riječ *sacramentum* pojavljuje i postaje domaćom u teologiji, dužni smo istražiti što je Tertulijan htio reći kad je krst nazvao *sacramentum*. On riječ nije izmislio, već ju je preuzeo i primijenio na kršćansko otajstvo.

S obzirom na etimologiju *sacramentum* dolazi od korijena *sacr* i dodatka *mentum*. *Sacr* izražava odnos profanog prema božanskom. Iz korijena *sacr* dolaze riječi *sacrare* i *consecrare*. Te riječi izražavaju djelatnost kojom je nešto profano dovedeno u božansku sferu. Imenica *sacrum* ima isto značenje kao i glagol *sacrare*. Dodatak *mentum* služi za naznaku onog sredstva koje neku zbilju stavlja u odnos s božanskim. Etimološki, dakle, riječ *sacramentum* označuje ono sredstvo koje neku profanu datost na taj način uvodi u božanski krug što je stavlja u odnos prema Bogu. To je aktivno etimološko

značenje riječi *sacramentum*. Kao pasivni oblik *sacramentum* znači ono što je posvećeno Bogu ili sam čin posvećivanja[43].

Što se tiče semantike tj. značenja ili sadržaja riječi *sacramentum* valja kazati da *sacramentum* u osnovi znači obvezu što ju je netko na se preuzeo da je ispuni. Riječ je mnogoznačna. U vojničkom rječniku *sacramentum* naznačuje zakletvu na zastavu prilikom stavnje. Po *sacramentum* vojnik ulazi u »svečanu i svetu vojničku službu«. U pravu *sacramentum* je novac što ga prigodom parnice branitelj ostavlja kod svećenika kao znak jamstva. Ako je parnica izgubljena, novac se stavlja u državnu riznicu i uporabljava za potrebe javnog bogoštovlja. Time je posvećen božanstvu[44].

Tertulijan u svojim djelima uporabljava *sacramentum*, u skladu s etimologijom i semantikom riječi, u raznoliku smislu[45]. *Sacramentum*, već prema mjestima, u Tertulijana znači: zakletvu vojnika; pravilo vjere ili vjerskog života; religiozno otajstvo koje ustanovljuje odnos prema božanstvu. U *De Baptismo* riječ *sacramentum* nalazimo na ovim mjestima: 1,1; 3,6; 4,4; 5,4; 8,2; 9,1; 12,3; 13,1; 13,2. O značenju *sacramentum* u tom spisu mišljenja se autora razlikuju.

Tertulijan počinje svoje djelo riječima »o sakramentu naše vode«. »Naša voda«, tj. krst, nazvana je *sacramentum*. Prema većini autora *sacramentum* na tom mjestu ima tako reći tehničko značenje kasnijih vremena: »naša voda« zato je nazvana *sacramentum* jer je sredstvo koje posvećuje[46]. Ipak D. MICHAÉLIDÈS drži da *sacramentum* u 1,1 kao i na

43 O etimologiji riječi *sacramentum* usp. A. KOLPING, *Sacramentum*, 22-24; E. de BACKER, *Sacramentum*, 41-48; J. FINKENZELLER, *Sakrament*, 220-221.

44 Za semantiku riječi *sacramentum* vidi A. KOLPING, *Sacramentum*, 25-30; E. de BACKER, *Sacramentum*, 41-48; A. MICHEL, *Sacraments*, 488; J. FINKENZELLER, *Sakrament*, 220.

45 Općenito o značenju *sacramentum* u Tertulijanovim djelima usp. A. HAMMAN, *Baptême*, 70; J. TIXERONT, *Histoire*, 429; G. BARDY, *Tertullien*, 156; Ch. MOHRMAN, *Études*, I, 233-244; R. BRAUN, *Deus*, 435-443; A. MICHEL, *Sacrements*, 488-490.

46 Usp. E. EVANS, *Tertullian*, XXXVIII; A. d' ALÈS, *Théologie*, 322; E. de BACKER, *Sacramentum*, 52.

svim ostalim mjestima u *De Baptismo* jedino i isključivo znači »znak«[47].

U 3,6 imamo izraz *in sacramentis propriis*. Refoulé[48] riječ *sacramentum* na tom mjestu prevodi sa »sakrament«. To očito pokazuje da za nj *sacramentum* isto veli što i za nas »sakrament«. De BACKER[49] izričito kaže da *sacramentum* u 3,6 ima tehničko značenje sakramenta. Za *sacramentum sanctificationis* u 4,4 autori govore ili o tehničkom značenju ili o aktivnom etimološkom smislu. *Sacramentum* prevode s »uzrok« ili »sredstvo« posvećivanja[50]. Istu riječ u 5,4 EVANS[51] prevodi sa »sveti obred« jer je mišljenja da na tom mjestu *sacramentum* ne znači »sakrament«. De BACKER i za to mjesto predlaže aktivno etimološko značenje: uzrok koji čini svetim, sredstvo spasenja[52]. U 8,2 imamo izraz *de veteri sacramento*. Riječ *sacramentum* se odnosi na blagoslov što ga je Jakov podijelio svojim unucima. To autore navodi da *sacramentum* shvate kao »sveti čin«[53] ili obred koji ima simboličko značenje[54]. Prema De BACKER[55] *sacramentum* u 9,1 ima tehničko ili etimološko značenje. Na isti način razumijevaju *sacramentum* u 12,3 i 13,1 A. D' ALÈS i De BAC-

47 D. MICHAÉLIDÈS na svim mjestima u *De Baptismo* riječ *sacramentum* shvaća kao »znak«. Tako je i prevodi. Valja priznati da je njegovo tumačenje za *sacramentum* veoma uvjerljivo. On redovito za svako mjesto gdje se u *De Baptismo* nalazi *sacramentum* donosi način shvaćanja autora da bi prema tom kazao svoj sud. Za 1,1:248 bilj. 59, 248-250; za 3,6:242 bilj. 40, 242-244; za 4,4:252 bilj. 90, 252-253; za 5,4:253 i bilj. 97; za 8,2:209-210; za 9,1:250 bilj. 76, 251; za 12,3:250 bilj. 73, 250; za 13,1-2:254 bilj. 102, 254-255.

48 R. F. REFOULÉ, *Traité*, 69.

49 E. de BACKER, *Sacramentum*, 48. 52-54.

50 Tehničko značenje ističu: A. d' ALÈS, *Théologie*, 322; isti, *De Baptismo*, 24; E. EVANS, *Tertullian*, 59. O aktivnom etimološkom značenju govore: A. KOLPING, *Sacramentum*, 24, 69; E. de BACKER, *Sacramentum*, 41-44.

51 E. EVANS, *Tertullian*, XL.

52 E. de BACKER, *Sacramentum*, 31-44.

53 Usp. E. EVANS, *Tertullian*, XI, XXXIX-XL.

54 E. de BACKER, *Sacramentum*, 61.

55 E. de BACKER, *Sacramentum*, 53.

56 A. d' ALÈS, *Théologie*, 322; E. de BACKER, *Sacramentum*, 54.

KER[56]. E. EVANS[57] ističe da *sacramentum* u 13,2 ne znači »sakrament«, već »sveti obred«.

Mi možemo reći da je veoma teško kazati koji smisao valja pripisati riječi *sacramentum* u *De Baptismo*. Po svemu sudeći *sacramentum* veli za vodu da ju je Bog odredio da bude znak i prenositelj milosnih darova prigodom krštenja. To značenje riječ ima prije svega u 1,1; 3,6; 4,4; 9,1; 12,3, dok drugim mjestima (5,4; 8,2; 13,1; 13,2) ne bi najbolje pristajalo. Prirodno je stoga što su prevodioci i istraživači uglavnom ostajali kod riječi »sakrament«. Gotovo da se Tertulijanov sacramentum u *De Baptismo* podudara sa »sakrament« kasnije dogmatske teologije. I mi bismo rado zadržali »sakrament«. Želeći ipak prevesti *sacramentum*, bilo je moguće jedino posegnuti za riječju »otajstvo«. No mi smo svjesni da taj termin ne prevodi *sacramentum*. »Otajstvo« je zapravo prijevod za grčku riječ *mystêrion*. *Mystêrion* dolazi od *myein* što znači »zatvoriti (se)«, »zaključati (se)«. *Mystêrion* je nešto o čemu treba šutjeti, dakle: tajna, otajna, otajnost.

Hrvatski prevodioci riječi *sacramentum* s »tajna«, »otajstvo« utoliko imaju pravo što su latinski pisci *mystêrion* preveli sa *sacramentum*. Mi ćemo se ipak u našem prijevodu služiti s »otajstvo«, »otajstvenost«, »otajstvena moć«, »otajstveno značenje«. No u riječi »otajstvo« ukoliko je prijevod za *sacramentum* ne valja toliko vidjeti nešto skrovito i tajno, već prije svega sredstvo koje je dano čovjeku da pomoću njega stupi u odnos s Bogom.

Bez obzira na sam prijevod riječi *sacramentum* za Tertulijana je »naša voda« u tom smislu »sakrament« što po njoj dobivamo nebeska dobra koja nazivamo krsnim učincima i o kojima ćemo kasnije govoriti. Tertulijan bez trunka oklijevanja tvrdi da bez »vode« nema spasenja (usp. 13,1-4; 12,1-2.4).

57 E. EVANS, *Tertullian*, XXXIX-XL.

2. — *Uloga vode u krštenju*

Teško je, kako vidimo, na osnovi riječi *sacramentum* prosuditi Tertulijanovu misao s obzirom na krst. U tom pogledu ponešto pomaže promatranje uloge vode u krsnom činu. Tertulijan u svom kratkom spisu razmjerno mnogo piše da bi opravdao uporabu vode pri krštenju[58]. Istina je da ga na to navedoše stavovi kainita i gnostika koji odbaciše materijalni element u djelu čovjekova spasenja. Ipak postoji i jedan drugi razlog osim apologetskog koji je Tertulijana potakao da govori o vodi kao prenosnici božanskih darova. Točnije je možda reći da Tertulijan nije vidio nikakve poteškoće u činjenici da materijalni element bude posrednik duhovnih milosti. Prema Tertulijanu voda prenosi milost poput nekog suptilnog fluida[59]. Tertulijan ponekad toliko ističe ulogu vode u prenošenju krsnih učinaka da se stječe dojam kao da zaboravlja ulogu riječi[60]. Razlog koji je piscu *De Baptismo* omogućio da toliko naglasi posredništvo vode u krštenju leži u tome što je pod utjecajem stoicizma držao da je duša profinjena materija[61]. Bez obzira na tu njegovu zabludu, ostaje činjenica da Tertulijan nema straha da prizna da mi po krsnoj vodi dolazimo do spasenja.

Tertulijan tumači zašto je upravo voda izabrana da bude posrednik milosti[62]. Opazio je da voda ima važno i nezaobilazno značenje pri uređenju svijeta i oblikovanju svakog živog stvorenja. Bez vode nema života. Prema Božjem planu voda je od početka imala zadaću da jednom postane uzrok i znak života koji čovjeku dolazi iz krsnog preporođenja[63].

58 Usp. *De Baptismo* 3; 4; 9,1. 4; 10,1.

59 To ističu: R. F. REFOULÉ, *Traité*, 47 i J. TIXERONT, *Histoire*, 429.

60 Usp. G. BARDY, *Tertullien*, 157-158.

61 Usp. J. TIXERONT, *Histoire*, 406; G. BARDY, *Tertullien*, 157-158; E. EVANS, *Tertullian*, X.

62 To se posebice odnosi na *De Baptismo*, 3.

63 To na odličan način naglašava D. MICHAÉLIDÈS, *Sacramentum*, 243-244. 249-250.

3. — *Nazivi za krst i krsni čin*

Tertulijan u *De Baptismo* krst najčešće naziva *baptismus* (krst)[64]. Osim tog naziva on se služi riječima *aqua* (voda)[65] i *lavacrum (kupelj)*[66]. Što se tiče posljednjeg naziva koji zacijelo dolazi iz *Ef* 5,26 i *Tit* 3,5 nije lako reći da li se odnosi na mjesto gdje se obavljalo krštenje, na vodu kojom se krštavalo ili pak označuje sam čin krštenja.

Krsnu radnju Tertulijan izražava glagolima *tinguere* (»umočiti«, »kupati«)[67], *lavare* (»prati«)[68], *diluere* (»prati«)[69] i *mergere* (»uroniti«)[70].

4. —*Katekumenat*

U *De Baptismo* nema pojedinosti s obzirom na katekumenat. Ipak se čini da je Tertulijan svoj spis namijenio pripravnicima za krst[71]. Štoviše, možda u *De Baptismo* imamo ostatak predavanja o krstu. U svakom slučaju Tertulijan katekumenat uzima ozbiljno. Predavanja u katekumenatu moraju biti takva da pripravnike osposobe da znaju »kamo dolaze«, »da upoznaju Krista« i da »postanu kršćani«[72]. To je svrha katekumenskog poučavanja. U *De Baptismo* 20,1 Tertulijan naznačuje svršetak katekumenata i neposrednu pripravu za krsni čin.

---

64 Usp. *De Baptismo:* 1,2; 3,4. 6; 6,1; 7,2. 5; 9,1. 3. 4; 10,1; 12,1; 13,1. 2. 3; 14,1; 15,1. 2; 16,2; 17,1. 4. 6; 19,1. 3.

65 Usp. *De Baptismo:* 1,1. 3; 6,1; 7,2; 15,2; 16,2; 4,1.

66 Usp. *De Baptismo:* 2,2; 7,1. 4; 15,2; 16,2; 19,2; 20,3. 5.

67 Usp. *De Baptismo:* 2,1; 4,2. 3; 13,3. 4; 14,1. 2; 17,4; 19,1.

68 Usp. *De Baptismo:* 16,2.

69 Usp. *De Baptismo:* 4,3.

70 Usp. *De Baptismo:* 7,2.

71 Usp. *De Baptismo:* 1,1: »koji su upravo na pouci«. O katekumenatu u Tertulijanovo vrijeme, vidi E. de BACKER, *Sacramentum*, 126-127.

72 *De Baptismo*, 18,5.

5.— *Obredi kršćanske inicijacije*

K r š t e n j e. Riječi što ih Tertulijan upotrebljava da opiše krštenje daju naslutiti da je krštenik prilikom krsnog obreda ulazio u vodu. To isto pretpostavljaju izrazi »spušten u vodu« iz 2,1 i »izroniti iz kupelji« u 8,4. Dok je katekumen bio u vodi, nad njim su izgovarane riječi iz *Mt* 28,19. Te su riječi »propisani oblik« *(forma praescripta)* kako stoji u *De Baptismo* 13,3. Riječ »*forma* (oblik)« ne bi trebalo uzeti na tom mjestu u tehničkom smislu kasnije teologije. Tertulijan u 2,1 veli da je vjernik spušten u vodu uz »malo riječi (*pauca verba*)«. Vjerojatno se i to odnosi na *Mt* 28,19. Isto se može misliti o izričaju »zazivanje Boga« u *De Baptismo* 4,4. Čini se ipak da Tertulijan uz navedeni način krštavanja pozna krštenje »u Isusovo ime«. On naime govori u 12,1 o »krštenima u Gospodinu« Na taj oblik krštavanja Tertulijan još jasnije smjera u 11,2.

Središnji krsni čin prati ispovijed vjere što je iskazuje katekumen. Na to smjera *testatio fidei* iz 6,2. Razlog ispovijedanja vjere jest u tome što »uništenje grijehâ postiže vjera na koju je stavljen pečat u ime Oca i Sina i Duha Svetoga« (6,1). Krštenje se dakle prema Tertulijanu sastoji od vode, vjere, katekumena i »propisana oblika«. Na taj je način ublaženo Tertulijanovo isticanje uloge vode u krstu.

P o m a z a n j e. Nakon krštenja dolazi pomazanje. Tertulijan o njemu piše na veoma svečan način u sedmom poglavlju. Za njega je pomazanje ozbiljan i značajan čin. Potječe iz starozavjetnog obreda pomazanja za svećeništvo. Učinak kršćanskog pomazanja izražen je riječju *spiritaliter* (»duhovno«). Tertulijan ne tumači što taj izraz znači. Iz konteksta se dade zaključiti da *spiritaliter* želi istaći da je kršćanin stekao po pomazanju udio na Duhu *(spiritus)*. I kršćanin je »pomazanik« *(christus)* poput starozavjetnog svećenika i Isusa koji je, pomazan Duhom, dobio ime »Krist«. P. GALTIER veli o tom pomazanju da je »uvijek bilo smatrano za simbol dubinskog djelovanja Duha Svetoga u dušama«. Pozivajući se na Tertulijanov tekst isti autor nadodaje: »Budući da pomast podsjeća na ime Krist, pomazanje označava

kraljevsko i svećeničko obilježje koje krštenik prima imajući udjela u tom Kristovu obilježju... Pomazanje kršćanina odgovara otajstvenom pomazanju što ga je Bog podijelio svom Sinu... nakon krštenja u Jordanu«[73].

Polaganje ruke. Poslije pomazanja slijedi polaganje ruke. Tertulijan o tom izvještava u *De Baptismo 8,1.* Nema sumnje da u polaganju ruke valja raspoznati sakrament potvrde. Tertulijan ne kaže tko na krštenika polaže ruku. Napominje da po tom obredu uz blagoslov na krštenoga dolazi Duh Sveti.

Svršetak obreda. Krsni obred svršava molitvom[74]. Riječ je zacijelo, iako to Tertulijan izričito ne veli, o euharistijskoj molitvi i »Očenašu«. Novokršteni i novopotvrđeni u tim molitvama prvi put sudjeluju. Tako euharistija kao vrhunac dovršava slavlje kršćanske inicijacije. Možemo požaliti što Tertulijan nije o svršetku krsnih svečanosti bio opširniji i podrobniji. Svakako je vrijedno istaći da je u Tertulijanovo doba kršćanska inicijacija kao jedinstven čin obuhvaćala krsno otajstvo, potvrdu i euharistiju. Za onoga tko je bio upućen u te tajne doista se može reći da je, kako Tertulijan veli u 18,5, postao kršćanin.

6. — *Djelitelj krsta*

S obzirom na službenika za krst Tertulijan u sedamnaestom poglavlju ima ovaj redoslijed: na prvom je mjestu biskup, potom prezbiteri pa đakoni i napokon laici.

Ženama Tertulijan odriče pravo da krštavaju. Kao dokaz donosi Pavlovu izreku u 1 *Kor* 14,34-35: »Neka šute i nek kod kuće pitaju svoje muževe«. Tertulijan misli da je Apostol u *Kor* 14,34-35 ženama zabranio da se postavljajući pitanja na sastancima gdje se izlaže kršćanski nauk, izobrazuju. One moraju šutjeti. Ako im je što nejasno, razjašnjenje će pitati kod kuće od svojih muževa. Budući im nije dopušteno postavljati pitanja, još manje im je dopušteno vršiti ulogu učitelja i tumača. Otuda što je ženama bilo zabranjeno poučavati, Tertulijan zaključuje da im je zabranjeno i krštavati.

Poznato je da u toj točki Crkva nije slijedila Tertulijana. Uostalom, da je Tertulijan bio nešto logičniji i sam je mogao uvidjeti da žene trebaju u pogledu krštavanja imati isto pravo kao i muškarci. On naime dokazuje pravo laikâ da krštavaju argumentom koji je bez zapreke mogao protegnuti na žene. Tertulijan veli: »Jer što se jednako primi, jednako se može i dati« (17,2). Žene su zacijelo jednako primile krst kao i muževi te bi mogle jednako i podijeliti kao i muževi!

7. — *Dob za krštenje*

Tertulijan smatra da se treba krstiti kad čovjek odraste. Razlog je jasan: krst je nešto teško i ozbiljno. U ovozemnim postupcima nedoraslima i djeci ne stavljamo na brigu ono što je značajno i važno. Tako valja postupati i s krštenjem! Osim toga, onaj koji se krsti mora biti dobro upućen u kršćansku vjeru. To je moguće jedino odraslim ljudima. Napokon, nakon krsta ne smije se griješiti jer krst je samo jedan. I zato se traži zrela dob kad je čovjek očvrsnuo u krepostima. Tertulijan dakle ne želi ni da se djeca krste niti da se krst odgađa za kraj života. Krstiti se treba u odrasloj dobi.

8. — *Vremena za krštenje*

U devetnaestom poglavlju Tertulijan govori o vremenu koje je zgodno za krštenje. S obzirom na milosne učinke vrijeme ne igra ulogu. Kad god se čovjek krsti, milost je uvijek jednaka. Krstiti se može svaki dan. Svečanije je ipak ako se krst obavlja na uskrsno bdjenje i u duhovsko doba. Tad se u bogoslužju slave središnji kršćanski misteriji: Kristova muka, njegovo uskrsnuće, dolazak Duha i iščekivanje drugog Kristova dolaska.

---

[73] P. GALTIER, *Imosition*, 1358-1359. Usp. tumačenje za 7,1.

[74] *De Baptismo*, 20,5.

[75] Usp. *De Baptismo*, 18.

9. — *Krsne »slike«*

Tertulijan je bio uvjeren da je vjerski značaj krsta pripremljen već u Starome zavjetu. Pojedini događaji iz tog Zavjeta bili su slika koja nagoviještaše novozavjetni krst. Prema Tertulijanu slika uvijek prethodi zbilji. On u različitim zgodama ponavlja: »Tome je prethodila slika«[76]. Ta je činjenica navela autore da istražuju krsnu tipologiju u Tertulijana[77].

Iz *De Baptismo* proizlazi da je Tertulijan u opisu stvaranja s prvih stranica *Postanka* vidio »sliku« kršćanskog krsta. O tome govori u trećem poglavlju i na početku četvrtog. Evo Tertulijanove misli: »Duh koji je u ono vrijeme lebdio nad vodama, predstavljao je Duha koji će biti nad krsnim vodama. Nakon stvaranja u vodi je najprije proklijao život. To pokazivaše da će i u krsnoj vodi nastajati novi život. Prvi čovjek, načinjen pomoću vode, znak je da će posredstvom vode biti u krstu oblikovan novi čovjek.«

U *De Baptismo* 8,4 Tertulijan napominje Potop kao »sliku« krsta. Potop je prema Tertulijanu u neku ruku krštenje svijeta. Potopne su vode očistile svijet od zloće i grijeha. Na osnovi tog očišćenja Potop je navijestio krsne učinke.

Izlazak židovskog naroda iz Egipta za Tertulijana je jasna »slika« budućeg krsta. Odlaskom iz Egipta narod se oslobodio egipatskog kralja i njegova ugnjetavanja. Kod prijelaza preko mora vladar i njegove čete izginule su u vodama. To je »slika« krštenja. Krst oslobađa od đavla koji je ranije vladao nad čovjekom.

Iz istog povijesnog razdoblja Tertulijan se poziva na štap kojim je Mojsije gorku vodu pretvorio u slatku. Pretvorena voda označavaše krsnu vodu. Mojsije je lik Krista jer će po njemu obična voda postati krsnim vrelom. Tertulijan o izlasku iz Egipta kao »slici« za krst piše u 9,1-2.

[76] Usp. *De Baptismo:* 6,1; 4,1; 5,5; 8,4; 9,1.

[77] O tome: R. F. REFOULÉ, *Traité,* 19-28; A. HAMMAN, *Baptême,* 72; J. DANIÉLOU, *Sacramentum,* 80. 155. 154. 238; S. E. KARLIC, *Acotecimiento,* 3 bilj. 1 (tu navodi literaturu za krsnu tipologiju u Tertulijana).

I u Novom zavjetu Tertulijan nalazi slike koje naviještaju krsno otajstvo. U *De Baptismo* doneseni su svi Isusovi dodiri s vodom. Tertulijan ističe: »Krist nije nikad bez vode«. Ipak se Tertulijan najduže zaustavio na razmišljanju o Betsaidi. Tjelesno zdravlje koje je ondje dobivano slika je duhovnih ozdravljenja koja će davati krsna kupelj[78].

Tertulijan je u naznačivanju starozavjetnih i novozavjetnih krsnih »slika« veoma sustegnut. Samo što ih napominje. To je dokaz da su njegovim čitateljima bile dobro poznate. Ipak je on te »slike« tako bogato izrazio da će im kasnije malo toga biti nadodano[79]. Ostali će pisci više ili manje ponavljati Tertulijana.

10. — *Krsni učinci*

Tertulijan u više navrata ističe da je po krštenju čovjek oslobođen od grijeha koji su ga tištili. Evo kako on to izražava: »grijesi su oprani« (1,1; 15,2) »pranje grijehâ« (5,6); »uništenje grijehâ« (6,1); »oslobođeni smo od grijehâ« (7,2); »oproštenje grijehâ« (10,3.6; 18,5); »oproštenje« (10,5-6). Budući da »grijesi kaljaju« (4,5), Tertulijan učinke krsta označuje izrazima kao »oprati« (4,3.5; 15,2), »očistiti« (4,5; 6,1; 8,3), »isprati« (15,2; 4,5). Tertulijan pretpostavlja da su grijesi bolest te radi toga drži da je krst »duhovno liječenje« (5,5). Njime »se iscjeljuje« (5,6). Na jednom mjestu (9,1) Tertulijan veli da se čovjek po krštenju oslobađa đavla koji je ranije nad njim bio gospodar. Isto tako posljedica je krsta da je krštenome oproštena kazna za grijehe jer je s njega skinuta krivica. To Tertulijan veli s nekoliko riječi u 5,6. U tri navrata (2,2; 5,6; 11,4) Tertulijan naglašava da krsna voda »pere« odnosno »uništava« smrt. Na žalost on ne kaže u kojem smislu govori o smrti.

Lišen grijehâ, đavla, krivice, kazne i smrti kršteni čovjek postaje »slobodan« (1,1), »blagoslovljen« (20,5; 8,3). U čovjeku po krštenju oblikovan je novi život. Tertulijan kaže: »rađamo

[78] Usp. *De Baptismo,* 5,5-6.

[79] Usp. J. DANIÉLOU, *Sacramentum,* 154.

se u vodi« (1,3); »vodom smo iznova oblikovani« (3,1); »vode u krstu pružaju život« (3,4); krst »pribavlja nebeski život« (3,6); krst je »novo rođenje« (20,5) i »vječni život« (1,1). U 5,7 Tertulijan krstu pripisuje odličnu ulogu u povijesti spasenja. Po krstu čovjek iznova dobiva Božjeg Duha po kome je bio stvoren da bi bio Bogu sličan. Grijehom je izgubio tog Duha; po krstu ga iznova dobiva. Čovjek je na taj način »povraćen Bogu«.

Moglo bi se reći da Tertulijan sažima sve učinke krsta kad ponavlja da je vjernik po krštenju stekao »spasenje« (4,3; 5,5; 6,2; 10,7; 12,1; 18,5; 20,3), »vječno spasenje« (5,6), da smo po krštenju »spašeni« (1,3), da je krst »postizanje vječnosti« (2,1). Tertulijan isto kaže kad tvrdi da krst podijeljuje »milost« (19,3). Nije čudno što je Tertulijan pred tolikim krsnim darom oduševljeno uskliknuo: »Blažena voda koja jednom opra . . .« (15,3)!

11. — Izvor krsnih učinaka

Tertulijan se nije podrobno o tome izjasnio otkuda snaga krsnom otajstvu. Tek je s nekoliko kratkih tvrdnji pokazao kamo je bila usmjerena njegova misao. U Božjem Duhu koji prema knjizi *Postanka* lebdi nad vodama u početku svijeta, Tertulijan vidi (pog. 3. i 4.) Duha koji će biti prisutan u krsnim vodama. Tertulijan piše: »Dakle, sve vode, uz zazivanje Boga, imaju sakrament posvećivanja na osnovi davne povlastice podrijetla. Smjesta, naime, silazi Duh s neba; zaustavlja se nad vodama i svojom ih prisutnošću posvećuje. Tako posvećene, upijaju moć posvećivanja« (4,4). Kako vidimo, prema Tertulijanu, Duh se Sveti nalazi na izvoru krsnih učinaka. Nije stoga neobično što Tertulijan napominje da je duhovsko doba svečanije vrijeme za krštenje (19,2). I samo vrijeme kad se obavlja krštenje može pokazati otkuda krštenju duhovna moć.

Na drugim mjestima svoga spisa Tertulijan je krst i njegovu djelatnost vezao uz Isusa Krista. U 9,2-3 Tertulijan ističe da obična voda po Kristu postaje krsnom vodom s duhovnim učincima. Prema onome što Tertulijan donosi u 13,2 krst je

bilo moguće ustanoviti tek nakon Kristova rođenja, njegove muke i uskrsnuća jer od tih događaja krst vuče svoj smisao i snagu. U 16,2 krst je doveden u dodir s Kristovom krvi. Tertulijan bilježi: ». . . jer oni koji vjeruju u njegovu krv, peru se vodom«. Isto valja reći za 19,1 gdje čitamo: ». . . muka Gospodinova u koju smo kršteni«. Povezanost krsta i Kristovih otajstava također je istaknuta preporukom da se krštenja obavljaju o Pashi jer se tada sjećamo Gospodinove muke, uskrsnuća, uzašašća i ponovnog dolaska (19,1-2). U toj obrednoj napomeni treba vidjeti teološku misao.

Ipak je Tertulijan najjasnije povezao misterije Kristova života s krstom kad u 11,4 piše da učenici nisu mogli za Isusova života krštavati »jer još nije bila ostvarena slava Gospodnja niti osigurana djelotvornost kupelji po Muci i Uskrsnuću«. Tertulijan nastavlja: »Naša smrt nije mogla biti uništena bez Gospodinove muke niti obnovljen život bez njegova uskrsnuća«.

Dakle, Sveti Duh i otajstva Isusova života stoje, prema Tertulijanu, na izvoru one duhovne moći koja je djelotvorna u krsnim vodama.

12. — Tumačenje krsta slikama iz društvenog života

Tertulijan je u tumačenju krsnog otajstva u nekoliko navrata posegnuo za slikama koje mu je pružio ondašnji društveni život i pravni zakoni. On u *De Baptismo* (1,1; 7,2) navodi kako vjernik po krstu postaje »slobodan čovjek«. Prema svemu sudeći Tertulijan ima, kad to piše, pred očima jedan poseban način na koji je rob u ono doba postizao slobodu. Riječ je o tome da bi robovlasnik oslobodio roba time što bi ga stavio u službu božanstvu u hram. Rob bi postao slobodan, ali bi se za uzvrat obvezao da će biti na usluzi hramskim svećenicima.

I kršteni je oslobođen od ropstva grijeha. Slobodu mu je poklonio Bog. Ali kao odgovor na dobiveno oslobođenje vjernik se obvezuje da će biti Božji podanik i da će opsluživati zakone koji proizlaze iz krsta.

Na drugim mjestima Tertulijan pomoću pravnih ustanova razjašnjuje što se zbilo u krsnom činu. To se na poseban način odnosi na šesto poglavlje njegova djela. Tu susrećemo mnogo riječi iz prava: »svjedok«, »svjedočenje«, »jamstvo«, »jamci«, »dati u zalog«, »pečat«. Čovjek ima dojam da je krst u tom odlomku upriličen pravnoj uredbi koja se zove »ugovor«. Stranke što sklapaju »ugovor« jesu Presveto Trojstvo i kršteník. Kršteník u krsni »ugovor« donosi svoju »vjeru« koju zapečaćuje krst. Po vjeri se veže uz Boga. Bog pak prema »ugovoru« obećaje spasenje. Predujam spasenja jest oproštenje grijeha što ga podjeljuje krštenje.

Tertulijan se još u nekoliko prilika služio pravnim postupcima da bi pojasnio smisao krštenja. Tako je postojala mogućnost u rimskom pravu da sudac parnice predloži okrivljenom da za djelo za koje je tužen dade zadovoljštinu te se tako oslobodi osude. Tertulijan spominje da i u krstu postoji »krsni sudac« (6,1). Čovjek daje zadovoljštinu za svoje grijehe po vjeri kojom se stavlja u službu Bogu. Time su mu oprošteni grijesi i on je oslobođen od osude koja ga je čekala na koncu vremena.

Polazeći još jednom od rimskog prava i položaja roba dade se veoma dobro razumjeti odlomak u *De Baptismo* 20,5. Prema rimskom pravu rob i nije »osoba«. On je bez »imena«, bez »glave« i bez »osobnosti«. Rob nema pravo da zasnuje obitelj. Isto tako ne može ni baštiniti ni ostaviti u nasljedstvo. Rob nema ni prava ni obveza. Osloboditi roba značilo je prije svega učiniti da postane »osoba«. Na taj mu je način dano sve što mu je bilo oduzeto.

Tertulijan drži da je čovjek prije krštenja rob grijeha i đavla. Pred Bogom nije »osoba«. Krst ga je svojim učincima učinio »osobom« u Božjim očima. Po krštenju vjernik stječe »majku« - to je Crkva; stječe »braću« - to su ostali vjernici; stječe »oca« - to je osobno Bog[80].

80 Za cijeli odlomak, usp. D. MICHAÉLIDES, *Sacramentum*, 166-181. 336.

13. — *Teološki problemi u De Baptismo*

Ovdje se ukratko osvrćemo na dva problema koja su u povijesti sakramenata vezana uz Tertulijanov spis. Riječ je o tome u kojem odnosu stoji darivanje Duha Svetoga u krstu i po polaganju ruke. Isto tako postavlja se pitanje valjanosti krštenja u heretičkim sljedbama.

Duh Sveti, krst i potvrda. Dobro je poznato da u teologiji do danas nije riješeno pitanje o davanju Duha Svetoga u krstu i potvrdi. Krst se ne da shvatiti bez djelovanja Duha Svetoga. Potvrda je opet sakrament Božjega Duha. Problem je u tome da se ustanovi u kojem je smislu Duh na djelu u krstu i kako je prisutan u potvrdi[81].

Prema Tertulijanu Duh je djelotvoran u krstu jer krsne vode postižu posvećujuću moć po božanskom Duhu. To je jasno kazano u *De Baptismo* 4,4. U 5,7 Tertulijan nedvojbeno tvrdi da po krstu vjernik iznova dobiva onoga Duha koji je oblikovao prvog čovjeka i koji je poslije zbog grijeha bio izgubljen. Tertulijan obrazlaže u desetom poglavlju da je bitna razlika između Ivanova i kršćanskog krsta u tome što Ivanov krst nije »davao ni Duha Svetoga ni opraštao grijehe«. To uključuje da kršćanski krst daje Duha kao što i oprašta grijehe. Tako Tertulijan na navedenim mjestima.

Ipak Tertulijan u *De Baptismo* 6,1 izričito kaže da u krstu ne dobivamo Duha Svetoga. Izreku potanje ne obrazlaže niti dokazuje. U 8,1 za polaganje ruke veli da ono doziva Duha Svetoga. Duh silazi na krštenika i poput starozavjetne golubice nakon Potopa donosi mir (8,4).

Tako na tim mjestima. I sad nastaje problem. Tertulijan čas tvrdi da krst daje Duha, čas opet to niječe. Čini nam se da te dvije naoko suprotne tvrdnje valja tako razumjeti da Duh Sveti djeluje u krstu posredstvom vode kojoj je dao moć

81 Za suvremenu problematiku usp. P. Th. CAMELOT, *Théologie.*

da ostvari krsne učinke, dok je u potvrdi nad krštenikom osobno prisutan kao nad apostolima na Dan Duhova. Ipak treba nadodati da Tertulijan to rješenje izričito ne predlaže[82].

Heretičko krštenje. Najznamenitije teološko pitanje vezano uz Tertulijanov *De Baptismo* jest svakako pitanje valjanosti krštenja u zajednicama koje su se odvojile od Crkve. O tome Tertulijan ukratko iznosi svoj sud u 15,2.

Tertulijan veli da krst podijeljen u heretičkoj sljedbi nije valjan. Problem valjanosti heretičkog krsta bio je u času kad Tertulijan piše svoje djelo prilično nov. Ranije ga tako reći nije ni bilo. Istina, i prije bijaše heretikâ. Ali kako su oni bili kršteni u crkvenoj zajednici, kad bi se u nju vraćali, pitanje njihova krsta uopće se nije postavljalo. Vraćali su se u zajednicu u kojoj su bili kršteni. No tijekom drugog stoljeća heretici su počeli osnivati zasebne zajednice s vlastitom hijerarhijom i stegom. Pridošlice u te zajednice krštavane su načinom koji je u njima bio uvriježen. Kad su takvi dolazili u Crkvu, postavljalo se pitanje da li je njihov krst valjan. Tertulijan je odgovorio s ne: »njihov krst nije bio valjan«! Prema Tertulijanovu sudu u heretičkim zajednicama što ih on ima pred očima kad piše *De Baptismo* nema istinskog i pravog krsta jer se na njihov krst ne može primijeniti izreka iz *Ef* 4,5: »... jedan Bog i jedan krst«. U tim skupinama, odijeljenima od zajednice za koju je napisan tekst u *Ef* 4,5, ne štuje se niti pravi Bog niti pravi Krist. Gdje pak nema vjere u pravog Boga i u pravog Krista, ne može biti ni valjana krštenja. Krst se daje u ime Božje i u Kristovo ime. Krst je pečat na ispravnu vjeru.

Čini se da Tertulijan pod »heretici« u 15,2 misli na gnostike i Marcionove sljedbenike. Poznato je da je Marcion doista iskrivio osnovne kršćanske dogme o Bogu i Kristu. On je

82 O mišljenjima autora za taj problem usp. tumačenje u vezi s 6,1.

83 O Marcionovoj nauci, usp. J. QUASTEN, *Initiation*, I, 305-309; B. ALTANER - A. STUIBER, *Patrologie*, 106. 107.

84 E. EVANS, *Tertullian*, 94.

u svom učenju razlikovao Dobroga Boga od Pravednog Boga. Pravedni Bog prema Marcionu živi u trećem nebu. Taj Bog koga Marcion također naziva Drugi Bog niži je po moći od Dobroga Boga. Drugi je Bog poistovjećen sa židovskim Bogom. Židovski je Bog pravedan, ali ima svoje strasti: srdi se i osvećuje. Uzrok je svemu zlu, fizičkom i moralnom. Što se tiče Krista Marcion jedva da ga razlikuje od Dobroga Boga čiji je Sin. Krist se pojavio na zemlji kao odrastao čovjek. Niti je rođen niti je rastao. Imao je samo prividno ljudsko tijelo. Tako glasi Marcionova teologija i kristologija[83].

Autori koji proučavaju Marcionovu misao ne donose njegov nauk o Duhu Svetome. Možemo pretpostaviti da ni na tom području Marcionova vjera nije bila u skladu s vjerom Velike Crkve.

Uzme li se sve to u obzir, nije neobično što Tertulijan tvrdi da krst tih heretika nije onaj »jedan krst« iz *Ef* 4,5. Eto razloga zašto u marcionističkim i gnostičkim zajednicama nema valjana krsta. Budući da ga nemaju, ne mogu ga ni dati. Osnove vjere u tim zajednicama potpuno su iskrivljene. E. EVANS dobro primjećuje: »... čak ako su oni (gnostici i marcionisti) i uporabljavali trojstvenu formulu, oni su pod tim mislili nešto nekršćansko te se s pravom može držati da je njihov krst bio manjkav s obzirom na formu i s obzirom na nakanu«[84].

Pitanje valjanosti heretičkog krštenja suprotstavilo je rimsku i afričku Crkvu. Afrička je Crkva prihvatila Tertulijanovo rješenje problema. Rim je uporno tvrdio da heretičko krštenje vrijedi. Sukob je bio oštar. Mi ne kanimo slijediti njegovu povijest jer bi nas to odvelo s našega područja[85].

85 Za potpun uvid u problem i njegovo rješenje vidi T. ŠAGI - BUNIĆ, *Krštenje*.

II.

TEKST I PRIJEVOD

DE BAPTISMO

1,1. De sacramento aquae nostrae, qua ablutis delictis pristinae caecitatis in vitam aeternam liberamur, non erit otiosum digestum istud, instruens tam eos qui cum maxime formantur quam et illos qui simpliciter credidisse contenti, non exploratis rationibus traditionum temptabilem fidem per imperitiam portant.

2. Atque adeo nuper conversata istic quaedam de caina haeresi vipera venenatissima doctrina sua plerosque rapuit, imprimis baptismum destruens, plane secundum naturam: nam fere viperae et aspides ipsique reguli serpentes arida et inaquosa sectantur.

1,1: de sacramento aquae nostrae: Brf, R, E.
felix sacramentum aquae nostrae: P, C, A, L.

1,1: qua: P, A, Brf, R, L.
quia: C.

1,1: simpliciter: P, C, A, L, E.
similiter: Brf, R.

1,1: temptabilem: Brf, R, L, E.
intemptatam probabilem: P, C, A.

1,2: caina: E.
caiana: L.
gaiana: C. Također W. H. C. FREND, Note, 93.

O KRSTU

Namjena djela

1,1. Ovaj spis o otajstvenosti naše vode (*Iv* 3,5), kojom, opravši (1 Kor 6,11) grijehe pređašnje sljepoće, postajemo slobodni za život vječni, neće biti beskoristan. Spis poučava one koji su upravo na pouci. Isto tako i one koji, zadovoljni što jednostavno vjeruju, ne istraživši razloge predaja, imaju vjeru koja zbog neiskustva može podleći iskušenju.

2. I doista, neka šarka iz kainske sljedbe, boraveći nedavno ovuda, mnoge je ugrabila svojom najotrovnijom naukom. Rušila je prije svega krst. Doista, po prirodi, jer obično šarke, naočarke i same otrovnice borave na suhu i bezvodnu.

3. Sed nos pisciculi secundum *Ikhthyn* nostrum Iesum Christum in aqua nascimur, nec aliter quam in aqua permanendo salvi sumus. Itaque illa monstrosissima, cui nec integre quidem docendi ius erat, optime norat necare pisciculos de aqua auferens.

2,1. Sedenim quanta vis est perversitatis ad fidem labefactandam vel in totum non recipiendam, ut ex his eam impugnet ex quibus constat. Nihil adeo est quod obduret mentes hominum quam simplicitas divinorum operum quae in actu videtur, et magnificentia quae in effectu repromittitur. Et hinc quoque, quoniam tanta simplicitate, sine pompa, sine apparatu novo, aliquando denique sine sumptu, homo in aqua demissus et inter pauca verba tinctus non multo vel nihilo mundior resurgit, eo incredibilis existimatur consecutio aeternitatis.

2. Mentior si non e contrario idolorum sollemnia vel arcana de suggestu et apparatu deque sumptu fidem et auctoritatem sibi extruunt. O misera incredulitas, quae denegas Deo proprietates suas, simplicitatem et potestatem! Quid ergo? Nonne mirandum est lavacro dilui mortem? Quia mirandum est, idcirco non creditur? Atquin eo magis credendum esti! Qualia enim decet esse opera divina nisi super omnem admirationem? Nos quoque ipsi miramur, sed quia credimus. Ceterum incredulitas miratur quia non credit: miratur enim simplicia quasi vana, magnifica quasi impossibilia.

3. Et sit plane ut putas: satis ad utrumque divina pronuntiatio praecucurrit: *Stulta mundi elegit Deus, ut confundat sapientiam eius,* et: *quae difficilia penes homines, facilia penes Deum.* Nam si Deus et sapiens et potens, quod etiam praetereuntes eum non negant, merito in adversis sapientiae potentiaeque, id est in stultitia et impossibilitate, materias operationis suae instituit, quoniam virtus omnis ex his causam accipit a quibus provocatur.

2,1: **sine apparatu novo, aliquando denique sine: Brf, R, L.**
sine apparatu novo aliquo, denique sine: **P, C, A, E.**

3. No mi, ribice, prema svojoj »Ribi« Isusu Kristu, rađamo se u vodi (*Iv* 3,5). Drukčije nismo spašeni, osim ako ostanemo u vodi (*Iv* 3,5). Tako je ono čudovište, koje nije ni imalo redovito pravo da poučava (1 *Tim* 2,12), odlično znalo da ubija ribice vadeći ih iz vode.

Jednostavnost obreda i veličina učinka

2,1. Ali, uistinu, izopačenost je tako žestoka kad vjeru želi potkopati ili je uopće ne prihvatiti da je onim napada od čega se vjera sastoji. Ništa tako ljudske pameti ne čini okorjelima kao jednostavnost božanskih djela što se očituje kod obavljanja i odličnost koja je obećana kao učinak. Tako i ovdje. Budući da čovjek, uz takvu jednostavnost, bez sjaja, bez nove raskoši te napokon i bez troškova, spušten u vodu i uz nekoliko riječi uronjen, ustaje malo ili ništa čišći, tim se nevjerojatnijim smatra postizanje vječnosti.

2. Naprotiv, ako se ne varam, svečanosti ili otajstva kumira pridobivaju za se povjerljivost i ugled na osnovi sjaja, odličja i pristojbe. O bijedna nevjero! Bogu odričeš njegove vlastitosti: jednostavnost i moć. Što dakle? Zar nije čudno da kupelj (*Ef* 5,26; *Tit* 3,5) pere smrt? Budući je čudno, zar zato da se ne vjeruje? Naprotiv, tim više se mora vjerovati: zar ne dolikuje da su božanska djela takva te nadilaze svako divljenje? I mi sami se divimo, ali jer vjerujemo. Uostalom, nevjera se čudi jer ne vjeruje. Jednostavnom se čudi kao ispraznom, veličanstvenom kao nemogućem.

3. I neka je upravo kako misliš. Jedno je i drugo dovoljno pretekao božanski pravorijek: »Bog je odabrao ludo u svijetu da posrami njegovu mudrost« (1 *Kor* 1,27) i »što je ljudima teško, Bogu je lako« (*Lk* 18,27; *Mt* 19,26). Jer ako je Bog mudar i moćan, što ne niječu ni oni koji ga mimoilaze, s pravom je uporabio za tvari svoga djelovanja ono što se protivi mudrosti i moći, to jest ludost i nemoć. Svaka naime moć prima uzrok od onoga što je izaziva.

3,1. Huius memores pronuntiationis tanquam praescriptionis, nihilo minus quam stultum et impossibile sit aqua reformari tractamus! Quod utique ista materia tantae dignationis meruit officium, ut opinor, auctoritas liquidi elementi exigenda est. Atquin plurima suppetit, et quidem a primordio.

2. Nam unum ex his est quae ante omnem mundi suggestum impolita adhuc specie penes Deum quiescebant in principio. *In primordio,* inquit, *fecit Deus caelum et terram. Terra autem erat invisibilis et incomposita et tenebrae erant super abyssum et Spiritus Dei ferbatur super aquas.* Habes, homo, imprimis aetatem venerari aquarum, quod antiqua substantia; dehinc dignationem, quod divini Spiritus sedes, gratior scilicet ceteris tunc elementis. Nam et tenebrae totae adhuc sine cultu siderum informes, et tristis abyssus et terra imparata et caelum rude: solus liquor, semper materia perfecta laeta simplex, de suo pura, dignum vectaculum Deo subiciebat.

3. Quid quod exinde dispositio mundi modulatricibus quodammodo aquis Deo constitit? Nam ut firmamentum caeleste suspenderet in medietate, distinctis aquis fecit; ut terram aridam expanderet, segregatis aquis expediit.

4. Ordinato dehinc per elementa mundo cum incolae darentur, primis aquis praeceptum est animas producere, primus liquor quod viveret edidit, ne mirum sit in baptismo si aquae animare noverunt.

3,1: **tractamus: P, C, A, E.**
retractemus: R.
(re)tractemus: Brf.
tractemus: L.

3,1: **quod: E.**
quid: L.

3,3: expanderet: A, Brf, R, L, E.
suspanderet: P, C.

Odličja vode

3,1. Tog se pravorijeka sjećamo kao obrane. Uza sve to istražujemo kako je ludo i nemoguće vodom biti iznova oblikovan! Mislim da valja tražiti u odličju tekućeg počela razlog što je ta tvar zavrijedila tako dostojanstvenu službu. A odličje je veoma veliko. I to od početka.

2. Voda je naime jedna od onih zbilja koje, prije bilo kakva ukrašenja svijeta, još neuglađena oblika, mirovahu kod Boga u početku. Veli: »U početku načini Bog nebo i zemlju. Zemlja pak bijaše nevidljiva i nesastavljena, i tmine bijahu nad bezdanom, i Duh je Božji bio nošen na vodama« (*Post* 1,1-2). Trebaš, čovječe, u prvom redu poštovati drevnost vodâ jer su pradavna tvar; potom dostojanstvo jer su prijestolje božanskoga Duha, i draže od ostalih ondašnjih počela. Tà tmine još bijahu posvema bezoblične, bez zvjezdanih ukrasa; bezdan tužan; zemlja nespremna i nebo neuređeno. Jedino tekućina, tvar uvijek savršena, vesela, jednostavna, po sebi čista, pružaše Bogu dostojno vozilo.

3. Zar Bog nije poslije toga na neki način ostvario uređenje svijeta pomoću vodâ koje su uvjetovale raspored? Da bi naime u sredini rastegnuo nebeski svod, to je postigao razdjeljujući vode; kako bi raširio suho tlo, to je učinio okupljanjem vodâ (*Post* 1,6-7).

4. Pošto je, nakon toga, svijet uređen prema počelima, kad su se trebali pojaviti stanovnici, najprije bi zapovjeđeno vodama da proizvedu živa bića (*Post* 1,20). Najprije je tekućina proizvela što je živo. Tako nije čudo ako vode i u krstu znaju pružiti život.

5. Non enim ipsius quoque hominis figulandi opus sociantibus aquis absolutum est? Adsumpta est de terra materia, non tamen habilis nisi humecta et sucida, quam scilicet ante quartum diem segregatae aquae in stationem suam superstite humore limo temperarant.

6. Si exinde universa vel plura prosequar quae de elementi istius auctoritate commemorem — quanta vis eius aut gratia, quot ingenia, quot officia, quantum instrumenti mundo ferat — vereor ne laudes aquae potius quam baptismi rationes videar congregasse, licet eo plenius docerem non esse dubitandum si materiam quam in omnibus rebus et operibus suis Deus disposuit, etiam in sacramentis propriis parere fecit, si quae vitam terrenam gubernat etiam caelesti procurat.

4,1. Sed ad ea satis erit praecerpsisse — in quibus et ratio baptismi recognoscitur — prima illa, qui iam tunc etiam ipso habitu praenotabatur baptismi figurandi, Dei Spiritum, qui ab initio super aquas vectabatur, super aquas instinctorem moraturum. Sanctum autem utique super sanctum ferebatur, aut ab eo quod superferebatur id quod ferebat sanctitatem mutuabatur, quoniam subiecta quaeque materia eius quae desuper imminet qualitatem rapiat necesse

---

3,5: figulandi: Brf, R, L, E.
figurandi: P, C, A.

3,6: caelesti: Brf, R, L.
in caelesti: P, C, A.
caelestia: E.

4,1: ad ea: Brf, R, L.
ad izostavljaju: P, C, A, E.

4,1: prima illa, qui: Brf, R, A, L.
prima illa, qua: P.
primum illa, qua: C.
prima illa, quae: E.

4,1: praenotabatur baptismi figurandi: Brf, R, L.
praenotabatur ad baptismi figuram: P,C, A, E.

4,1: instinctorem moraturum: Brf, R, L.
intinctos reformaturum: P.
intinctorum moraturum: C.
intinctorem moraturum: A, E.

5. Nije li djelo oblikovanja samoga čovjeka dovršeno uz pomoć vodâ (*Post* 2,7)? Tvar je uzeta od zemlje. Ali ipak nije bila obradiva osim navlažena i nakvašena. Riječ je o zemlji koju su vode, okupljene prije četiri dana na svoje mjesto (*Post* 1,9), preostatkom vlage učinile blatom.

6. Ako bih sada iznio sve ili više toga što bih mogao napomenuti u vezi sa značenjem tog počela - kolika mu je moć ili prednost, kakva svojstva, učinjene usluge i od koje je koristi za svijet - bojim se da ne bih pružio dojam kako sam zapravo sakupio pohvale vodi, a ne razložitosti krsta. Ipak bih na taj način potpunije razjasnio da se ne smije sumnjati da je Bog u svojim vlastitim otajstvima plodonosnom učinio onu tvar koju je utkao u sva svoja djela i čine. Tvar koja je ravna zemaljskim životom, pribavlja ga i za nebeski život!

Bilo koja voda može po Duhu posvećivati

4,1. Ali je za našu svrhu posve dostatno da smo iznijeli one prvotne događaje jer u njima prepoznajemo osnovu za krst. Riječ je o Duhu Božjem koji već onda samim položajem bi označen kao slika krštenja. On je od početka nošen nad vodama (*Post* 1,2) i nad vodama će ostati poticateljem. Sveto je uistinu nošeno na svetom ili je ono što je nosilo od onoga što je bilo nadnošeno preuzelo svetost. Bilo koja naime podložna

est, maxime corporalis spiritalem et penetrare et insidere facilem per substantiae suae subtilitatem. Ita de Sancto sanctificata natura aquarum et ipsa sanctificare concepit.

2. Ne quis ergo dicat: numquid ipsis enim aquis tinguimur quae tunc in primordio fuerunt? Non utique ipsis, si non ex ea parte ipsis qua genus quidem unum, species vero complures. Quod autem generi attributum est etiam in species redundat.

3. Ideoque nulla distinctio est mari quis an stagno, flumine an fonte, lacu an alveo diluatur, nec quicquam refert inter eos quos Ioannes in Iordane et quos Petrus in Tiberi tinxit; nisi si et ille spado quem Philippus inter vias fortuita aqua tinxit plus salutis aut minus rettulit.

4. — Igitur omnes aquae de pristina originis praerogativa sacramentum sanctificationis consequuntur invocato Deo. Supervenit enim statim Spiritus de caelis et aquis superest sanctificans eas de semetipso, et ita sanctificatae vim sanctificandi combibunt.

5. Quamquam ad siplicem actum competat simillitudo, ut quoniam vice sordim delictis inquinamur, aquis abluamur. Sed delicta sicut in carne non comparent, quia nemo super cutem portat maculas idolatriae aut sturpi aut fraudis, ita et eiusmodi in spiritu sordent, qui est auctor delicti. Spiritus enim dominatur, caro famulatur. Tamen utrumque inter se communicant reatum, spiritus ob imperium, caro ob ministerium. Igitur medicatis quodammodo aquis per angeli interventum et spiritus in aquis corporaliter diluitur et caro in eisdem spiritaliter emundatur.

4,2: ne quis: Brf, R, E, L.
nemo: P, C, A.

4,3: nisi si: Brf, R, L, E.
nisi et: P, C, A.

tvar nužno prima svojstvo one koja se nalazi iznad nje: nadasve tjelesna tvar koju duhovna, poradi istančanosti njezine biti, lako proniče i na njoj počiva . Tako narav vodâ, posvećena od Svetog, i sama postade sposobna da posvećuje.

2. Da ne bi tkogod rekao: zar smo onda kršteni onim vodama koje su postojale baš na početku? Doduše, ne istima, ali ipak istima utoliko što je rod jedan, dok je vrstâ više. Što je pak rodu dano kao svojstvo, prenosi se i na vrstu.

3. Poradi toga uopće nema razlike da li je tko opran u moru ili vodi stajačici, rijeci ili izvoru, nakapnici ili u bazenu. Isto tako, nikakve razlike između onih koje Ivan zaroni u Jordan (*Mt* 3,6) ili Petar u Tiber. Osim ako je možda onaj eunuh koga je Filip slučajnom vodom usput krstio (*Dj* 8,36-38) stekao više ili manje spasenja!

4. Dakle, sve vode uz zazivanje Boga imaju otajstvenu moć posvećivanja na osnovi davne povlastice podrijetla. Smjesta naime silazi Duh s neba. Zaustavlja se na vodama i svojom ih prisutnošću posvećuje. Tako posvećene, upijaju moć posvećivanja.

5. Uostalom, krst bi se dao usporediti jednostavnu činu. Grijesi nas blate poput nečistoće, a vode nas peru. No kako se grijesi ne očituju na tijelu, jer nitko ne nosi na koži mrlju idolopoklonstva, preljuba ili pronevjere, oni nečiste duh jer duh je začetnik grijeha. Duh naime gospodari, a tijelo je sluga. Ipak, jedno i drugo uzajamno sudjeluju u krivici. Duh zbog naređivanja, tijelo zbog izvršavanja. Prema tome, pošto su vode anđelovim posredstvom na neki način postale iscjeljujuće (*Iv* 5,4), duh se u vodama pere preko tijela i tijelo je u tim vodama duhovno očišćeno.

5,1. Sedenim nationes extraneae ab omni intellectu spiritalium potestatem eadem efficacia idolis suis subministrant. Sed viduis aquis sibi mentiuntur. Nam et sacris quibusdam per lavacrum initiantur Isidis alicuius aut Mithrae. Ipsos etiam deos suos lavationibus efferunt. Ceterum villas domos templa totasque urbes aspergine circumlatae aquae expiat. Passim certe ludis Apollinaribus et Pelusiis tinguuntur, idque se in regenerationem et impunitatem periuriorum suorum agre praesumunt. Item penes veteres quisque se homicidio infecerat purgatricies aquas explorabat.

2. Igitur si idolo, natura aquae quod propria sit adlegendi, auspici emundationis blandiuntur, quanto id verius aquae prestabunt per Dei auctoritatem a quo omnis natura earum constituta est! Si religione aquas medicari putant, quae potior religio quam Dei vivi agnitio?

3. Hic quoque studium diaboli recognoscimus res Dei aemulantis, cum et ipse baptismum in suis exercet. Quid simile? Immundus emundat, perditor liberat, damnatus absolvit? Suam videlicet operam destruet diluens delicta quae

---

5,1: Pelusiis: Brf, R, L, E.
Eleusiniis: P, C, A.

5,1: purgatrices aquas explorabat: C, L, E.
purgatrice aqua expiabatur: Brf, R.
purgatrice aqua se expiebat: P.

5,2: Si idolo, natura aquae quod propria sit adlegendi, auspici emundationis blandiuntur: Brf, R.
Si idolo, natura aquae quod propria (materia) sit abluendi, auspici emundationis blandiuntur: E.
Si de sola natura aquae, quod propria materia sit adlegendi auspicii emundationis, blandiuntur: L.
Si de sola natura aquis, quod propria materia sit abluendi in auspicia emundationis, blandiuntur: P,C, A.

5,2: Dei vivi agnitio: Brf, R, E.
Izostavljaju agnitio: P, C, A.
Dei vivi? Quo agnito: L.

5,1. Ali (reći će se) i pogani, kojima je strano svako razumijevanje duhovnog, pripisuju svojim kumirima moć s istim učincima. Međutim, kako su njihove vode neplodne, oni sebe obmanjuju. Čak se po kupelji u nekim obredima upućuju u tajne neke Izide ili Mitre. I same svoje bogove iznose na pranja. Štoviše, nošenjem vode unaokolo i njenim škropljenjem čiste ljetnikovce, kuće, hramove i čitave gradove. Zaista se posvuda kupaju u vrijeme apolinarijevskih i peluzijskih igara. Smatraju da to čine poradi ponovnog rođenja i nekažnjavanja njihovih krivih zakletvi. Isto tako, tko se od starih okaljao ubojstvom, tražio je vode koje čiste.

2. Ako dakle vode po naravi imaju svojstvo da privuku duhove i time opčine kumir koji nadahnjuje ta čišćenja, koliko će vode to istinskije postići po Božjoj moći kad je on načinio i svu njihovu narav! Drže li da obred čini vode liječivima, koja je vjera moćnija od priznavanja živoga Boga (1 *Sol* 1,9)?

3. I tu prepoznajemo nastojanje đavla koji se protivi Božjim djelima. I on naime obavlja krštenje na svojima. Koja sličnost? Nečisti - očišćuje; upropastitelj - oslobađa; osuđenik - odrješuje? Svoje bi zacijelo djelo uništio perući grijehe

inspirat ipse. Haec quidem in testimonium posita sunt repellentibus fidem, si minime credant rebus Dei, quarum adfectationibus apud aemulatorem Dei credunt.

4. An non et alias sine ullo sacramento immundi spiritus aquis incubant adfectantes illam in primordio divini Spiritus gestationem? Sciunt opaci quique fontes et avii quique rivi, et in balneis piscinae et euripi in domibus vel cisternae, et putei qui rapere dicuntur, scilicet per vim spiritus nocentis. Nam et esietos et lymphaticos et hydrophobas vocant quos aquae necaverunt aut amentia vel formidine exercuerunt.

5. Quorssum ista rettulimus? Ne quis durius credat angelum Dei sanctum aquis in salutem hominis temperandis adesse, cum angelus mali profanus commercium eiusdem elementi in perniciem hominis frequentet. Angelum aquis intervenire si novum videtur, exemplum futuri praecucurrit. Piscinam Bethsaidam angelus interveniens commovebat. Observabant qui invalitudinem querebantur. Nam si quis pra evenerat descendere illuc, queri post lavacrum desinebat. Figura ista medicinae corporalis spiritalem medicinam canebat, ex forma qua semper carnalia in figura spiritalium antecedunt.

6. Proficiente itaque in amnibus gratia Dei plus aquis et angelo accessit: qui vitia corporis remediabant nunc spiritum medentur, qui temporalem operabantur salutem nunc aeternam reformant, qui unum semel in anno liberabant nunc quotidie populos conservant deleta morte per ablutionem delictorum. Exempto scilicet reatu eximitur et poena.

5,4: esietos: Brf, R, L, C; enectos: P; esietas: A; esetos: E.
5,5: invalitudinem: Brf, R; valetudinem: P, C, L, E.
5,6: in omnibus: Brf, R, L, E; in hominibus: P, C, A.

koje sam nadahnjuje. To je navedeno za svjedočanstvo onima koji odbijaju vjeru. Nipošto ne vjeruju Božjim stvarima, a vjeruju njihovim oponašanjima u Božjeg protivnika.

4. Zar i inače nečisti dusi ne borave, bez ikakva otajstvena značenja, u vodama povodeći se za onim nošenjem božanskog Duha na početku (*Post* 1,2)? Svjedoci su za to ti sjenoviti izvori; ti samotni potoci, kupališni bazeni, vodovodi po kućama, nakapnice i zdenci za koje se veli da odnose nasiljem štetnoga duha. Jer one što ih utopiše vode ili ih učiniše ludima odnosno strašljivima nazivaju »utopljenicima«, »prestravljenima« i »hidrofobima«.

5. Radi čega to istakosmo? Da nekome ne bi bilo preteško vjerovati kako je sveti Božji anđeo prisutan u vodama pripremajući ih za čovjekov spas, kad nečisti anđeo Zloga posjećuje isto počelo na čovjekovu propast. Ako bi se pričinilo nečim stranim da anđeo pristupa vodama, već je unaprijed dat primjer za buduće. Anđeo bi, dolazeći, uzgibao Ribnjak Betsaida. To promatrahu koji se tužiše na bolest. Tko bi naime prvi uspio da ondje siđe, poslije kupanja prestao bi se tužiti (*Iv* 5,2-5). Ta slika tjelesnog liječenja proricaše duhovno liječenje u tom smislu što tjelesno uvijek u slici prethodi duhovno.

6. Zato, kako je Božja milost općenito napredovala, i vode i anđeo dobiše veću moć: liječili su tjelesne mane, sad iscjeljuju duh; ostvarivahu vremenito ozdravljenje, sad uspostavljaju nebesko spasenje; jednog jednom na godinu oslobađahu, sada danomice spašavaju narode jer je pranjem grijeha uništena smrt. Budući je otklonjena krivica, otklonjena je i kazna.

7. Ita restituitur homo Deo ad similitudinem eius qui retro ad imaginem Dei fuerat — imago in effigie, similitudo in aeternitate censetur —: recipit enim illum Dei Spiritum quem tunc de adflatu eius acceperat, sed post amiserat per delictum.

6,1. Non quod in aqua Spiritum Sanctum consequimur, sed in aqua emundati sub angelo Spiritui Sancto praeparamur. Hic quoque figura praecessit. Sicut enim Ioannes antepraecursor Domini fuit praeparans vias eius, ita et angelus baptismi arbiter superventuro Spiritui Sancto vias dirigit abolitione delictorum, quam fides impetrat obsignata in Patre et Filio et Spiritu Sancto.

2. Nam si in tribus testibus stabit omne verbum, Dei quanto magis donum? Habebimus benedictione eosdem arbitros fidei quos et sponsores salutis. Sufficit ad fiduciam spei nostrae etiam numerus nominum divinorum. Cum autem sub tribus et testatio fidei et sponsio salutis pigneretur, necesario adicitur ecclesiae mentio, quoniam ubi tres, id est Pater et Filius et Spiritus Sanctus, ibi ecclesia, quae trium corpus est.

7,1. Exinde egressi de lavacro perungimur benedicta unctione de pristina disciplina qua ungui oleo de cornu in sacerdotium solebant, ex quo Aaron a Moyse unctus est. Unde christus dicitur a chrismate quod est unctio, quae et

6,2: verbum Dei quanto magis donum? Habebimus de benedictione eosdem arbitros: Brf, R.
E kao Brf i R osim što ima habemus.
verbum, quanto magis, dum habemus per benedictionem eosdem arbitros: P, C.
verbum Dei, quanto magis dum habemus per benedictionem eosdem arbitos: A.
L kao A osim što ispušta Dei.

7,1: christus dicitur: E.
christi dicti: Brf, L.

7. Tako je čovjek ponovno vraćen Bogu, njemu na sličnost. Bio je nekoć na sliku Božju: slika se odnosi na prirodnu sliku, sličnost na ono što je vječno. Čovjek naime iznova dobiva onog Božjeg Duha kojeg je onda primio iz njegova daha, ali ga je nakon toga grijehom izgubio (*Post* 1,26; 2,7).

Krst priprema na dolazak Duha Svetoga

6,1. Mi ne dobivamo Duha Svetoga u vodi (*Iv* 3,5), već u vodi očišćeni po anđelu pripremamo se za Duha Svetoga. I tu je prethodila slika. Kao što je naime Ivan bio nekoć Gospodinov preteča pripremajući njegove putove (*Mt* 3,3), isto tako i anđeo, krsni sudac, uništenjem grijeha pripravlja putove Duhu Svetome koji će doći. To uništenje obavlja vjera, zapečaćena u Ocu i Sinu i Duhu Svetome.

2. Ako naime svaka riječ počiva na trojici svjedoka (*Mt* 18,16; *Iv* 8,17; 2 *Kor* 13,1; *Pnz* 19,15), koliko više Božji dar? Po blagoslovu ćemo za suce vjere imati one iste osobe koje su jamci spasenja. Dovoljan je za pouzdanje naše nade broj božanskih imena. Budući je po Trojici primljena u zalog i ispovijed vjere i svečano obećanje spasenja, nužno je nadodan spomen o Crkvi. Gdje su naime trojica, to jest Otac i Sin i Duh Sveti, ondje je Crkva koja je tijelo Trojice (*Mt* 18,20; 1 *Iv* 5,7-8).

Pomazanje

7,1. Poslije toga, izišavši iz kupelji (*Ef* 5,26; *Tit* 3,5) pomazani smo blagoslovljenim pomazanjem. To je prema starom uređenju po kojem obično mazahu uljem iz roga za svećeni-

domino nomen accommodavit, facta spiritalis quia Spiritu unctus est a Deo Patre, sicut in Actis: *Collecti sunt enim vero in ista civitate adversus sanctum Filium tuum quem unxisti.*

2. Sic et in nobis carnaliter currit unctio, sed spiritaliter proficit, quomodo et ipsius baptismi carnalis actus quod in aqua mergimur, spiritalis effectus quod delictis liberamur.

8,1. Dehinc manus imponitur per benedictionem advocans et invitans Spiritum Sanctum. Sane humano ingenio licebit spiritum in aquam arcessere et concorporationem eorum accomodatis desuper manibus alio spiritu tantae claritatis animare, Deo autem in suo organo non licebit per manus sanctas sublimitatem modulari spiritalem?

2. Sed est hoc quoque de veteri sacramento quo nepotes suos ex Ioesh, Ephrem et Manassem, Iacob capitibus impositis et intermutatis manibus benedixit, et quidem ita transversim obliquatis in se ut Christum deformantes iam tunc portenderent benedicitonem in Christo futuram.

3. Tunc ille sanctissimus Spiritus super emundata et benedicta corpora libens a Patre descendit superque baptismi aquas tanquam pristinam sedem recognoscens conquiescit: columbae figura delapsus in Dominum ut natura Spiritus Sancti declararetur per animal simplicitatis et innocentiae, quod etiam corporaliter ipso felle careat columba.

4. Ideoque: *Estote,* inquit, *simplices ut columbae;* ne hoc quidem sine argumento praecedentis figurae. Quemadmodum enim post aquas diluvii quibus iniquitas antiqua purgata est, post baptismum ut ita dixerim mundi, pacem caelestis irae praeco columba terris adnuntiavit dimissa ex arca et cum olea reversa — quod signum etiam ad nationes pacis praetenditur — eadem dispositione spiritalis effectus

štvo otkad je Mojsije pomazao Arona (*Izl* 29,7; *Lev* 8,12). Stoga se i zove pomazanik-krist od pomazanja ili krizme što je i Gospodinu nadjenulo ime, a to je pomazanje duhovljeno jer je on od Boga Oca pomazan Duhom. Piše u *Djelima* (4,27): »Okupili su se naime uistinu u ovom gradu protiv svetog tvog Sina kojeg si pomazao«!

2. Tako i u nama pomazanje teče po tijelu, ali duhovno koristi baš kao što je i kod krštenja čin tjelesan jer smo uronjeni u vodu, a učinak je duhovan jer smo oslobođeni od grijeha.

Polaganje ruke

8,1. Potom se polaže ruka po blagoslovu dozivljući i pozivajući Duha Svetoga. Čovjekovoj je dovitljivosti, dakako, dozvoljeno da duh uvede u vodu i da njihovo sjedinjenje oživi, odozgo položenim rukama, novim zvukom koji je veoma jasan. Nije li onda i Bogu dopušteno da u svom glazbalu po svetim rukama oblikuje duhovnu uzvišenost?

2. Ali i to dolazi iz starog otajstva kad je Jakov, položivši na njihove glave ukrštene ruke blagoslovio svoje unuke: Josipove, Efraimove i Manaseove sinove (*Post* 48,13-20). Ruke je pak tako unakrst postavio da bi, oslikavajući Krista, već tada nagovijestile kako će buduće blagoslivljanje biti po Kristu.

3. Tada onaj prosveti Duh rado silazi od Oca na očišćena i blagoslovljena tjelesa. Počiva na krsnim vodama prepoznajući ranije prijestolje (*Post* 1,2). Sišao je na Gospodina u liku golubice (*Mt* 3,16) da bi jednostavnost i nevinost životinje obznanila narav Duha Svetoga. Golubica ni u svom tijelu nema žuči.

4. Radi toga kaže: »*Budite jednostavni kao golubice*« (*Mt* 10,16). Ni to nije bez uporišta u slici iz prošlosti. Naime, poslije potopnih voda kojima je očišćena stara opačina; poslije, da se tako izrazim, krštenja svijeta, smirenje nebeske srdžbe zemlji je kao glasnik javila golubica, puštena iz korablje i vrativši se s maslinovim listom (*Post* 8,10-11; 1 *Pt* 3,20). I pogani smatraju taj znak kao znak mira. Istim određenjem, ali s du-

terrae, id est carni nostrae, emergenti de lavacro post vetera delicta columba Sancti Spiritus advolat pacem Dei adferens, emissa de caelis ubi ecclesia est arcae figura.

5. Sed mundus rursus deliquit, quo male comparetur baptismus diluvio. Itaque igni destinatur, sicut et homo cum post baptismum delicta restaurat, ut hoc quoque in signum admonitionis nostrae debeat accipi.

9,1. Quot igitur patrocinia naturae, quot privilegia gratiae, quot sollemnia disciplinae, figurae praestructiones praedicationes, religionem aquae ordinaverunt! Primum quidem, cum populus de Aegypto expeditus vim regis Aegypti per aquam transgressus evadit, ipsum regem cum totis copiis aqua extinguit. Quae figura manifestior in baptismi sacramento? Liberantur de saeculo nationes per aquam scilicet, et diabolum dominatorem pristinum in aqua oppressum derelinquunt.

2. Item aqua de amaritudinis vitio in suum commodum suavitatis Mosei ligno remediatur. Lignum illud erat Christus venenatae et amarae retro naturae venas in saluberrimam aquam, baptismi scilicet, ex sese remedians.

3. Haec est aqua quae de comite petra populo profluebat. Si enim petra Christus, sine dubio aqua in Christo baptismum videmus benedici. Quanta aquae gratia penes Deum et Christum eius ad baptismi confirmationem.

4. Nunquam sine aqua Christus. Siquidem et ipse tinguitur, prima rudimenta potestatis suae vocatus ad nuptias aqua auspicatur, cum sermonem facit sitientes ad aquam

8,5: male: Brf, E.
mage: A, L.

9,1: praestructiones praedicationis: Brf, R, L, E.
praestructiones precationes: P, C.
praestructiones praedicationis: A.

hovnim učinkom, golubica, to jest Duh Sveti, dolijeće zemlji, to jest našem tijelu koje je izašlo iz kupelji nakon starih grijeha. Donosi Božji mir, poslana s neba gdje se nalazi Crkva, slika korablje (1 *Pt* 3,20-21).

5. Ali svijet je iznova griješio. Radi toga Potop nije dobra usporedba za krst. Svijet je stoga određen za vatru kao i čovjek koji nakon krštenja ponovno griješi. I to treba shvatiti kao znak koji nas upozorava.

Vjersko je obilježje vode pripremljeno

9,1. Koliko li je, dakle, naklonostî prirode, koliko povlasticâ milosti, koliko običaja prakse, koliko slika, priprema, propovijedi: sve je to pripremilo vjersko obilježje vode. U prvom redu, kad je narod, izveden iz Egipta, prešavši preko vode, umakao vlasti egipatskog kralja, a voda je progutala samog kralja sa svim četama (*Izl* 14,15-31). Ima li očitije slike za krsno otajstvo? Pogani se, uistinu oslobađaju svijeta posredstvom vode. Đavla, ranijeg gospodara, ostavljaju ugušena u vodi.

2. Osim toga, Mojsijevim je drvetom voda izliječena od mane gorkosti za svoju slatku korisnost (*Izl* 15,23-25). Ono drvo bijaše Krist. On je naime osobno iscijelio vodena vrela ranije otrovane gorke naravi da postanu najzdravija krsna voda.

3. Ta voda pritjecaše narodu iz stijene, pratioca (1*Kor* 10,4). Ali ako je stijena Krist, bez sumnje uočujemo da je krst posvećen u Kristu po vodi. Kako li je voda u milosti kod Boga i njegova Krista! To je potvrda za krst.

4. Krist nije nikad bez vode. Sam je naime kršten u vodi (*Mk* 1,9); pozvan na svadbu, vodom započinje prve pokušaje svoje moći (*Iv* 2,1-12); kad drži govor, žedne poziva na svoju

suam invitat sempiternam, cum de agape docet aquae calicem pravo oblatum inter opera dilectionis probat, ad puteum vires resumit, super aquam incedit, libenter, transfretat, aquam discentibus ministrat. Perseverat testimonium baptismi usque ad passionem: cum deditur in crucem aqua intervenitsciunt Pilati manus; cum vulneratur aqua de latere prorumpit — scit lancea militis.

10,1. Diximus quantum mediocritati nostrae licuit de universis quae baptismi religionem instruunt. Nunc ad reliquum statum eius aeque ut potero progrediar de quaestiunculis quibusdam. Baptismus a Ioanne denuntiatus iam tunc habuit quaestionem ab ipso quidem Domino propositam ad pharisaeos, caelestisne is baptismus esset an vero terrenus. De quo illi non valuerunt constanter respondere, utpote non intelligentes quia nec credentes.

2. Nos quidem quantula fide sumus tantulum et intellectum habemus. Possumus aestimare divinum quidem eum baptismum fuisse, mandatu tamen non et potestate, quod et Ioannem a Domino missum legimus in hoc munus, certum humanum condicione. Nihil enim caeleste praestabat, sed caelestibus praeministrabat, paenitentiae scilicet praepositus, quae est in hominis voluntate.

3. Denique legis doctores et pharisaei, qui credere noluerunt, nec paenitentiam inire voluerunt. Quodsi paenitentia humanum est et baptismus ipsius eiusdem condicitonis fuerit necesse est: aut daret et Spiritum Sanctum et remissionem peccatorum si caelestis fuisset. Sed neque peccata dimittit neque Spiritum indulget nisi solus Deus.

9,4: parvo: E; pari: Brf, R; fratri: P; pauperi: C, A; patri: L.
10,1: instruunt: Brf, R, L, E; struunt: P, C, A.
10,2: tantulum et intellectum habemus: Brf, R.
tantulo et intellectu possumus: P, C, A, L, E.
10,2: voluntate: Brf, R, A, E; potestate: P, C, L.
10,3: inire: Brf, A, R, E; egere: P, C; agere: L.

vječnu vodu (*Iv* 7,37-38; 4,14); dok poučava o ljubavi, među djela ljubavi ubraja čašu vode koja je pružena malenome (*Mt* 10,42). Pokraj zdenca se odmara (*Iv* 4,6); hoda po vodi (*Mt* 14,25; *Iv* 6,16); rado se prevozi po moru (*Mt* 14,34; *Mk* 4,35-36); učenike poslužuje vodom (*Iv* 13,5). Svjedočenje za krst ostaje do Muke. Kad je predan na križ, voda stupa na pozornicu - o tome znaju Pilatove ruke (*Mt* 27,24); kad je ranjen, voda je provalila iz boka - o tome svjedoči vojnikovo koplje (*Iv* 19,34).

Ivanov krst

10,1. Iznijesmo koliko našoj neznatnosti bi na dohvat sve što temelji vjerski značaj krsta. Sad bih, i opet koliko mi je moguće, prešao s nekim manjim pitanjima na ostale krsne oznake. Krst što ga naviještaše Ivan (*Mt* 3,1) već onda bijaše pod znakom upitnika. Sam je gospodin pitao farizeje da li je onaj krst bio nebeski ili zemaljski? Oni nisu bili sposobni da postojano odgovore na pitanje (*Mt* 21,24-27). Nisu naime razumjeli jer nisu vjerovali (*Iz* 7,9).

2. Mi pak, već prema mjerici vjere imamo i mjericu razumijevanja. Možemo odgovoriti da je ono krštenje bilo božansko s obzirom na ustanovu, a ne prema učincima. Čitamo da je Gospodin u tu svrhu poslao Ivana (*Iv* 1,6) koji je, uostalom, po svom položaju samo čovjek. Ništa nebesko nije obavljao, već je unaprijed posluživao nebesko. Bio je naime postavljen radi pokore (*Mt* 3,8) kojoj je izvor čovjekovo htijenje.

3. Učitelji zakona i fárizeji, u zbilji, nisu vjerovali te su odbili da čine pokoru. Ako je pak pokora ljudsko djelo, nužno je da i njezin krst bude iste naravi. Inače bi dao i Duha Svetoga i oproštenje grijeha, da je bio nebeski. Ali jedino Bog oprašta grijeh i podjeljuje Duha.

4. Etiam ipse Dominus nisi ipse prius ascenderet ad Patrem aliter negavit Spiritum descensurum. Ita quod dominus nondum conferebat servus utique praestare non posset. Adeo postea in Actis Apostolorum invenimus qui Ioannis baptismum habebant Spiritum non accepisse Sanctum, quem ne auditu quidem noverant.

5. Ergo non erat caeleste quod caelestia non exhibebat, cum ipsum quod caeleste in Ioanne fuerat, spiritus prophetiae, post totius Spiritus in Dominum translationem usque adeo defecerit ut quem praedicaverat, quem advenientem designaverat, postmodum an ipse esset miserit sciscitatum. Agebatur itaque baptismus paenitentiae quasi candidatae remissionis et sanctificationis in Christo subsecuturae.

6. Nam quod legimus: *Praedicabat baptismum paenitentiae in remissionem peccatorum,* in futuram remissionem enuntiatum est, siquidem paenitentia antecedit, remissio sequitur, et hoc est viam praeparare; qui autem praeparat, non idem ipse perficit, sed alii perficiendum procurat.

7. Ipse profitetur sua non esse caelestia, sed Christi dicendo: *Qui de terra est terrena loguitur, qui de supernis venit super omnes* est; item soli se paenitentiae tinguere, venturum mox qui tingueret *in Spiritu et igni,* scilicet quia vera et stabilis fides aqua tinguitur in salutem, simulata autem et infirma igni tinguitur in iudicium.

10,4: non accepisse: Brf, L.
accepisse: E.

10,5: candidatae: Brf, R.
candidatus: P, C, A, L, E.

10,7: soli se paenotentiae: Brf, R, A, L, E.
in sola paenitentia: P.
sola se paenitentia: C.

10,7: fides aqua tinguitur: Brf, A, R, C, L.
aquae fides qua tinguitur: P.
fides spiritu tinguitur: E.

4. Čak je i sam Gospodin zanijekao da će drukčije sići Duh, osim ako on prije uziđe Ocu (*Iv* 16,7; 6,62-63). Ono što Gospodin još ne davaše, jasno je da mi sluga nije mogao pribavljati (*Mt* 10,24). Zbog toga nalazimo kasnije u *Djelima Apostolskim* (19,2-7) da nisu primili Duha Svetoga oni koji su imali Ivnov krst. Čak Duha ni po čuvenju nisu poznavali.

5. Dakle, nije bilo nebesko što nebesko ne pribavljaše. Čak i ono što je u Ivana bilo nebesko, duh proroštva, toliko mu je nedostajalo kad je sav Duh prešao na Gospodina (*Mk* 1,10) da je poslije slao da se raspitaju da li je On onaj koga je propovijedao i naznačio kao onog koji dolazi (*Mt* 11,2-6). Tako je krst pokore (*Mk* 1,4) podjeljivan kao priprava za oproštenje i posvećenje koje će se ostvariti po Kristu.

6. Ono naime što čitamo: »Propovijedao je krštenje pokore za oproštenje grijeha« (*Mk* 1,4) rečeno je za buduće oproštenje jer pokajanje prethodi, a oproštenje slijedi. To znači pripraviti put (*Mk* 1,3). Tko pak priprema, on osobno ne dovršava, već priprema da netko drugi obavi.

7. Sam Ivan priznaje da njegovo djelo nije nebesko, već Kristovo. Veli: »Tko je sa zemlje, govori zemaljsko; tko odozgo dolazi, on je iznad svih« (Iv 3,31). Isto tako kaže da krsti jedino s obzirom na pokoru i da uskoro dolazi koji će krstiti u Duhu i vatri (*Lk* 3, 16). Prava naime i postojana vjera krsti se vodom za spasenje, a hinjena i slaba krsti se vatrom za osudu.

11,1. Sed »ecce, inquiunt, venit Dominus et non tinxit; legimus enim: *Et tamen Iesus non ipse tinguebat, verum discipuli eius*«. Quasi revera ipsum suis manibus tincturum Ioannes praedicasset.

2. Non utique sic intelligendum est, sed simpliciter dictum more communi, sicut est verba gratia »imperator proposuit edictum »aut« praefectus fustibus cecidit«. Numquid ipse proponit aut numquid ipse caedit? Semper is dicitur facere cui praeministratur. Ita erit accipiendum *ipse vos tinguet* pro eo quod est »per ipsum tinguemini« vel »in ipsum«.

3. Sed nec moveat quosdam quod non ipse tinguebat. In quem enim tingueret? In paenitentiam? Quo ergo illi praecursorem? In peccatorum remissionem, quam verbo dabat? In semetipsum, quem in humilitate celabat? In Spiritum Sanctum, qui nondum ad Patrem ascenderat? In ecclesiam, quam nondum apostolis struxerat?

4. Itaque tinguebant discipuli eius ut ministri, ut Ioannes antepraecursor, eodem baptismo Ioannis, ne quo alio putes, quia nec extat alius nisi postea Christi, qui tunc utique a discentibus dari non poterat utpote nondum adimpleta gloria Domini nec instructa efficacia lavacri per passionem et resurrectionem, quia nec mors nostra dissolvi posset nisi Domini passione nec vita restitui sine resurrectione ipsius.

12,1. Cum vero praescribitur nemini sine baptismo competere salutem, ex illa maxime pronuntiatione Domini qui ait: *Nisi natus ex aqua quis erit, non habebit vitam,* sub-

11,3: ad Patrem ascenderat: Brf, L, E.
a Patre descenderat: P.
11,3: apostolis struxerat: Brf, R, L, E.
apostoli struxerant: P, C, A.
11,4: quo . . . putes: Brf, E.
qui . . . putet: P, L.

Isus nije osobno krštavao

11,1. Ali eto, vele, Gospodin je došao i nije krštavao. Čitamo naime: »A ipak on ne krštavaše, već njegovi učenici« (*Iv* 4,2). Kao da bi Ivan bio navijestio da će Isus svojim rukama krštavati!

2. To se ne smije tako razumjeti, već kao jednostavno kazano, po uobičajenu načinu govora kao na primjer: car je izvjesio proglas ili nadstojnik je izudarao šibama. Zar car osobno izvjesuje ili predstojnik šiba? Uvijek se kaže da onaj čini kome se služi. Tako treba shvatiti: »On će vas krstiti« (*Mt* 3, 11). To znači: po njegovoj naredbi ili na njegovo ste ime kršteni.

3. Ali nek pojedince ne uznemiruje što on osobno ne krštavaše. Kojim bi naime krstom krštavao? Krstom pokore (*Mk* 1,4)? Zbog čega mu onda preteča? Za oproštenje grijeha (*Mk* 1,4) koje davaše riječju (*Mt* 9,2)? U ime samoga sebe koga skrivaše u poniznosti? U ime Duha Svetoga, ali još nije uzašao Ocu (*Iv* 16,7)? Za crkvu koju još nije obdario apostolima?

4. Prema tome, krštavahu njegovi učenici kao službenici, poput preteče Ivana, istim krštenjem, Ivanovim. Ne misli nekim drugim, jer ni nema drugog, osim kasnije Kristova. Njega u tom trenutku učenici ne mogahu podjeljivati, jer još nije bila ostvarena slava Gospodnja (*Lk* 24,26) niti osigurana djelotvornost kupelji (*Ef* 5,26; *Tit* 3,5) po Muci i Uskrsnuću. Naša smrt naime nije mogla biti uništena bez Gospodinove muke niti obnovljen život bez njegova uskrsnuća.

Krštenje apostola

12,1. Budući da je propisano da nitko ne postiže spasenje bez krsta — prije svega na osnovi onog Gospodinova pravori-

oriuntur scrupulosi immo temerarii retractatus quorundam quomodo ex ista praescriptione apostolis salus competat quos tinctos non inveniamus in Domino praeter Paulum.

2. Immo cum Paulus solus ex illis baptismum Christi induerit, aut praeiudicatum esse de ceterorum periculo qui careant aqua Christi ut praescriptio salva sit, aut rescinidi praescritionem, si etiam et non tinctis salus statuta est. Audivi, Domino teste, eiusmodi, ne qui me tam perditum existimet ut ultro excogitem libidine stili quae alis scrupulum incutiant!

3. Et nuc illis ut potero respondebo, qui negant apostolos tinctos. Nam si Ioannis baptismum impetrarant, Domini cur desiderabant, quatenus unum baptismum definierat ipse Dominus dicens Petro perfundi volenti: *Qui semel lavit, non habet necesse rursum,* quod utique non tincto non omnino dixisset, et haec est probatio exerta adversus illos qui adimunt apostolis etiam Ioannis baptismum, ut destruant aquae sacramentum.

4. An credibile videri potest in eis personis viam tunc Domino non praeparatam, id est baptismo Ioannis, quae ad viam Domini per totum orbem aperiendam destinabantur? Ipse Dominus nullius paenitentiae debitor tinctus est: peccatoribus non fuit necesse? Quod ergo alii tincti non sint, non iam comites Christi, sed aemuli fidei, legis doctores et pharisaei.

5. Unde et suggeritur, cum adversantes Domino tingui noluerint, eos qui Dominum sequebantur tinctos fuisse nec cum aemulis sapuisse, maxime quando Dominus cui adhaere-

12,1: inveniamus: Brf, L, E; invenimus: P.
12,2: excogitem: Brf, L, E; exagitem: P.
12,3: impetrarant: Brf, R, E; inierant: P, C, A, L.
12,3: volenti: Brf, R, C, A, L; nolenti: P.
12,4: Baptismo: Brf, R; baptismum: P, C, A, L, E.

jeka kad kaže: »Ako netko ne bude rođen iz vode, neće imati života« (*Iv* 3,5) — pojavljuju se veoma sitničave ili čak nerazborite primjedbe nekih: kako, u odnosu na taj propis apostoli stječu spasenje. Ne vidimo da su, osim Pavla, kršteni u Gospodinu.

2. Štoviše: jer je od njih jedino Pavao obukao Kristovo krštenje (*Gal* 3,27), ta činjenica ili je unaprijed stvoreni sud o opasnosti za ostale kojima nedostaje Kristova voda (*Iv* 3,5) da se očuva propis ili znači da je propis dokinut, ako i nekršteni postižu spasenje. Gospodin mi je svjedok da sam takve stvari čuo. Nek me nitko ne smatra tako propalim da bih čak zbog samovolje stila izmislio ono što druge tjera u sumnju.

3. Sad ću odgovoriti onima, koliko budem mogao, koji niječu da su apostoli kršteni. Ako su naime primili Ivanovo krštenje, zašto bi željeli Gospodinovo? Sam je Gospodin odredio da je krštenje jedno kad reče Petru koji htjede da se opere: »Tko je jednom opran, nije mu nužno ponovno« (*Iv* 13,10). To, doista, ne bi kazao nekome tko nije bio kršten. To je izričit dokaz protiv onih koji apostolima odriču i Ivanovo krštenje kako bi uništili otajstvo vode.

4. Zar je moguće vjerovati da u onim osobama nije Gospodinu pripravljen put (*Mk* 1,2), to jest Ivanovim krštenjem, kad su one bile određene da Gospodinu otvore put po svoj zemlji? Sam Gospodin, makar nije dužnik nikakve pokore, bi kršten (*Mk* 1,9-11). Zar to onda nije bilo nužno za grešnike? Što pak ostali nisu kršteni, oni i nisu Kristovi pratioci, već neprijatelji vjere: učitelji zakona i farizeji.

5. To i daje naslutiti: kad Gospodinovi protivnici ne htjedoše da se krste, oni koji su pošli za Gospodinom, krštavali su se. Nisu mislili kao njegovi neprijatelji. Pogotovo kad je

bant testimonio Ioannem extulisset: *Nemo,* dicens, *maior inter natos feminarum Ioanne baptizatore.*

6. Alii plane satis coacte iniciunt tunc apostolos baptismi vicem implesse cum in navicula fluctibus mergerentur; ipsum quoque Petrum mare ingredientem satis mersum. Ut opinor autem aliud est aspergi vel intercipi violentia matis, aliud tingui disciplina religionis.

7. Ceterum navicula illa figuram ecclesiae praeferebat quod in mari, id est in saeculo, fluctibus, id est persecutionibus et temptetionibus inquietetur, Domino per patientiam velut dormiente donec orationibus sanctorum in ultimis suscitatus compescat saeculum et tranquillitatem suis reddat.

8. Nunc sive tincti quoquo modo fuerunt sive illoti perseveraverunt ut et illud dictum Domini de lavacro sub Petri persona ad nos tantummodo spectet, de salute tamen apostolorum satis temerarium est aestimare, quia illis vel primae adlectionis et exinde individuae familiaritatis praerogativa compendium baptismi conferre posset, cum illum, opinor, sequebantur, illum qui credenti cuique salutem pollicebatur: *Fides tua te,* aiebat, *salvum fecit,* et: *Remittuntur tibi peccata,* credenti utique nec tamen tincto.

9. Id si apostolis defuit, nescio quorum fides tuta sit. Uno verbo Domini suscitatus teloneum dereliquit, patrem et navem et artem qua vitam sustentabat deseruit, patris exsequias despexit, summum illud Domini praeceptum: *Qui patrem aut matrem mihi praeposuerit non est me dignus,* ante perfecit quam audivit.

12,6: mergerentur: Brf, R, L, E.
aspersi operti sunt: P, C, A.

12,9: suscitatus teloneum: L, E.
suscitatur a teloneo: Brf.

Gospodin, uz koga su pristali, svjedočanstvom izdigao Ivana govreći: »*Nitko nije među rođenima od žená* veći od Ivana Krstitelja« (*Mt* 11,11).

6. Drugi, očito posve neuvjerljivo, zamišljaju da su apostoli onda obavili zamjenu za krštenje kad su se u lađici od valova utapali (*Mk* 4,37). Isto tako da je Petar osobno, hodeći po moru, bio dovoljno uronjen (*Mt* 14,29). Ali, mislim, drugo je biti poliven i zahvaćen razbješnjelim morem te opet drugo biti kršten prema vjerskom uređenju.

7. Uostalom, ona lađica bijaše slika Crkve. Nju, u moru, to jest u svijetu, uznemiruju valovi, to jest progonstva i kušnje. Gospodin, strpljiv, kao da spava (*Mk* 4,38) dok ga ne probude, u zadnji tren, molitve svetih (*Otkr* 6,10) te ukroti svijet i svojima vrati mir.

8. No bilo da su na koji god način kršteni ili da su ostali nekršteni te se ona Gospodinova riječ u Petrovoj osobi o jednoj kupelji (*Iv* 13,10) samo na nas odnosi, odveć je preuzetno stvarati sudove o spasenju apostolâ. Njima je zamjena za krst mogla doći od povlastice prvotnog odabranja i potom nepodijeljene prisnosti. Oni su, mislim, pošli za onim koji je svakom tko vjeruje obećao spasenje. Govoraše: »Vjera te je tvoja spasila« (Mk 10,52) i »opraštaju ti se grijesi« (Lk 5,20). To se odnosi na onoga koji vjeruje, a ipak nije kršten.

9. Ako je to nedostajalo apostolima, ne znam čija je vjera sigurna. Ustavši na jednu Gospodinovu riječ, neki je od njih ostavio carinarnicu (*Mt* 9,9); drugi je napustio oca i lađu i zanat kojim je zarađivao za život (*Mk* 1,16-20); treći se nije obazirao na očev pogreb (*Mt* 8,22) te je prije opslužio nego i čuo onu najveću Gospodinovu zapovijed: »Tko oca ili majku stavlja ispred mene, mene nije dostojan« (*Mt* 10,37).

13,1. Hinc ergo scelestissimi illi provocantes quaestiones »adeo, dicunt, baptismus non est necessarius quibus fides satis est: nam et Abraham nullius aquae nisi fidei sacramento Deo placuisse«. Sed in omnibus posteriora concludunt et sequentia antecedentibus praevalent.

2. Fuerit salus retro per fidem nudam ante Domini passionem et resurrectionem; at ubi fides aucta est, credentibus in nativitatem passionem resurectionemque eius, addita est ampliato sacramento obsignatio baptismi, vestimentum quodammodo fidei quae retro erat nuda, nec potest iam sine sua lege.

3. Lex enim tinguendi imposita est, et forma praescripta: *Ite,* inquit, *docete nationes tinguentes eas in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti.* Huic legi collata definitio illa: ***Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu Sancto, non introibit in regno caelorum,*** obstrinxit fidem ad baptismi necessitatem. Itaque omnes exinde credentes tinguebantur. Tunc et Paulus ubi credidit tunc tinctus est.

4. Et hoc est quod ei Dominus in illa plaga orbationis praeceperat: *Exsurge,* dicens, *et introi in Damascum: illic tibi demonsrabitur quid debeas agere,* scilicet tingui, quod solum ei deerat. Alioquin satis didicerat atque crediderat Nazarenum esse Dominum Dei Filium.

14,1. Sed et de ipso apostolo revolvunt, quod dixerit: *Non enim me ad tiguendum Christus misit,* quasi hoc argumento baptismus adimatur! Cur ergo tinxit Gaium et Cris-

13,1: provocantes: Brf, R, L, E.
provocant: P, C, A.
13,2: credentibus: Brf, E.
credendi: L, P.
13,3: tunc . . . tunc: Brf, E.
drugi tunc ispuštaju: P, L.

Spašavaju voda i krst

13,1. Tu, dakle, oni opaki ljudi nepotrebno postavljajući pitanja kažu: krst, prema tome, nije nužan onima kojima je vjera dostatna. I Abraham se naime nije svidio Bogu po otajstvu nikakve vode, već otajstvom vjere (*Post* 15). No u svemu posljednje je zaključno i susljedno je jače od prethodnog.

2. U prošlosti, prije Gospodinove muke i uskrsnuća, spasenje je bilo po samoj vjeri. Ali otkad je vjera povećana za one koji vjeruju u njegovo rođenje, muku i uskrsnuće, povećanom otajstvu nadodan je pečat krštenja, u neku ruku odjeća vjere koja je prije bila gola i više ne može bez svoga zakona.

3. Postavljen je naime zakon krštavanja i propisan oblik. »Idite, kaza, učite narode krsteći ih u ime Oca i Sina i Duha Svetoga« (*Mt* 28,19). Tom zakonu nadodana ova odredba: »*Ne* bude li netko iznova rođen iz vode i Duha, neće unići u nebesko kraljevstvo« (*Iv* 3,5), vjeru je obvezala na nužnost krštenja. Stoga se svi vjernici odonda krštavahu. Tako i Pavao čim povjerova, bi kršten (*Dj* 9,18).

4. To mu je Gospodin zapovijedio kad je pao slijep. Rekao je: »Ustani, i uniđi u Damask; tamo će ti se pokazati što treba da činiš« (*Dj* 9,6-7). Riječ je o krštenju jer mu ono jedino nedostajaše. Inače je dosta naučio i vjerovao da je Nazarenac Gospodin, Sin Božji (*Dj* 9,20).

»Krist me nije poslao krštavati« (1 *Kor* 1.17)

14,1. Ali i za samog apostola ponavljaju da je rekao: »*Ni*je me naime Krist poslao krštavati« (1 *Kor* 1,17). Kao da bi tim dokazom bio dokinut krst! Zašto je onda krstio Gaja i

pum cum Stephanae domu? Quamquam etsi non eum miserat Christus ad tinguendum, attamen aliis apostolis praeceperat tinguere.

2. Verum haec pro condicione tunc temporis ad Corinthios scripta sunt, quoniam schismata inter illos et dissensiones movebantur dum alius Paulo se deputet, alius Apollo. Propter quod pacificus apostolus, ne sibi omnia defendere videretur, non ad tinguendum se missum ait, sed ad praedicandum. Nam et prius est praedicare, posterius tinguere, si prius praedicatum. Puto autem licuit et tinguere cui licuit et praedicare.

15,1. Nescio si quid amplius ad controversiam baptismi ventilatur. Sane retexam quod supra ominsi, ne imminentes sensus videar interscindere. Unus omnino baptismus est nobis tam ex Domini evangelio quam et apostoli litteris, quoniam unus Deus et unum baptisma et una ecclesia in caelis.

2. Sed circa haereticos sane quae custodiendum sit, dignius qui retractet. Ad nos enim editum est: haeretici autem nullum consortium habent nostrae disciplinae, quos extraneos utique testatur ipsa ademptio communicationis. Non debeo in illis cognoscere quod mihi est praeceptum, quia non idem Deus est nobis et illis, nec unus Christus, id est idem: ergo nec baptismus unus, quia non idem. Quem cum rite non ha-

14,1: cum Stephanae domu: Brf.
et Stephanae domum: P, C, A, R, L, E.
14,2: se deputet: Brf, E.
deputat i bez se: P, L.
15,1: interscindere: Brf, R, L, E.
intercidere: P, C, A.
15,2: dignius qui: Brf, R, L.
digne quis: P, C, A, E.
15,2: ergo: Brf, E.
ideoque mjesto ergo: P, L.

Krispa sa Stefaninom kućom (1 *Kor* 1,14-16)? Ali, pa kad njega Krist i ne bi poslao da krštava, ipak je ostalim apostolima naredio da krštavaju (*Mt* 28,19)!

2. Ono pak bi napisano Korinćanima radi ondašnjih prilika. Među njima naime postojahu razdori i neslaganja, jer se ovaj opredjeljuje za Pavla, a onaj za Apolona (1 *Kor* 1,12). Radi toga, miroljubivi apostol, kako se ne bi činilo da sve grabi za se, izjavljuje da nije poslan da krštava, već da propovijeda (1 *Kor* 1,17). Uostalom, propovijedanje prethodi, a krštavanje dolazi poslije, ako je prethodilo propovijedanje. Mislim pak da je onome bilo dopušteno krštavanje kome je bilo dozvoljeno propovijedati.

Heretičko krštenje

15,1. Ne znam da li još nešto ulazi u krsnu raspravu. Izložit ću, zacijelo, što gore izostavih da se ne bi pričinilo kako otklanjam pitanja koja se nameću. Mi imamo samo jedan krst. Tako prema Gospodnjem evanđelju (*Iv* 13,10) i apostolovu pismu jer: »Jedan je Gospodin i jedan krst« (*Ef* 4,5) i jedna Crkva na nebesima.

2. Ali čega bi se trebalo držati s obzirom na krivovjerce, nek netko nadležniji raspravi. Za nas je naime ono bilo objavljeno. Krivovjerci pak nemaju nikakva udjela u našem ustrojstvu. Sama odsutnost zajedništva svjedoči da su izvana. Ne smijem u njih prepoznati što je meni zapovjeđeno, jer mi i oni nemamo istoga Boga niti jednoga Krista, to jest istoga. Dakle, ni krst nije jedan, jer nije isti. Budući ga nemaju u

beant, sine dubio non habeant, nec capit numerari quod non habetur: ita nec possunt accipere, quia non habent. Sed de isto plenius iam nobis in Graeco digestum est.

3. Semel ergo lavacrum inimus, semel delicta abluuntur, quia ea iterari non oportet. Ceterum Israel Iudaeus quotidie lavat quia quotidie inquinatur. Quod ne in nobis quoque factitaretur, propterea de uno lavacro definitum est. Felix aqua quae semel abluit, quae ludibrio peccatoribus non est, quae non adsiduitate sordium infecta rursus quos diluit inquinat.

16,1. Est quidem nobis etiam secundum lavacrum, unum et ipsum, sanguinis scilicet, de quo Dominus: *Habeo,* inquit, *baptismo tingui,* cum iam tinctus fuisset. Venerat enim *per aguam et sanguinem,* sicut Ioannes scripsit, ut aqua tingueretur, sanguine glorificaretur.

2. Proinde nos facere aqua vocatos, sanguine electos, hos duos baptismos de vulnere percussi lateris emisit, quia qui in sanguinem eius crederent, aqua lavarentur, qui aqua lavissent, et sanguine oporterent. Hic est baptismus qui lavacrum et non acceptum repraesentat et perditum reddit.

17,1. Superest ad concludendam materiolam de observatione quoque dandi et accipiendi baptismi commonefacere. Dandi quidem summum habet ius summus sacerdos, si qui est,episcopus; dehinc presbyteri et diaconi, non tamen sine episcopi auctoritate, propter ecclesiae honorem, quo salvo salva pax est.

16,2: facere: Brf, A, R, L.
faceret: P, C, E.

16,2: oporterent: Brf, E.
umjesto oporterent **imaju** portarent: R, A; **potarent: P, C.**

17,1: summum: Brf, R, L, E; summum **izostavljaju: P, C, A.**
si: Brf, R, L, E; **izostavljaju** si: P, C, A.

propisanu obliku, bez sumnje ga ni nemaju. Nije moguće brojiti što se nema. Stoga ne mogu ni primiti, jer ne posjeduju. Ali o tome smo već opširnije pisali na grčkom.

3. Jednom, dakle, ulazimo u kupelj (*Ef* 5,26; *Tit* 3,5); jednom su oprani grijesi (1 *Kor* 6,11) jer ih ne treba ponavljati. Uostalom, židovski se Izrael danomice pere jer se svaki dan onečišćuje. Da se to ne bi i s nama događalo, propisana je samo jedna kupelj (*Ef* 5,26; *Tit* 3,5). Blažena voda (*Iv* 3,5) koja jednom opra (1 *Kor* 6,1); koja grešnicima nije igračka; koja nije isprljana obnovljenim nečistoćama da bi još jednom okaljala koje je oprala.

Kupelj krvlju

16,1. Mi imamo i jednu drugu kupelj koja je jedna i ista. Riječ je o kupelji krvi za koju veli Gospodin, kad je već bio kršten: »Treba da se krstim krstom« (*Lk* 12,50). Došao je naime »po vodi i krvi«, kako piše Ivan (1 *Iv* 5,6), da bi vodom bio kršten, krvlju proslavljen.

2. Stoga da bi i nas vodom učinio pozvanima, a krvlju odabranima, ta je dva krsta proizveo iz rane probijena boka (*Iv* 19,34). Oni naime koji vjeruju u njegovu krv, peru se vodom. A oni koji su se oprali vodom, trebaju i krvlju. Taj krst i neobavljenu kupelj čini da jest i izgubljenu vraća.

Djelitelj krsta

17,1. Da bismo zaključili ovaj mali predmet, preostaje da podsjetimo na propis o davanju i primanju krsta. Vrhovno pravo podjeljivanja ima dakako vrhovni svećenik, biskup, ako je prisutan. Potom prezbiteri i đakoni, ali ipak ne bez biskupove ovlasti poradi časti Crkve. Ako je ta čast spašena, očuvan je mir.

2. Alioquin etiam laicis ius est: quod enim ex aequo accipitur ex aequo dari potest — nisi episcopi iam aut presbyteri aut diaconi vocabantur discentes Domini — id est, ut sermo non debet abscondi ab ullo, proinde et baptismus aeque Dei census ab omnibus exerceri potest. Sed quanto magis laicis disciplina verecundiae et modestiae incumbit, cum ea maioribus competant, ne sibi adsumant dicatum episcopi officium! Episcopatus aemulatio schismatum mater est. Omnia licere dixit sanctissimus apostolus, sed non omnia expedire.

3. Sufficit scilicet in necessitatibus ut utaris sicubi aut loci aut temporis aut personae condicio compellit: tunc enim constantia succurentis excipitur, cum urguetur circumstantia periclitantis, quoniam reus erit perditi hominis, si supersederit praestare quod libere potuit.

4. Petulantia autem mulieris, quae usurpavit docere, utique non etiam tinguendi ius sibi rapiet, nisi si quae nova bestia venerit similis pristinae, ut quemadmodum illa baptismum auferebat, ita aliqua per se eum conferat.

5. Quod si quae Acta Pauli, quae perperam scripta sunt — exemplum Theclae! — ad licentiam mulierum docendi tinguendique defendunt, sciant in Asia presbyterum qui eam scripturam construxit, quasi titulo Pauli de suo cumulans, convictum atque confessum id se amore Pauli fecisse loco decessisse. Quam enim fidei proximum videtur ut is docendi et tinguendi daret feminae potestatem qui ne discere quidem constanter mulieri permisit? *Taceant*, inquit, *et domi viros suos consulant.*

17,2: **nisi si: Brf, R; izostavljaju si: P, C, A, L, E.**
17,2: **vocabantur: Brf, L; vocabuntur: E; vocantur: P.**
17,2: **competant: Brf, L; competat: P, E.**
17,5: **quae Acta Pauli, quae perperam scripta: Brf, R.**
quae Paulo perperam adscripta: P.
quae Pauli perperam inscripta: C, A.
quae Pauli perperam scripta: L.

2. Inače pravo krštavanja imaju i laici. Što se naime jednako prima, jednako se može i dati — osim ako su se učenici Gospodnji nazivali biskupima, prezbiterima ili đakonima! To jest: kao što nitko ne smije sakrivati riječ, isto tako i krst — jednako Božje djelo! — može svatko podjeljivati. Ali koliko većma zapt čednosti i skromnosti dolikuje laicima kad to pristaje i višima. Nek sebi ne prisvajaju službu koja pripada biskupu! Protivljenje biskupstvu majka je raskolâ. Rekao je sveti apostol da je sve dopušteno, ali da sve nije na korist (*Kor* 6,12).

3. Dovoljno je ako se poslužiš tim dopuštenjem u nužnim zgodama kad sili okolnost ili mjesta ili vremena ili osobe. Onda se naime prihvaća smionost pritjecatelja u pomoć kad prisili položaj onoga koji je u opasnosti. Bit će inače kriv za propala čovjeka, ako odbije da dade što je slobodno mogao.

4. Drskost pak žene koja je prigrabila poučavanje, neće zacijelo prisvojiti pravo krštavanja, osim ako se pojavi neka nova životinja, slična pređašnjoj. Kao što je ona dokidala krst, tako bi ga ova druga osobno podjeljivala.

5. Ako se neke žene pozivaju na Pavlova Djela, netočno tako nazvana — primjer Tekle! — kao dokazom da je ženama dopušteno da poučavaju i krštavaju, neka znaju da je azijski svećenik koji je spis sastavio, nadodajući od svoga Pavlovu ugledu, skinut s položaja, nakon što mu je dokazana krivnja i pošto je priznao da je ono učinio iz ljubavi prema Pavlu. Zar bi naime moglo biti vjerojatnim da je onaj dao ženi vlast da uči i krštava koji supruzi nije dopustio niti da se bez ograničenja poučava? Veli: »Neka šute i nek kod kuće pitaju svoje muževe« (*1 Kor* 14,34-35).

18, 1. Ceterum baptismum non temere credendum esse sciunt quorum officium est. *Omni petenti te dato,* suum habet titulum proprie ad eleemosynam pertinentem. Immo illud potius respiciendum: *Nolite dare sanctum canibus et porcis margaritam vestram,* et: *manus ne facile imposueritis nec hamartiis alienis communicaveritis.*

2. Quodsi quia Philippus tam facile tinxit eunuchum, recogitemus manifestam et exertam dignationem Domini intercessisse. Spiritus Philippo praeceperat in eam viam tendere, spado et ipse inventus est non otiosus nec qui subito tingui concupisceret, sed ad templum orandi gratia profectus scripturae divinae impressus — sic oportebat deprehendi cui ultro Deus apostolum miserat — ad quem rursus Spiritus ut se curriculo eunuchi adiungeret iussit; scriptura ipsius fidei occurrit in tempore, exhortatus adsumitur, Dominus ostenditur, fides non moratur, aqua non expectatur, apostolus perfecto negotio abripitur.

3. Sed et Paulus revera cito tinctus est: cito enim cognoverat Simon hospes vas eum esse alectionis constitutum. Dei dignatio saus praemittit praerogativas! Omnis petitio et decipere decipi potest.

4. Itaque pro cuiusque personae condicione ac dispositione, etiam aetate, cunctatio baptismi utilior est, praecipue tamen circa parvulos. Quid enim necesse, si non tam necesse est, sponsores etiam periculo ingeri, qui et iksi per mortalitatem destituere promissiones suas possunt et proventu malae indolis falli?

18,1: amartiis alienis communicaveritis: Brf, R, L, E; ne participes aliena delicta: P, C, A.

18,2: scriptura: P, C, A, L, E; scriptum: Brf, R.

Dob za krštavanje

18,1. Uostalom, oni čija je to služba znaju da se krštenje ne smije lakoumno podjeljivati. Riječ: »Svakome tko od tebe traži, daj« (*Mt* 5,42) u pravom se smislu odnosi na davanje milostinje. Štoviše, radije se treba obazreti na ono: »Ne dajte sveto psima i ne bacajte svoje biserje svinjama« (*Mt* 7,6). Isto tako: »Olako ne polažite ruke i ne sudjelujte u tuđim grijesima« (1 *Tim* 5,22).

2. Ali ako je to zato što je Filip tako lako krstio eunuha (*Dj* 8,26-36), valja imati na umu da je bila na djelu očita i očevidna Božja milostiva dobrota. Duh je Filipu naredio da pođe na onaj put. Sam eunuh nije bio dokon niti je čeznuo da smjesta bude kršten. Bio je radi molitve na putu u Hram, zadubljen u božansko Pismo. Tako je i trebao da bude zatečen onaj kome je Bog od svoje volje poslao apostola; kome je opet Duh naredio da se priključi eunuhovim kolima. Pozvan (Filip), primljen je (u kola); Gospodin se objavljuje; vjera ne oklijeva; na vodu ne treba čekati; apostol je, po dovršenu poslu, oduzet.

3. Ali i Pavao je doduše ubrzo kršten (*Dj* 9,18). Brzo je naime spoznao gostoprimac Šimun da je Pavao postavljen za odabranu posudu (*Dj* 9,15). Božja milostiva dobrota unaprijed šalje svoje znakove!

Svaka molba može prevariti i biti prevarena.

4. Poradi toga, zbog stanja i raspoloženja svake pojedine osobe, pa i dobi, odgađanje je krsta korisnije, pogotovo pak s obzirom na djecu. Zar je naime nužno, ako doista nije nužno, kumove izlagati opasnosti jer i oni sami mogu zbog smrti ne održati svoja obećanja i uzrastom zle sklonosti biti prevareni.

5. Ait quidem Dominus: *Nolite illos prohibere ad me venire.* Veniant ergo, dum adolescunt, dum discunt, dum quo veniant docentur; fiant christiani cum Christum nosse potuerint. Quid festinat innocens aetas ad remissionem peccatorum? Cautius agetur in saecularibus, ut cui substantia terrena non creditur, divina credatur? Norint petere salutem, ut petenti dedisse videaris.

6. Non minore de causa innupti quoque procrastinandi, in quibus temptatio praeparata est tam virginibus per maturitatem quam viduis per vacationem, donec nubant aut continentiae corroborentur. Si qui pondus intellegant baptismi magis timebunt consecutionem quam dilatationem. Fides integra secura est de salute.

19,1. Diem baptismo sollemniorem Pascha praestat, cum et passio Domini in qua tinguimur adimpleta est. Nec incongruenter ad figuram interpretabitur quod cum ultimum Pascha Dominus esset acturus, missis discipulis ad praeparandum: *Convenietis,* inquit, *hominem aquam baiulantem.* Pasche celebrandae locum de signo aquae ostendit.

2. Exinde Pentecoste ordinandis lavacris laetissimum spatium est, quo et Domini resurrectio inter discipulos frequentata est et gratia Spiritus Sancti dedicata et spes adventus Domini subostensa, quod tunc in caelos recuperato eo angeli ad apostolos dixerunt sic venturum quemadmodum et in caelos conscendit, utique in Pentecoste. Sedenim Hieremias cum dicit: *Et congregabo illos ab extremis terrae in die festo paschae,* diem significat et Pentecostes, qui est proprie dies festus.

18,5: petenti: P, L, E; petentibus: Brf; credentibus: Brf, Traité, 191.

18,6: vacationem: Brf, Traité; vagationem: P, Brf, L, E.

19,2: laetissimum: Brf, L, E.
latissimum: P.

5. Veli doduše Gospodin: »Ne priječite im da dolaze k meni« (*Mk* 10,14). Dakle, nek dođu kad odrastu, kad budu za pouku, kad budu znali kamo dolaze. Nek postanu kršćani kad budu sposobni upoznati Krista. Zašto se žuri nevina dob oproštenju grijeha? Opreznije se postupa u svjetovnim stvarima. Zar da se božansko povjeri onome kome se ne povjerava zemaljski imutak? Nek se nauče tražiti spasenje da budeš onaj koji je dao onome tko traži.

6. Nije neznatniji razlog da i neoženjeni odgađaju. U njima je iskušenje u zasjedi — zrelošću u djevica, samoćom u udovica (1 *Tim* 5,13). Nek odgađaju ili dok se udaju ili očvrsnu u uzdržljivosti. Tko shvaća koliko je breme krštenje više će se bojati primanja nego odgađanja. Potpuna vjera sigurna je u spasenje.

Vremena za krštenje

19,1. Pasha je svečaniji dan za krštenje. Tada je dovršena Gospodinova muka u koju smo kršteni (*Rim* 6,3). Neće biti neprikladno da se kao slika tumači što je Gospodin rekao kad je imao obaviti posljednju Pashu, poslavši učenike da je priprave. Kaza: »Naći ćete čovjeka gdje nosi vodu« (*Mk* 14,13). Mjesto gdje se imala proslaviti Pasha označuje znakom vode.

2. Potom je duhovsko vrijeme najprikladnije razdoblje za obavljanje kupelji. Tada se i Gospodnje uskrsnuće ponavljalo među učenicima; očitovala se milost Duha Svetoga; bila naznačena nada u Gospodnji dolazak. Dok je tada odlazio na nebo, anđeli su kazali apostolima da će onako doći kako je i uzišao na nebo (*Dj* 1,11), to jest u Duhovsko vrijeme. Kad pak Jeremija veli: »I skupit ću ih s krajeva zemlje na svečani dan Pashe« (31,8), tad također označuje dan Pedesetnice, jer je on u posebnom smislu blagdanski dan.

3. Ceterum omnis dies Domini est. Omnis hora, omne tempus habile baptismo. Si de sollemnitate interest, de gratia nihil refert.

20,1. Ingressuros baptismus orationibus crebris, ieiuniis et geniculationibus et pervigiliis orare oportet, et cum confessione omnium retro lelictorum, ut exponant etiam baptismum Ioannis: *Tinguebantur, inquit, confitentes delicta sua* - nobis gratulandum est si nonpoblice confitemur iniquitates aut turpitudines nostras - simul enim de pristinis satisfacimus conflictatione carnis et spiritus, et subsecuturis temptationibus munimenta praestruimus. *Vigilate et orate,* inquit, *ne incidatis in temptationem.*

2. Et ideo credo temptati sunt quoniam obdormierunt, ut adprehensum Dominum destituerint et qui cum eo perstiterit et nos, dicet aliquis, a lavacro potius ieiunare oportet.« Et quis dictum, neminem intemptatum regna caelestia consecuturum!

3. Ipsum Dominum post lavacrum statim temptationes exprobrationem in ipsum retorsit. Namque populus mare et nos, dicet aliquis, a lavacro potius ieiunare oportet«. Et quis enim prohibet, nisi necessitas gaudii et gratulatio salutis?

4. Sed Dominus, quantulum aestimo, de figura Israelis exprobrationem in ipsum retorsit. Namque populus mare transgressus et in solitudinem translatus, per quadraginta annos illic cum divinis copiis aleretur, nihilominus ventris et gulae meminerat quam Dei. Deinde Dominus, post aquam segregatus in deserta quadraginta dierum ieiunia emensus, ostendit non pane vivere hominem Dei, sed Dei verbo; temptationesque plenutidini et immoderantiae ventris appositas abstinentia elidi.

5. Igitur benedicti, quos gratia Dei expectat, cum de illo sanctissimo lavacro novi natalis ascenditis et primas manus apud matrem cum fratribus aperitis, petite de Patre, petite

3. Uostalom, svaki je dan Gospodinov. Svaki sat i svako vrijeme prikladno je za krštenje. Ako postoji razlika u svečanosti, nema je u odnosu na milost.

Priprava za krštenje

20,1. Oni koji namjeravaju pristupiti krštenju treba da se mole čestim molitvama, postovima, klanjanjima i bdjenjima. Uz to ispovijedaju sve grijehe iz prošlosti da bi ostvarili i Ivanovo krštenje. Veli: »Bijahu krštavani ispovijedajući svoje grijehe« (*Mt* 3,6). Mi treba da smo zahvalni što javno ne ispovijedamo svoje zloće ili sramote. Istodobno naime patnjom tijela i duha dajemo zadovoljštinu za prošli život i pripremamo zaštite za buduća iskušenja. Kaže: »Bdijte i molite da ne upadnete u iskušenje« (*Mt* 26,41).

2. Držim da su zato kušani jer su zaspali (*Mt* 26,41-45). Tako su se odrekli uhvaćenog Gospodina (*Mt* 26,56). I onaj koji je ostao s njime (*Mt* 26,37) i poslužio se mačem (*Mt* 26,51), i on je triput zanijekao (*Mt* 26,69-75). Prethodila je naime riječ da nitko tko nije iskušan neće postići nebesko kraljevstvo.

3. Samog su Gospodina poslije kupelji, kad je postio četrdeset dana, odmah obuzela iskušenja (*Mt* 4,1-2). Dakle, kazat će netko, i mi treba da odmah nakon kupelji postimo. Tko pak brani, ako ne nužno veselje i radost zbog spasenja?

4. Ali i Gospodin je, prema mom skromnom sudu, pod likom Izraela okrenuo prijekor protiv njega. Narod se naime, prešavši more, i prenesen u pustinju, kroz četrdeset godina hranio božanskim obiljem, a ipak se radije sjećao trbuha i proždrljivosti nego Boga (*Izl* 14,15-31) 16,1-35). Potom Gospodin, nakon vode (*Mt* 4,1-4) odijeljen za pustinju i opslužujući post kroz četrdeset dana pokazuje da Božji čovjek ne živi od kruha, već od Božje riječi. Također pokazuje da su iskušenja vezana uz pun i neumjeren trbuh te da se postom otklanjaju.

5. Dakle vi blagoslovljeni koje očekuje Božja milost, kad izađete iz one presvete kupelji novog rođenja (*Tit* 3,5) i s braćom otvorite prve ruke kod majke, molite od Oca, tražite od

de Domino, peculia gratiae, distributiones charismatum subiacere. *Petite et accipietis*, inquit. Quaesistis enim et invenistis, pulsastis et apertum est vobis. Tantum oro, ut cum petitis etiam Tertulliani peccatoris memineritis.

Gospodina milosne darove i da vam budu dane karizme. Veli: »Molite i dobit ćete« (*Mt* 7,7). Tražili ste i našli; kucali ste i bilo vam je otvoreno (*Mt* 7,7). Prosim samo da se, dok molite, sjetite i Tertulijana, grešnika.

III.

NAPOMENE I TUMAČENJA

Prvo poglavlje

1,1: *sacramento,* usp. *Uvod,* 16-18.

delictis: riječ *delictum* u Tertulijana redovito znači »grijeh«. Inače *delictum* prvenstveno se odnosi na uvredu osobe, a ne prekoračenje zakona. Usp. E. EVANS, *Tertullian,* 45.

pristinae caecitatis: budući da krst otklanja sljepoću koja obilježavaše čovjeka prije krštenja, krst je u kršćanskoj starini nazivan prosvjetljenje *(photismós),* usp. R. F. REFOULÉ, *Traité,* 64 bilj. 2; E. EVANS, *Tertullian,* 45.

liberamur, usp. *Uvod,* 24-25.

otiosum: »beskoristan«, usp. J. W. Pf. BORLEFFS, *Valeur,* 187.

digestum: Tertulijan rado uporabljava tu riječ. Ona u njegovim djelima znači »spis«, »knjiga«, »pisano djelo«. Tako npr. H. HOPPE, *De sermone,* 75; A. d'ALÈS, *De Baptismo,* 24; J. W. Ph. BORLEFFS, *Valeur,* 186.193; E. EVANS, *Tertullian,* 46.

cum maxime: ima vremensko značenje — »sada«, »upravo«, »u ovom trenutku«. Izraz se odnosi na katekumene. O tome usp. A. d'ALÈS, *De Baptismo,* 24; E. de BACKER, *Sacramentum,* 126; R. F. REFOULÉ, *Traité,* 64 bilj. *c;* E. EVANS, *Tertullian,* 46.

simpliciter: J. W. Ph. BORLEFFS, *Valeur,* 194, umjesto *simpliciter* čita *similiter* s veoma prihvatljivim tumačenjem. Prema njemu *similiter* se odnosi na kršćane koji nisu do-

voljno poučeni i sigurni u vjeri. Oni su »slično« *(similiter)* kao i katekumeni podložni iskušenjima. Jedne i druge podjednako (»slično« — *similiter)* valja poučavati u vjeri. Vidi također naš *Uvod,* 11.

credidisse: perfekt umjesto prezenta; glagol ima kršćansko značenje, »prigrliti vjeru«, »postati vjernik«. Usp. Ch. MOHRMANN, *Études,* I, 46; J. W. Ph. BORLEFFS, *Valeur,* 193-194; R. F. REFOULÉ, *Traité,* 64 bilj. d.

rationibus: riječ je o dokazima, preuzetim iz prirodnog reda i iz svetopisamske baštine, koji pokazuju da krst može podijeljivati milost. Vidi u E. EVANS, *Tertullian,* 46-47.

traditionum: riječ *traditio* ima u Tertulijana više značenja. Znači na primjer ono što je Krist učio te potom predao svojim učenicima i preko njih kasnijim pokoljenjima. Taj predani nauk, to je *traditio.* Ali osim tog značenja *traditio* označuje pouku o otajstvima kršćanske inicijacije. Ta pouka — *traditio* — obuhvaća teoretsko i praktično poučavanje. Riječ *traditio* po svoj prilici na ovom mjestu veli pouku o sakramentima. O riječi *traditio,* usp. R. F. REFOULÉ, *Traité,* 64 bilj. 5; A. -P. MAISTRE, *Traditio,* 617-643; E. EVANS, *Tertullian,* 46-47.

temptabilem fidem: poganski prigovori, progonstva i krivovjerje dovode vjeru neukih kršćana u iskušenje, usp. J. W. Ph. BORLEFFS, *Valeur,* 190; E. EVANS, *Tertullian,* 47.

1,2: *caiana haeresi:* Nije moguće da bi na tom mjestu bio govor o gnostiku Gaju. Riječ je doista o kainskoj zabludi. Sljedbenici tog krivovjerja uče da je krst vodom ustanova Ivana Krstitelja. Isus taj krst ne bi naredio jer bi učio da jedino vjera u Trojstvo opravdava. Usp. T. D. BARNES, *Tertullian,* 279; A. KREUZ, *Cajaner,* 874; A. HAMMAN, *Lettres,* 31 bilj. 1; A. d'ALÈS, *De Baptismo,* 24-25. Vidi također naš *Uvod,* 8-9.

vipera: tu je s pravom govor o zmiji jer su kainci bili podsekta orfita t.j. obožavatelja zmije, usp. E. EVANS, *Tertullian,* 47-48, T. D. BARNES, *Tertullian,* 280.

venenatissima: može se po sebi odnositi na *doctrina* i na *vipera.* Radi toga i prevodioci oklijevaju.

1,3: *ikhtys:* od kraja drugog stoljeća riba je simbol Krista. Slova riječi *ikhthys* rastavljena daju *Iesoûs Khristós theoû yiòs sôtêr* tj. Isus Krist Božji Sin Spasitelj. O tome pobliže, J. H.

EMMINGHAUS, *Fisch,* 153-155; R. F. REFOULÉ, *Traité,* 65 bilj. 2; A. d'ALÈS, *De Baptismo,* 24; isti, *Théologie,* 324 bilj. 3; E. EVANS, *Tertullian,* 48-49.

Drugo poglavlje

2,1: *in totum:* stoji umjesto *omnino* (»uopće«, »sasvim«, »posve«), usp. R. F. REFOULÉ, *Traité,* 65 bilj. *d.*

adeo ... quam: Adeo znači isto što i *tam* (»tako«) ili veli naprosto »zbilja«, »doista«, usp. R. F. REFOULÉ, *Traité,* 65 bilj. *e;* E. EVANS, *Tertullian,* 49. Inače *adeo* se odnosi na *obduret,* E. LÖFSTEDT, *Sprache,* 35.47. Isti autor na istom mjestu upozorava na stilsku posebnost *adeo-quam.*

pauca verba: te se riječi mogu odnositi na krsnu formulu (E. EVANS, *Tertullian,* 49); ispovijed vjere (M. TURNŠEK, *S krstom,* 126.129) ili su aluzija na pitanja i odgovore koji prate krsno uranjanje (R. F. REFOULÉ, *Traité,* 66 bilj. 1).

tinctus: glagol *tinguere* (»umočiti«) uobičajen je u Tertulijana za *baptizare* (»krstiti«). *Tinctio* (»zagnjurenje u«) se vršila uranjanjem. Krštenik je stajao u vodi dok mu je na glavu izlijevana krsna voda. Usp. E. de BACKER, *Sacramentum,* 130 bilj. 6; E. EVANS, *Tertullian,* 49. U vezi s *tinguere* i načinom krštavanja vidi i naš *Uvod,* 16-17.

2,2: Odlomak koji počinje s *O misera incredulitas* i svršava s *eo magis credendum est* izazvao je više komentara. U odlomku je bitno to da Tertulijan poziva krivovjernika i savjetuje svakom čovjeku da Bogu tim više vjeruje što je manje sposoban da vjeru razumije. Takav je način mišljenja Tertulijan preuzeo od stoika. O tom Tertulijanovu odlomku, vidi u B. LEEMING, *Note,* 423-431; A. d'ALÈS, *Théologie,* 34 bilj. 2; G. BARDY, *Tertullien, 147;* J. - C. FREDOUILLE, *Tertullien,* 326-337.

2,3: *pronuntiationis:* usp. 3, 1.

2,3: Posljednju rečenicu poglavlja teško je razumjeti i prevesti. R. F. REFOULÉ (str. 67) prevodi: »Jer ono što čini da se sila pojavi, baš to je izaziva!«. E. EVANS ima ovaj prijevod: »... jer je svako dobro svojstvo pokrenuto od onih (suprotnosti) od kojih je izazvano«. Mi smo već upozorili na nejasnoću te rečenice, usp. *Uvod,* 6, bilj. 26.

Treće poglavlje

3,1: *pronuntiationis:* odnosi se na biblijska mjesta navedena u prethodnom poglavlju — 1 *Kor* 1, 27; *Lk* 18, 27; *Mt* 19, 26. Tako također misle A. d' ALÈS, *De Baptismo,* 26; E. EVANS, 53; B. LUISELLI, *De Baptismo,* 65; J. - C. FREDOUILLE, *Tertullien,* 202. Riječ *pronuntiatio* preveli smo s »pravorijek«, a ne s »proglas«, jer nam se čini da pravni izraz bolje odgovara mjestu. Jednako postupismo u 2,3 i 12,1.

praescriptionis: Riječ *praescriptio* potječe iz rimskog prava. Neki autori drže da i na tom mjestu ima pravno značenje te je u tom smislu i prevode. Tako npr. K. A. H. KELLNER, *Tertullien,* 277; H. HOPPE, *De sermone,* 77; A. d' ALÈS, *De Baptismo,* 26. Ipak Tertulijan često uporabljava tehničke riječi u ne tehničkom smislu. Čini se da je to slučaj i s *praescriptio* u *De Baptismo.* U tom spisu *praescriptio* znači »nenadvladivo načelo«, »logički i prirodni princip«, »čvrsto ustanovljeno pravilo«, »princip«. O toj riječi i njezinim značenjima, usp. A. HAMMAN, *Letrres,* 33; J. -C. FREDOUILLE, *Tertullien,* 201-208; E. EVANS, *Tertullian,* 53. Ipak mi prevedosmo s »obrana«: »obrana« je posao odvjetnika!

quam stultum et impossibile: Tertulijan je često ironičan. To je slučaj i s tim riječima. Usp. J. W. Ph. BORLEFFS, *Valeur,* 190 bilj. 26; E. EVANS, *Tertullian,* 54.

refomari: tu nije u prvom redu govor o moralnom ponašanju čovjeka, već je aluzija na prvo stvaranje i krsno preporođenje, usp. E. EVANS, *Tertullian,* 54.

dignationis: riječ označuje naklonost visokih ličnosti kao npr. cara. U Tertulijana se odnosi na milost i Božju naklonost. Vidi u R. F. REFOULÉ, *Traité,* 67 bilj. d; E. EVANS, *Tertullian,* 55.

auctoritas: »dostojanstvo«, »značenje«, usp. E. EVANS, *Tertullian,* 55.

3,2: *suggestum:* »ukras«, usp. A. d' ALÈS, *De Baptismo,* 27.

3,6: *ne laudes:* Stari su govornici uvelike slavili vodu, usp. J. W. Ph. BORLEFFS, *Valeur,* 194 bilj. 39.

baptismi rationes: uključenje krsta u ostala Božja djela. Tako R. F. REFOULÉ, *Traité,* 20. U vezi s *rationes* usp. tumačenje za istu riječ u 1,1.

sacramentis: o *sacramentum* vidi u *Uvodu,* 16-18.

parere: taj infinitiv može biti od *pario* (»roditi«) i *pareo* (»pokazati se«). Autori u prijevodima nisu jednodušni: A. HAMMAN, *Lettres,* 34; ima »uporabiti«; K. A. H. KELLNER, *Tertullian,* 278, »dati moć rađanja«; R. F. REFOULÉ, *Traité,* 69, prevodi s »učiniti plodnim«; A. KOLPING, *Sacramentum,* 68, kaže »dati moć začinjanja«; D. MICHAELIDES, *Sacramentum,* 242 prevodi s »učiniti plodnim«. U kontekstu se nije lako odlučiti. Možda *animare* (»oživjeti«, »udahnuti život«) u 3,4 ipak traži da i *parere* treba uzeti za infinitiv od *pario.*

Četvrto poglavlje

4,1: *ad ea:* Taj je izričaj po svoj prilici načinjen u smislu grčkog *pròs taûta* (»s obzirom na«, »imajući u namjeri«). Usp. E. EVANS, *Tertullian,* 57 i B. LUISELLI, *De Baptismo,* 99.

ipso habitu: »svojim položajem«, E. EVANS, *Tertullian,* 57.

instinctor: »podbadač na«, »poticatelj«, »podstrekač«, »začetnik«. Usp. *Uvod,* 14.

sanctum autem utique ... Taj je mali odlomak pod utjecajem stoičke misli. Duh je uzet za neosobnu zbilju. Prema Tertulijanu i duh je tvarne naravi; iako suptilne i veoma fine supstancije. Sjedinjenje vode i duha Tertulijan zamišlja kao neku mješavinu. Usp. R. F. REFOULÉ, *Traité,* 46. 69 bilj. 3.

sanctificare: o tom infinitivu ukoliko je grcizam, vidi u H. HOPPE, *De sermone,* 19 i A. d'ALÈS, *De Baptismo,* 28.

4,3: *lacus:* »nakapnica«, »cisterna«, E. EVANS, *Tertullian,* 58.

alveus: bazen u bogatim rimskim ljetnikovcima, usp. E. EVANS, *Tertullian,* 58; R. F. REFOULÉ, *Traité,* 70 bilj. 1.

nec quicquam refert. Tijek rasprave naveo je Tertulijana da to napiše, ali ni on sam ne misli da nema razlike između Ivanova i kršćanskog krsta. Štoviše on toj razlici posvećuje deseto poglavlje.

nisi si: tu je Tertulijan ironičan. Inače *nisi si* stoji umjesto *nisi forte* (»ako li ne možda«). Usp. R. F. REFOULÉ, *Traité,* 70 bilj. *a.*

fortuita: onaj kraj i put bijahu pustinjski; zato je svaka voda iznenađenje. Usp. E. EVANS, *Tertullian,* 59.

4,4: *sacramentum:* o toj riječi usp. *Uvod,* 16-18.

praerogativa: Pridjev *praerogativus* govori o tom da netko ima pravo da prvi pristupi glasanju. Imenica *praerogativa* također kaže povlasticu na pravo glasanja. Otuda značenja za *praerogativa:* »prednost«, »prvenstvo«, »povlastica«, usp. E. EVANS, *Tertullian,* 59.

invocato Deo: To se može odnositi na blagoslov krsne vode, na zazivanje Trojstva u smislu krsne formule ili čak na egzorcizam. Usp. A. KOLPING, *Sacramentum,* 69. bilj. 96; W. BENDER, *Lehre,* 125; E. EVANS, XXI bilj. 1.59; M. TURNŠEK, *S krstom,* 124-125. Usp. također naš *Uvod,* 17.

4,5: *ad simplicem actum:* Izričaj nije lako razumjeti. A. d'ALÈS drži da se tu Tertulijan poziva na obični čin pranja koji je već po sebi prikladan da poprimi duhovno značenje. Tako u *De Baptismo,* 28. E. EVANS (*Tertullian,* 60) smatra da s tim izrazom Tertulijan veli da je, ako nužda traži, za krštenje prikladna obična voda. Ne mora biti blagoslovljena.

in spiritu ... qui est auctor delicti. Tertulijan ima pred očima kainite i gnostike općenito. Prema njima izvor grijeha je u materiji. Duša je, kao iskra božanstva, po sebi posve čista. Grešna je utoliko što je vezana uz tijelo. Tertulijan u odlomku mijenja to shvaćanje. Za to pitanje vidi R. F. REFOULÉ, *Traité,* 71 bilj. 1. O kainitima vidi *Uvod,* 8.15 i tumačenje za 1,2.

angeli: Višestruki razlozi navode Tertulijana da u vezi s krštenjem govori o »anđelu«. Po anđelovoj prisutnosti u krštenju taj čin postaje službenim. Nadalje prema Tertulijanu anđeo ima posebnu ulogu u času kad duša prelazi u vječni život; anđela čuvara čovjek dobiva na krštenju; anđeo na krštenju predstavlja djelitelja krsta. O tome potanje u R. F. REFOULÉ, *Traité,* 71 bilj. 3.

Peto poglavlje

5,1: *sedenim:* Osjeća se da Tertulijan u poglavlju odgovara na prigovor koji se sastoji u tom da krštenjâ nalazimo i izvan kršćanstva. Ako je tako, misli protivnik, tad ni kršćansko

otajstvo nije od naročite vrijednosti. Tertulijan pruža odgovor na tu primjedbu. O tome usp. E. EVANS, *Tertullian,* 61.

nationes: Tertulijan s *nationes* misli na pogane. U riječi *nationes* nazire se Tertulijanovo izrugivanje, usp. R. F. REFOULÉ, *Traité,* 71 bilj. *c,* A. d' ALÈS, *De Baptismo,* 29.

Isidis: Izida je egipatska božica, supruga boga Ozirisa. Njezin kult bijaše proširen i po Europi. Izida je posebno bila cijenjena i štovana od rimskih žena. O toj božici, vidi G. LANCZKOWSKI, *Izis,* 789-790; E. EVANS, *Tertullian,* 61.

alicuius: Taj oblik ne znači da Tertulijan ne pozna Izidu ili da ga ona ne zanima. *Alicuius* naznačuje da Tertulijan na tom mjestu ne želi podrobnije govoriti o Izidi. Usp. E. EVANS, *Tertullian,* 61.

Mithrae: Mitrin je kult perzijskog podrijetla. Bog Mitra bio je posebice omiljen među vojnicima u 2. i 3. stoljeću, usp. E. EVANS, *Tertullian,* 61; K. PRÜMM, *Mithras,* 488-490.

lavationibus: dativ svrhe, usp. R. F. REFOULÉ, *Traité,* 72 bilj. *a.*

expiant: Expiare znači obredom očistiti od mrlje zločina osobe ili predmete, usp. E. EVANS, *Tertullian,* 62.
ludis apollinaribus. Riječ je o igrama u čast Apolona. Osnovane su 212. god. prije Krista. Održavane su od 6-13. srpnja. O tim igrama vidi u R. F. REFOULÉ, *Traité,* 72 bilj. 3; D. MICHAÉLIDÈS, *Sacramentum,* 253 bilj. 99; E. EVANS, *Tertullian,* 62.

pelusiis: Te su igre osnovane u Egiptu u čast Nila kad se prelijeva od nabujalih voda. Otud su oko 200. god. prenesene u Rim. Održavale su se svake godine 20. ožujka. Naziv »peluzijski« dovode u vezu s egipatskim gradom Peluzij i s Ahilovim ocem Pelejom koji je navodno ustanovio te igre. O njima pobliže u R. F. REFOULÉ, *Traité,* 72 bilj. 3; D. MICHAÉLIDÈS, *Sacramentum,* 253 bilj. 99; E. EVANS, *Tertullian,* 62.

quisque se homicidio: Quisque stoji umjesto *quisquis,* usp. J. W. Ph. BORLEFFS, *De Baptismo,* 55.

5,2: *igitur si idolo ...* I sam E. EVANS (*Tertullian,* 63) priznaje da je ta rečenica nejasna. Mi smo na to već upozorili u *Uvodu,* 6. Pri konstrukciji i prijevodu te rečenice poveli smo se za R. F. REFOULÉ, *Traité,* 72-73.

blandiuntur: subjekt tog glagola jesu *aquae,* usp. J. W. Ph. BORLEFFS, *Traité,* 192 bilj. 7.

5,3: *aemulantis:* za tu riječ vidi napomenu u vezi s *aemulatio* u 17,2.

5,4: *sacramento:* usp. *Uvod,* 16-18.

5,4: *incubant:* glagol označuje tromo ležanje zlog duha, usp. W. BENDER, *Lehre,* 126 bilj. 15.

gestationem: to se odnosi na Božji Duh koji dozvoljava da ga voda nosi, usp. W. BENDER, *Lehre,* 126 bilj. 15.
esietos: Riječ je možda egipatskog podrijetla. Znači »blaženi besmrtnik«. Prema egipatskim vjerovanjima utapanje čovjeka ima vjerski značaj. Utopljenik dolazi u raj. Riječ *esietos* označuje takvog blaženika. Kršćani u takvu načinu umiranja vide djelo sotone. O *esietos,* usp. P. SCHEPENS, *Tertullien,* 112-113; A. d' ALÈS *Tertullien,* 292; R. F. REFOULÉ, *Traité,* 73 bilj. 1; E. EVANS, *Tertullian,* 64.

amentia vel formidine: Prema shvaćanju ondašnjeg vremena nimfe i geniji pomućuju duh onima koji ih ugledaju, usp. R. F. REFOULÉ, *Traité,* 73 bilj. 2.

5,5: *mali:* odnosi se na đavla, usp. J. W. Ph. BORLEFFS, *De Baptismo,* 56.

praevenerat descendere: o tom grcizmu, H. HOPPE, *De Sermone,* 14.

5,7: *ita restituitur* ... Posljednja rečenica petog poglavlja velike je teološke vrijednosti. Istraživači su je često i raznoliko tumačili. Jasno je da se na tom mjestu Tertulijan poziva na *Post* 1,26 gdje je o čovjeku rečeno prema Vulgatinu prijevodu: »Učinimo čovjeka na našu sliku (*imaginem*) i sličnost (*similitudinem*)«. Isto je tako nedvojbeno da je Tertulijan od Ireneja preuzeo teološko razlikovanje riječi »slika (*imago*)« i »sličnost (*similitudo*)«. Poteškoća je u tome da se shvati u kojem smislu Tertulijan za čovjeka veli da je »Božja sličnost (*similitudo*), a u kojem je smislu »Božja slika (*imago*)«. Mogućnosti su tumačenja raznolike. Čini se ipak da Tertulijan o čovjeku veli da je bio Božja »sličnost« onda kad je Bog stvorio prvog čovjeka. Netom stvoreni čovjek, Božja je »sličnost«. Dah ili Duh koji je prema biblijskom izvještaju učinio da čovjek oživi učinio je čovjeka Božjom »sličnošću«. To neke autore navodi na misao da »sličnost« smjeste u milosti koje je prvi čovjek imao ili da je vide u čovjekovoj duši. U svakom slučaju čovjek je, prema Tertulijanu, stvoren zato da bude Božja »sličnost«. To je Božja namjera s čovjekom. Ujedno je »sličnost« ono najdublje i najviše što čovjek može imati. To je njegova istinska zbilja. Na žalost, čovjek je grijehom izgubio Božji Duh i zato je prestao biti »sličnost«. Od tog je časa samo Božja »slika (*imago*)«. Također je teško uočiti u kojem je smislu Tertulijan palog čovjeka nazvao Božjom »slikom«. Autori pomišljaju da prema Tertulijanu čovjek bijaše Božja »slika« od početka. Oni drže da je čovjek po svom tijelu Božja »slika« jer je po tijelu sličan Božjem Sinu. Nekad ističu da je čovjek bio Božja »slika« na osnovi naravnih darova koje ni grijehom nije izgubio. U svakom slučaju prema Tertulijanu oznaka za stanje prije pada jest »sličnost«. Poslije pada čovjek je »slika«. Isus Krist je zato došao u svijet da bi čovjeku ponovno bilo omogućeno da postane Božja »sličnost«. Ta se »sličnost« obistinjuje na krštenju. Tad čovjek iznova dobiva izgubljenog Duha po kojem je i bio Božja »sličnost«. No Tertulijan primjećuje da će »sličnost« biti u cijelosti ostvarena tek u vječnosti. Obveza koju krštenje nameće krštenome sastoji se od toga da vjernik u sebi danomice ostvaruje Božju »sličnost«. Ta »sličnost« koja je kao pečat bila utisnuta u čovjeka na početku njegove povijesti i koja je grijehom izgubljena, krsnim je pečatom vraćena. Ona će biti vječni čovjekov biljeg! Rečenicu iz 5,7 izlažu: R. F. REFOULÉ, *Treité,* 21,74 bilj. 2; A. d' ALÈS, *De Baptismo,* 30-31; D. MICHAÉLIDÈS, *Sacramentum,* 172-173.191.336; S. OTTO, *Problem,* 85-86, *Natura,* 210-213, *Mensch,* 276; W. BENDER, *Lehre,* 131; K. WÖLFL, *Heilswirken,* 182.189.

ad similitudinem eius: Eius se odnosi na *Dei,* usp. J. W. Ph. BORLEFFS, *De Baptismo,* 57.

censetur: »biti«, »imati svoju pravu i zbiljsku opstojnost«, A. d' ALÈS, *De Baptismo,* 31; E. EVANS, *Tertullian,* 66.

Šesto poglavlje

6,1: *non quod in aqua Spiritum Sanctum consequimur* ... Mi smo već u *Uvodu,* 26-27, govorili o Tertulijanovu stavu pred pitanjem da li krst podjeljuje Duha Svetoga ili ne. Ovdje ukratko donosimo mišljenja autora o tom problemu. G. BAREILLE (*Confirmation,* 1029) i J. TIXERONT (*Histoire,* 430-

-431) vele da Tertulijan uči da krst ne daje Duha Svetoga, već samo priprema na njegov silazak u potvrdi. R. F. REFOULÉ (*Traité*, 75 bilj. 1) drži da je Tertulijan baštinio dvostruku predaju. Prema jednoj, dar je Duha bio vezan uz krst, prema drugoj, uz polaganje ruke. Tertulijan nastoji, misli REFOULÉ, uskladiti te dvije predaje. U tu svrhu oproštenje grijeha veže uz krsno pranje, a darivanje Duha uz polaganje ruku. Naravno da je i oproštenje grijeha nezamislivo bez Božjega Duha. E. EVANS, (*Tertullian*, 59-60) misli da prema Tertulijanu Duh Sveti na dvojak način djeluje u krštenju. Jednom, vodi podjeljuje moć da dokida grijehe i posvećuje vjernika. Drugi put djeluje osobno prilikom polaganja ruke što neposredno dolazi iza krštenja. H. HAMMAN (*Baptême*, 70) ističe da je Tertulijan od predaje baštinio misao da krst uz opraštanje grijeha daje dar Duha Svetoga. No u Tertulijanovo doba počinje se darivanje Duha vezati uz polaganje ruke. Tertulijan nastoji spojiti ta dva mišljenja. Krstu pripisuje oproštenje grijeha, polaganju ruke darivanje Duha Svetoga. A. d'ALÈS (*De Baptismo*, 31) na ovaj način sažima Tertulijanovu misao: krst doduše pruža posvetu koja je djelo Duha Svetoga, ali Duh osobno silazi na krštenoga pri polaganju ruke.

sub angelo... Tertulijan misli da anđeo doista djeluje u krsnom činu. Prijedlog *sub* znači »u ovisnosti o«, »po djelovanju«. Postavljeno je pitanje tko je taj anđeo. Odgovori su raznoliki. Mi ih nabrajamo: sam djelitelj krsta; neki nebeski anđeo; anđeo iz *Otkr* 7,2-3; O tome vidi u J. DANIÉLOU, *Sendung*, 78; A. d'ALÈS, *Théologie*, 325 bilj. 4; isti, *De Baptismo*, 31-32; D. MICHAÉLIDÈS, *Sacramentum*, 167 bilj. 9; E. EVANS, *Tertullian*, 66-67; E. de BACKER, *Sacramentum*, 163-164,302 bilj. 1.

vias dirigit: Prema Tertulijanu čovjek je u vlasti sotone dok se nalazi u grijehu. Na krstu brigu o čovjeku preuzima anđeo. On čisti vodu koja će uništiti grijehe. Tako je pripremljen put i Duh može sići, usp. A. HAMMAN, *Baptême*, 70 bilj. 161. O »anđelu« usp. tumačenje za 4,5.

fides impetrat... Krštenik je za vrijeme krštenja pred zajednicom izgovarao svoju vjeru. I sama krsna formula bijaše vezana uz pitanja o vjeri. Ta liturgijska veza između krštenja i ispovijedi vjere pokazuje da je djelatnost krsta u uskom dodiru s vjerom krštenika. Tu misao izražava Tertulijanova rečenica. U njoj je istaknuto da djelovanje krsta

nije automatsko ni magično. Milost je dana kao odgovor na vjeru. Usp. E. de BACKER, *Sacramentum*, 141; E. EVANS, *Tertullian*, 64; L. VILLETTE, *Foi*, 112.

6,2: *benedictione:* Čini se da se ta riječ odnosi na krsnu formulu prema kojoj božanske osobe postaju svjedoci-suci kršteni-kove vjere i jamci njegova spasenja, E. EVANS, *Tertullian*, 68.

arbitros fidei quos et sponsores salutis. O krstu kao »ugovoru«, *Uvod*, 25. *Arbiter* znači »sudac«, »svjedok«, »pomoćnik«. Teško je reći koje od tih značenja najbolje pristaje mjestu. Božansko Trojstvo radi svog sveznanja najistinskiji je sudac i svjedok krštenikove vjere. Po svojoj svemoći i blagonaklonosti ono je najvjernije jamstvo za spasenje. Usp. A. d'ALÈS, *De Baptismo*, 32.

testatio fidei: ispovijed vjere prigodom krštenja, A. HAMMAN, *Baptême*, 69.

ecclesiae mentio. Spominjanje Crkve posve je na mjestu i od vjerskog je značenja. Gdje je Bog, ondje je i Crkva, usp. E. EVANS, *Tertullian*, 68-69.

ecclesia, quae trium corpus est. Teško je razumjeti što znači ta rečenica. Mišljenja tumača se razlikuju. Prema R. F. REFOULÉ (*Traité*, 75 bilj. 3) Tertulijan u rečenici želi kazati da Crkva ima udjela u božanskoj povijesti spasenja svijeta. A. HAMMAN (*Baptême*, 70) misli da je prema Tertulijanu Crkva »tijelo Trojice« zato jer je sredstvo trojstvenog djelovanja u svijetu. Po Crkvi krštenik ulazi u zajedništvo sa Svetim Trojstvom. E. EVANS (*Tertullian*, 69) upozorava da Tertulijana na ovom mjestu ne treba shvaćati doslovce. Formula o Crkvi kao »tijelu Trojice« kombinacija je *Mt* 18, 20 (»Jer gdje su dvojica ili trojica sabrana radi mene, tu sam ja među njima«) i rimske izreke da trojica tvore društvo. Ako je Crkva ondje gdje su dvojica okupljeni oko Krista i ako je Crkva Kristovo tijelo, Tertulijan logično zaključuje da je Crkva i ondje gdje su dvojica okupljeni oko Trojstva i da je ta Crkva tijelo Trojstva. Oko Trojstva vjernici su okupljeni kad se obavlja krštenje.

Sedmo poglavlje

7,1: *unctione.* O »pomazanju« usp. *Uvod,* 18. Ovdje napominjemo autore koji se bave pitanjem »pomazanja« u Tertulijanovu djelu. To su uz već spomenutog i citiranog P. GALTER-a ovi autori: R. F. REFOULÉ, *Traité,* 41; A. HAMMAN, *Baptême,* 71; J. TIXERONT, *Histoire,* 433; B. BOTTE, *Vocabulaire,* 12; G. BAREILLE, *Confirmation,* 1038; W. BENDER, *Kehre,* 128.

de pristina disciplina: Pristina disciplina (negdašnji propis ili zakon) jest starozavjetna praksa. Tako E. EVANS, *Tertullian,* 70. Ovdje ukratko iznosimo u kojem smislu Tertulijan uporabljava riječ *disciplina.* Tu riječ osim u 7,1 imamo još u 9,1; 12,6; 15,2; 17,2. Tertulijan u svojim djelima razlikuje izraze *regula fidei* i *disciplina fidei. Regula fidei* označuje one vjerske istine koje su u kršćanstvu nepromjenjive te ostaju za svagda netaknute. U *disciplina fidei* pripadaju moralni propisi, obredi, pitanja stege, i dogmatske istine koje ne ulaze u *regula fidei.* Ono što je u *disciplina fidei* tijekom vremena može biti mijenjano, ali uvijek u skladu s *regula fidei.* Tertulijan u *disciplina* osim navedenog ubraja izričito krst i sakramente općenito. O tim pitanjima vidi pobliže u J. - C. FREDOUILLE, *Tertullien,* 294-295; R. BRAUN, *Deus,* 423-425; V. MOREL, *Développement,* 243-265; isti, *Disciplina,* 14-27.37-38. Tu smo *disciplina* preveli s »uređenje« u smislu društvenog ili državnog uređenja.

chrisma: Riječ znači »mazanje«, »čin mazanja«, »ulje kojim se maže«. Na ovom mjestu *chrisma* znači »mazanje«, usp. D. Van den EYNDE, *Rites,* 62.

Osmo poglavlje

8,1: *manus imponitur:* O »polaganju ruke« usp. *Uvod,* 18. Također vidi R. F. REFOULÉ, *Traité,* 71-72; P. GALTIER, *Imposition,* 1319; A. d' ALÈS, *De Baptismo,* 33.

per benedictionem: Nije sasvim jasno na što smjera riječ *benedictio* (»blagoslov«). Za R. F. REFOULÉ (*Traité,* 76 bilj. 5) *benedictio* je molitva zahvalnica koja prati polaganje ruku. Prema A. HAMMAN (*Baptême,* 199) *benedictio* se odnosi na biskupov blagoslov znakom križa prilikom polaganja ruku. Znak križa stavljan je novokršteniku na čelo. G. BAREILLE (*Confirmation,* 1042) drži da *benedictio* označuje

molitvu, a ne formulu potvrde u strogom smislu riječi. U toj molitvi, kojoj je Tertulijan prvi svjedok, bio je izražen poziv i molba Duhu Svetom da siđe na krštenoga. Prema P. GALTIER (*Imposition,* 1339) *benedictio* je istoznačnica sa *manus impositio* odnosno *confirmatio* (»potvrda«).

advocans et invitans. U tim je riječima naznačen sadržaj molitve koja prati polaganje ruke. Tom molitvom »polaganje ruke« dobiva vrijednost i smisao. U molitvi je izražena nakana i cilj onog koji polaže ruku. Usp. P. GALTIER, *Imposition,* 1338-1339.1382.

sane humano ingenio. Riječ je o hidrauličnim orguljama, usp. A. d' ALÈS, *De Baptismo,* 33; E. EVANS, *Tertullian,* 71.

8,2: *de ... sacramento:* za riječ *sacramentum,* vidi *Uvod,* 16-18.

Christum deformantes. Jakovljeve ukrštene ruke zato bijahu znak Krista jer su, prekrižene, nagoviještale Kristov križ odnosno označavale početno slovo riječi *Khristós.* O tome vidi R. F. REFOULÉ, *Traité,* 77 bilj. 3; E. EVANS, *Tertullian,* 72.

portenderent: o tom glagolu usp. T. P. O'MALLEY, *Tertullian,* 164-166; D. MICHAÉLIDÈS, *Sacramentum,* 210 bilj. 38.

in Christo. In je instrumentalan. Usp. R. F. REFOULÉ, *Traité,* 77 bilj. *b.*

8,3: *tunc ille ...*: to jest u tom trenutku obreda, usp. E. EVANS, *Tertullian,* 73.

libens: Duh Sveti nije sila ili svojstvo, već osoba koja djeluje po svojoj volji. Usp. E. EVANS, *Tertullian,* 73.

8,4: *pacem ...* Mir o kome je tu riječ nije samo oproštenje grijeha i prestanak Božje srdžbe, već Božja ljubav i milost koja je dana s Duhom Svetim. Vidi W. BENDER, *Lehre,* 136. M. TURNŠEK (*S krstom,* 135) taj »mir« povezuje s »poljupcem mira« koji se pružao prilikom primanja novokršteni ka u kršćansku zajednicu.

ad nationes. Ad zamjenjuje *apud.* Usp. J. W. Ph. BORLEFFS, *De Baptismo,* 59. *Nationes* su pogani, usp. R. F. REFOULÉ, *Traité,* 77.78 bilj. *a*; također vidi tumačenje za 5,1.

columba Sancti Spiritus. Sancti Spiritus je genitiv bližeg određivanja, usp. E. EVANS, *Tertullian,* 74.

ubi ecclesia est arcae figura. U Tertulijana riječ *figura* (»slika«) ne znači uvijek odsjev ili lik neke zbilje, već samu zbilju. Crkva je *figura* korablje tj. nebeska zbilja kojoj je korablja ovozemna kopija. O tome vidi E. EVANS, *Tertullian,* 74.

8,5: *male...* Ako umjesto *male* treba čitati *mage,* za značenje i teološku vrijednost riječce *mage* (»više«), usp. A. d'ALÈS, *De Baptismo,* 34; B. LUISELLI, *De Baptismo,* 46. Vidi i *Uvod,* 11.

igni destituitur. Možda se tu već može osjetiti Tertulijanova naklonost montanizmu. Usp. *Uvod,* 5-6.

Deveto poglavlje

9,1: *patrocinia naturae. Patrocinium* znači bodrenje ili podupiranje što ga pokrovitelj pruža štićeniku na sudu odnosno na izborima. Ovdje je govor o prirodnim svojstvima vode koja je čine prikladnom za božansko djelovanje. Usp. A. d' ALÈS, *De Baptismo,* 34; E. EVANS, *Tertullian,* 75.

disciplinae ... Usp. komentar za 7,1. Teško je uočiti što tu znači *disciplina.* Možda je i na tom mjestu trebalo ostati kod »uređenje«, »ustav«, »ustrojstvo«.

sacramento... Za tu riječ vidi *Uvod,* 16-18.

figurae, praestructiones, praedicationes: to se odnosi na starozavjetni i novozavjetni simbolizam vode prije ustanovljenja krsta. Usp. A. d'ALÈS, *De Baptismo,* 35. Vidi također naš *Uvod,* 20-22.

9,3: *aqua in Christo.* Misli li možda Tertulijan na *Iv* 19,34?

baptismum... benedici: grcizam; glagol *benedici* ne ide s akuzativom već dativom. Usp. H. HOPPE, *De Sermone,* 10.

Deseto poglavlje

10,1: *licuit...* Taj oblik može dolaziti od *liquet* (»jasno je«) i od *licet* (»dopušteno je«). E. EVANS, *Tertullian,* 78, misli da tekstu bolje odgovara *liquet.* To je i naš sud.

10,2: *mandatu:* »po ustanovljenju«, R. F. REFOULÉ, *Traité,* 80.

potestate: »po učinku«, R. F. REFOULÉ, *Traité,* 80.

humanum: odnosi se na *Ioannem,* a ne *munus.* Tako J. W. Ph. BORLEFFS, *Valeur,* 192 bilj. 31.

10,3: *et baptismum ipsius eiusdem ... Ipsius* se odnosi na *paenitentiae; eiusdem* na *humanae,* usp. J. W. Ph. BORLEFFS, *Valeur,* 192 bilj. 32; *Traité,* 191-192; *De Baptismo,* 62.

10,4: *non posset:* za taj oblik, usp. E. LÖFSTEDT, *Sprache,* 98-99. *adeo:* stoji umjesto *ideo,* usp. E. EVANS, *Tertullian,* 81.

Jedanaesto poglavlje

11,2: *non utique sic intelligendum est.* Čini se da Tertulijan tu ima pred očima *Iv* 3,22 (» ... Isus ... krštavaše«), iako taj redak izričito ne navodi. Bez te pretpostavke Tertulijanova je misao nerazumljivija i slijed argumentiranja zamršeniji.

11,3: *in quem tingueret...* Ponavljajući *in* Tertulijan se koristi namjernim i instrumentalnim značenjem tog prijedloga. Usp. R. F. REFOULÉ, *Traité,* 82 bilj. *a.*

struxerat: Prema Tertulijanovu mišljenju Crkva je postojala oduvijek. Krist ju je opskrbio apostolima i tako je postala vidljivom na zemlji. O tome vidi J. W. Ph. BORLEFFS, *Traité,* 192; E. EVANS, *Tertullian,* 84. Za glagol *struo* vidi *Uvod,* 11-12.

Dvanaesto poglavlje

12,1: *pronuntiatione,* usp. 3,1.

retractatus: »oklijevanje«, »odgovor na postavljeno pitanje ili primjedbu«, usp. A. d'ALÈS, *De Baptismo,* 37.

praescriptio: usp. tumačenje za 3,1. Tu, za razliku od 3,1, riječ prevodimo s »propis« u smislu »naredba«.

12,2: *eiusmodi:* »stvari, slične tima«, E. EVANS, *Tertullian,* 86.

12,3: *sacramentum,* usp. *Uvod,* 16-18.

12,4: *aemuli:* »neprijatelji«, »protivnici«. Usp. E. EVANS, *Tertullian,* 87. Usp. također tumačenje za 17,2.

12,5: *et suggeritur:* »navodi na pretpostavku, opravdava mišljenje«, E. EVANS, *Tertullian,* 87.

12,6: *disciplina:* »obred«, »zakon«, »propis«, usp. R. F. REFOULÉ, *Traité,* 84; V. MOREL, *Disciplina,* 38. Vidi komentar za 7,1. Mi bismo odabrali »uređenje«.

navicula illa: U staroj kršćanskoj literaturi tu po prvi put susrećemo da je »lađica« iz Evanđelja »slika« Crkve. Sigurnost kojom Tertulijan uporabljava »sliku« pokazuje da je bila uobičajena i starijeg datuma. Preuzeta je s Istoka. Shvaćali su je eshatološki. O tome usp. R. F. REFOULÉ, *Traité,* 84 bilj. 1; T. P. O'MALLEY, *Tertullian,* 77-78; E. PETERSON, *Schiff,* 77-79; K. GOLDAMMER, *Schiff,* 232-237.

12,8: *adlectionis:* odabiranje: promicanje u službu ili na senatski položaj bez prethodnih izbora, već po carskoj naklonosti, usp. E. EVANS, *Tertullian,* 87.

Trinaesto poglavlje

13,1: *provocantes:* Tertulijan uporabljava glagol *provocare* kad treba postaviti neizravno i tako reći nepotrebno pitanje. Usp. E. EVANS, *Tertullian,* 89.

nisi: u smislu *sed,* usp. R. F. REFOULÉ, *Traité,* 85 bilj. *b.*

sacramento: riječ se odnosi na *aquae* i *fidei,* usp. D. MICHAÉLIDÈS, *Sacramentum,* 255. Za *sacramentum,* usp. *Uvod,* 16-18.

13,2: *vestimentum* ... M. TURNŠEK (*S krstom,* 133) vjeruje da je to aluzija na obred oblačenja krsnom odjećom.

sacramento: usp. *Uvod,* 16-18.

fidei. Prema Tertulijanu vjera je nužna za krst. Vanjski kontekst za taj sakrament jest Crkva ukoliko je Kristova zaručnica i majka vjernika. Nutarnji kontekst u vjerniku jest njegova vjera. Bez vjere nema ni milosti ni oproštenja grijeha. Vidi L. VILLETT, *Foi,* 112.

13,3: *tunc.* Ponavljanje priloga šteti stilu. Prvi *tunc* odnosi se vjerojatno na *obstrinxit,* a drugi na *ubi.* Usp. E. EVANS, *Tertullian,* 90.

Četrnaesto poglavlje

14,1: *revolvunt:* gotovo da znači »ponavljaju do dosade«, usp. E. EVANS, *Tertullian,* 91.

dixerit: valjda je tu riječ o neupravnom govoru, usp. E. EVANS, *Tertullian,* 91.

14,2: *se deputet:* glagol znači »uvrstiti«, «nalaziti se«, »svrstati se«, »ubrojiti se«, usp. E. EVANS, *Tertullian,* 91.

defendere: »prisvojiti«, »tražiti kao svoje pravo«, usp. E. EVANS, *Tertullian,* 91.

Petnaesto poglavlje

15,1: *ventilatur:* Glagol *ventilo* služi da se postavi pitanje koje je moglo ostati nedirnuto, Usp. A. d'ALÈS, *De Baptismo,* 40; E. EVANS, *Tertullian,* 93.

retexam: nastaviti nit prekinute misli, A. d'ALÈS, *De Baptismo,* 40.

15,2: O krstu u heretičkim zajednicama vidi *Uvod,* 27-29. Od autora koji obrađuju problem valjanosti heretičkog krštenja valja pogledati T. ŠAGI-BUNIĆ, *Krštenje;* G. BAREILLE, *Baptême,* 219-233; A. d'ALÈS, *Théologie,* 329.483; L. VILLETTE, *Foi,* 105-107; E. EVANS, *Tertullian,* 92.94.

dignius qui. Tertulijan misli da nije pozvan da o tom pitanju kaže posljednji i mjerodavan sud. Usp. E. EVANS, *Tertullian,* 93.

editum est: odnosi se valjda na *Ef* 4,5 i *Iv* 13,10.

disciplinae: Riječ *disciplina,* o kojoj smo već pisali u vezi sa 7,1, odnosi se u ovom poglavlju na krst. Vjerojatno uz to u *disciplina* valja osjetiti prizvuk naredbe. Tako V. MOREL, *Développement,* 253 bilj. 1 i R. F. REFOULÉ, *Traité,* 87 bilj. 3. Ali i za ovo mjesto mi se priklanjamo riječi »ustrojstvo« jer ima pravno obilježje.

communicationis: riječ je o zajedništvu u bogoslužju, usp. V. MOREL, *Développement,* 253 bilj. 1.

capit numerare. To je grcizam. Tertulijan ga često uporabljava. Izraz je načinjen po *endékhetai* (»moguće je«, »dozvo-

ljeno je«). Usp. H. HOPPE, *De sermone*, 16; A. d'ALÈS, *De Baptismo*, 41; J. W. Ph. BORLEFFS, *De Baptismo*, 71.

plenius iam nobis. Takva vrsta dativa naziva se grčki dativ ili dativ radne osobe. I to je grcizam u Tertulijanovu djelu, usp. H. HOPPE, *De sermone*, 8-9.

15,3: *Israel Iudaeus:* za razliku od kršćana koji su kao novi Božji narod pravi Izrael. Usp. A d'ALÈS, *De Baptismo*, 41.

quae non adsiduitate. Misao nije jasna. Tertulijan vjerojatno želi reći da bi ponavljanje krštenja bio grijeh hereze. Usp. R. F. REFOULÉ, Traité, 88 bilj. 4.

Šesnaesto poglavlje

16,1: o krstu krvlju u Tertulijanovim djelima, usp. M. TURNŠEK, *S krstom*, 109—110. U vezi s okolnostima u kojima je nastao ovaj Tertulijanov odlomak dobro primjećuje EVANS: »Kako krst nije podjeljivan bez ozbiljne priprave i po pravilu samo na Uskrs i Duhove, moglo se dogoditi (prema svemu sudeći i događalo se) da u vrijeme progona neki katekumen umre mučeničkom smrću. Budući po pravilu bez krsta nema spasenja, nužno je iskrslo pitanje da li su katekumeni-mučenici spašeni. Općenito je odgovor glasio da su oni kršteni u svojoj vlastitoj krvi«, *Tertullian*, 94.

secundum lavacrum: riječ *secundus* (»drugi«) na tom mjestu znači isto što i *unus*, »jedan«. Usp. J. MOINGT, *Théologie*, 749 bilj. 2.

unum: krst krvlju je jedan jer je moguće samo jednom umrijeti mučenički. Osim toga krst krvlju je »jedan« jer Crkva samo mučeništvu priznaje djelotvornost koja ga izjednačuje s krstom u vodi. Usp. R. F. REFOULÉ, *Traité*, 89 bilj. 2.

16,2: *facere:* To je namjerni infinitiv, usp. R. F. REFOULÉ, *Traité*, 89 bilj. *c.*

vocatos... electos. Vocatos se odnosi na krštene koji prema ondašnjem vjerovanju čekaju u Abrahamovu krilu konac svijeta. *Electi* su mučenici. Oni odmah nakon smrti uživaju nebesku sreću. Izraz *vocati* i *electi* potječe prema svemu sudeći iz *Mt* 22,14; *Rim* 8, 29-30; 2 *Pt* 1,10. O tome usp. R. F. REFOULÉ, 89 bilj. 3; M. TURNŠEK, *S krstom*, 109 bilj. 48; E. EVANS, *Tertullian*, 96.

oporterent: o tom glagolu, usp. *Uvod, 12.* Nadodajemo da i L. VILLETTE, *Foi*, 111 bilj. 3 čita *sanguinem potarent* te po tome mjesto shvaća euharistijski.

repraesentat: Crkva od najstarijih vremena vjeruje da krst krvlju opravdava. Usp. A. d'ALÈS, *Théologie*, bilj. 2.

Sedamnaesto poglavlje

17,1: *Superest... de observatione... dandi... baptismi.* Tertulijanovo poglavlje o djelitelju krsnog otajstva »očituje Tertulijanovo uvjerenje da je krst prvenstveno kod Crkve kao takve«, T. ŠAGI-BUNIĆ, *Krštenje*, 46.

summus sacerdos... episcopus. U Tertulijanovo vrijeme biskup je nazivan »vrhovni svećenik« iz više razloga: jer je najviši među kršćanima koji su po krstu i potvrdi kraljevsko svećenstvo; jer je glava kršćanskog svećenstva u koje pripadaju prezbiteri i đakoni; jer je prvi prezbiter *(primus presbyter)*, dok su svećenici samo svećenici. Usp. E. EVANS, *Tertullian*, 97, *propter ecclesiae honorem.* Dostojanstvo Crkve traži da krst kao temeljni čin duhovnog života i bitne crkvene važnosti obavi najviši prisutni službenik. Usp. E. EVANS, *Tertullian*, 97.

17,2: *laicis:* Dosta rano, kako svjedoči i ovo mjesto, u kršćanskoj starini susrećemo pogrešnu uporabu riječi *laicus.* Očito je da *laicus* dolazi od *laós* što znači sveti Božji narod. *Laicus* nije netko tko nije član tog naroda ili neki neupućeni stranac i neznalica. *Laicus* je član Božjeg naroda. Svi članovi hijerarhije jesu »laici«, dok svi »laici« ne pripadaju u hijerarhiju. Crkva je slijedila Tertulijanovo pogrešno uporabljavanje riječi *laicus.* Usp. E. EVANS, *Tertullian*, 98.

disciplina: tu riječ vjerojatno znači »zapt«. Usp. 7,1; 9,1; 12,6 i 15,2.

nisi si episcopi: Tertulijan se tu ironično izražava, usp. R. F. REFOULÉ, *Traité*, 90 bilj. 1.

discentes: vjerojatno ta riječ označava Kristove učenike. Tako H. KOCH, *Tertullianus*, 589. Ipak A. d'ALÈS, *De Baptismo*, 43, drži da se *discentes* odnosi na laike, dok E. de BACKER (*Sacramentum*, 126) u *discentes* prepoznaje jednu od vrsta katekumena.

ab ullo: »nitko nema pravo skrivati riječ«, a »ne od nikog se ne smije sakriti riječ«. Usp. J. W. Ph. BORLEFFS, *De Baptismo,* 73; E. EVANS, *Tertullian,* 98.

aemulatio: Tertulijan uporabljava riječ *aemulus* i njezine izvedenice u smislu izravna i pakosna protivljenja. Usp. E. EVANS, *Tertullian,* 99.

17,3: *excipitur:* »dozvoljava se kao iznimka«, E. EVANS, *Tertullian,* 99; »potvrđuje se protiv pravila«, J. W. Ph. BORLEFFS, *De Baptismo,* 73.

17,4: *mulieris:* riječ je o istoj ženi kao i na početku djela, usp. J. W. Ph. BORLEFFS, *Valeur,* 197 bilj. 49; isti, *De Baptismo,* 73.

tinguendi ius. A. HAMMAN (*Baptême,* 159 bilj. 65) drži da Tertulijan ženama brani svečano krštavati. Bliže je istini da im posvema oduzima pravo krštavanja. Tako G. BAREILLE, *Baptême,* 188; E. EVANS, *Tertullian,* 97. Usp. *Uvod,* 19.

quae Acta Pauli. Taj spis je apokrifan. U njemu je govor o Tekli koju je Pavao obratio. Kad je Tekla u Antiohiji izvedena pred zvijeri, samu je sebe krstila u bazenu koji se odjednom pojavio. O tom spisu, usp. E. EVANS, *Tertullian,* 100; J. QUASTEN, *Patrology,* 150—151; B. ALTANER—A. STUIBER, *Patrologie,* G. BAREILLE, *Baptême,* 188; H. KARPP, *Schrift,* 30—31. Po E. EVANS, *Tertullian,* 100. subjekt u rečenici na tom mjestu je *Acta Pauli;* B. LUISELLI, *De Baptismo,* 84, *quae* smatra za plural srednjega roda. J. W. Ph. BORLEFFS (*De Baptismo,* 74) i R. F. REFOULÉ (*Traité,* 91 bilj. *a)* smatraju da *quae* stoji umjesto *aliquae mulieres* (»neke žene«). Prema toj dvojici autora subjekt u rečenici jest *quae.*

Osamnaesto poglavlje

18,2: *Manus ne facile imposueritis nec hamartiis alienis communicaveritis.* Tertulijan tu rečenicu izravno, prevodi iz grčkog originala. Pri tom zadržava riječ *hamartia* (»grijeh«). U tome se za njim neće povesti kasniji crkveni latinski pisci. Polaganje ruku u 1 *Tim* 5,22 Tertulijan primjenjuje na polaganje ruke nakon krštenja. U vezi s tim biblijskim mjestom u Tertulijanovu djelu, usp. R. F. REFOULÉ, *Traité,* 91 bilj. *b*; E. EVANS, *Tertullian,* 103; T. P. O'MALLEY,

Tertullian, 8—9; G. D. KILPATRICK, 1 *Tim,* 127—128.

apostolum: Tertulijan tu nije točan. Filip nije bio apostol, već jedan od »sedam muževa« (*Dj* 6,3—5). Usp. E. EVANS, *Tertullian,* 103.

exhortatus adsumitur. Čini se da su te riječi parafraza biblijskog teksta u *Dj* 8,31. Ipak neki autori drže da *exhortatus* radi ritma u tekstu stoji umjesto *exhortatio.* Usp. A. d'ALÈS, *De Baptismo,* 44; B. LUISELLI, *De Baptismo,* 31; E. EVANS, *Tertullian,* 104; R. F. REFOULÉ, *Traité,* 92 bilj. *a*; J. W. Ph. BORLEFFS, *De Baptismo,* 75.

18,3: *Simon:* Tertulijan je i tu netočan. Po *Dj* 9,11 Pavlov gostoprimac u Damasku zvao se Juda, a ne Šimun. Usp. E. EVANS, *Tertullian,* 103; R. F. *REFOULÉ,* 92 bilj. 1; J. W. Ph. BORLEFFS, *De Baptismo,* 75.

18,4: *cunctatio baptismi.* U vezi s dobi za krštenje vidi *Uvod,* 20. O istom pitanju kao razjašnjenje Tertulijanova teksta primjećuje E. EVANS (*Tertullian,* 104): »... prigovarajući krštenju djece Tertulijan, očito, prosvjeduje protiv običaja koji se (s ili bez apostolskog autoriteta) već uvriježio. Običaj da se krštenje odgađa u trećem je i četvrtom stoljeću toliko bio proširen da čak ni biskupov sin nije krštavan do tridesete godine. Običaj je bio potaknut krivim mišljenjem da za grijehe poslije krsta nema oproštenja ili ako ima oproštenje da je uz uvjet duge i ponizujuće pokore«. Mi ne znamo da li je Tertulijan isticao da se čovjek krsti kad odraste da time odstrani ne samo neprikladnost krštavanja djece, već također štetnost odgađanja krštenja pod konac života. Svakako rano je nastao običaj da »veliki broj katekumena odgađa s krštenjem do smrtne postelje. (To su činili) zato da bi se mogli duže i u svoj slobodi prepustiti svojim zlim navikama...; da bi umakli teškim obavezama kršćanskog života...; iz straha da im neće više biti oprošteni grijesi, ako nakon krštenja padnu«, G. BAREILLE, *Baptême,* 211.

sponsores: Prvi spomen kumova u kršćanskoj starini.

18,6: *fides integra secura est de salute.* Ta je rečenica predmet brojnih tumačenja. Čini se da je E. EVANS, *Tertullian,* 106, najtočnije tumači kad kaže da je u njoj naglašeno kako osoba s punom vjerom u Boga može biti sigurna da je Bog neće ostaviti bez krštenja sve ako krštenje i odgađa. B.

NEUNHEUSER, *Baptême,* 91, misli da je Tertulijan u svojoj rečenici rekao da cjelovita vjera može biti dostatna za spasenje. Po E. de BACKER (*Sacramentum,* 132 bilj. 8) Tertulijan u *fides integra*... izriče misao da vjera može nadomjestiti krst. J. TIXERONT (*Histoire,* 430 bilj. 5) u spomenutoj rečenici vidi »krst željom«.

Devetnaesto poglavlje

19,1: *pascha: Pascha* uključuje spomen na Kristovu muku i uskrsnuće. Uskrsne su se svečanosti slavile subotom navečer jer je to početak uskrsne nedjelje. Usp. R. F. REFOULÉ, *Traité,* 93; A. HAMMAN, *Baptême,* 74; E. EVANS, *Tertullian,* 106.

passio domini... B. NEUNHEUSER (*Taufe,* 1315) na osnovi tog Tertulijanova mjesta tvrdi da povezivanje krsta i Kristove muke kako je to učinio Pavao u *Rim* 6,1—14 nije bilo posvema zaboravljeno tijekom drugog stoljeća. Usp. također *Uvod,* 23—24.

19,2: *pentecoste:* riječ je o svih 50 dana poslije Uskrsa. Ipak je bilo uobičajeno da se krst dijeli na duhovsko bdijenje. Usp. A. HAMMAN, *Baptême,* 74; R. F. REFOULÉ, *Traité,* 94 bilj. 1; E. EVANS, *Tertullian,* 106—107.

19,3: *omnis dies.* Možda je to reakcija na činjenicu što se krštavalo samo u uskrsno i duhovsko vrijeme. Usp. R. F. REFOULÉ, *Traité,* 94 bilj. 2.

Dvadeseto poglavlje

20,1: *ingressuros baptismum*... M. TURNŠEK (*S krstom,* 110—111) i R. F. REFOULÉ (*Traité,* 94) drže da *ingressuri* služi kao naziv za katekumene.

orationibus crebris. Riječ je o neposrednoj pripravi za krštenje; neka vrst »duhovnih vježbi«. Svaka od vježbi imala je posebno značenje. Usp. M. TURNŠEK, *S krstom,* 119—122, 133—135; R. F. REFOULÉ, *Traité,* 35—36.

cum confessione... *delictorum.* Nije jasno o kakvoj je ispovijedi govor. R. F. REFOULÉ (*Traité,* 95 bilj. 1) drži da je riječ o privatnom priznavanju grijeha koje zamjenjuje djela zadovoljštine. A. d'ALÈS (*Théologie,* 332 bilj. 1) također

veli da je tu naznačeno priznanje grijeha pred biskupom. Ipak je vjerojatnije da ta ispovijed ima smisao koji je sličan smislu naših »ispovijedam se« prije euharistijske službe.

si non publice. Neki autori čitaju umjesto *non* (»ne«) *nunc* (»sada«). No u kontekst se bolje uklapa *non.* Usp. E. EVANS, *Tertullian,* XXVI bilj. 3, 108—109; R. F. REFOULÉ, *Traité,* 94,95 bilj. 1; B. LUISELLI, *De Baptismo,* 33.

20,2: *neminem intemptatum*... Prema R. F. REFOULÉ (*Traité,* 95 bilj. 2) to je nezapisana, ali vjerodostojna Kristova riječ. E. EVANS, (*Tertullian,* 109) pak smatra da je to slobodni navod iz *Sir* 2,1.

20,4: *quam Dei:* Tertulijan često izostavlja *potius* koji prethodi *quam.* Tako je i ovaj put ispred *et gulae* izostavio *potius.* Usp. E. EVANS, *Tertullian,* 109.

20,5: *manus* ... *aperitis.* Kršćani su molili stojećke osim u pokorničke dane kad su klečali. Kad su stajali, ruke su držali raširene s dlanovima okrenutim prema gore. Usp. R. F. REFOULÉ, *Traité,* 96 bilj. 3.

matrem: to je Crkava, usp. B. NEUNHEUSER, *Baptême,* 91; A. d'ALÈS, *De Baptismo,* 48.

peculia: Peculium je »dobro« koje je mogao imati rob ili sin u obitelji. To je »dobro« dato po posebnoj dobroti gospodara ili oca. Ni rob ni sin na to nisu imali pravo. Usp. R. F. REFOULÉ, *Traité,* 96 bilj. 5.

oro: Tertulijan se preporuča molitvi novokršteníkâ jer se držalo da je njihova molitva posebice djelotvorna. Usp. R. F. REFOULÉ, *Traité,* 96 bilj. 7; M. TURNŠEK, *S Krstom,* 135.

BIBLIOGRAFIJA

Izdanja Tertulijanova djela

A. d'ALÈS, *Tertulliani de Baptismo. Recensuit, notis illustravit,* A. d'ALÈS, Romae, 1933 = *De Baptismo.*

J. W. Ph. BORLEFFS, Q. *Sept. Florentis Tertulliani ... De Baptismo,* Hagae Comitis, 1948 = *De Baptismo.*

J. W. Ph. BORLEFFS, Q. S. Fl. *Tertulliani, De Baptismo,* u *Corpus Christianorum, Series Latina,* I, Turnholti, 1954, 275—295 = *Brf.*

E. EVANS, Q. *Septimii Florentis Tertulliani De Baptismo Liber,* London, 1964 = *Tertullian.*

B. LUISELLI, Q. *Septimii Tertulliani, De Baptismo. Edidit et commentario cristico instruxit B. Luiselli (Corpus scriptorum latinorum paravianum),* Torino, 1960 = *De Baptismo.*

Q. S. Fl. TERTULLIANI, *De Baptismo adversus Quintillam Liber,* u PL, 1, stupac 1197—1224 = P.

R. F. REFOULÉ, *Tertullien, Traité du baptême. Texte, introduction et note de R. F. Refoulé. Traduction en collaboration avec M. Drouzy (Sources chrétiennes,* 35), Paris, 1952 = *Traité.*

A. REIFFERSCHEID et G. WISSOVA, Q. S. Fl. *Tertulliani, Opera,* I, u *Corpus scriptorum ecclesiasticorum latinorum,* XX, Vindobonae, 1890, 201—218 = C.

Djela i članci

A. d'ALÈS, *La théologie de Tertullien (Bibliothèque de théologie historique),* izd. 3, Paris, 1905 = *Théologie.*

A. d'ALÈS, *Tertullien, De Baptismo,* V, u *Recherches de Science Religieuse,* 14 (1924), 292 = *Tertullien.*

B. ALTANER—A.STUIBER, *Patrologie*, Herder, 1966, izd. 7 = *Patrologie.*
H. BACHT, *Montanismus*, u *Lexicon für Theologie und Kirche*, J. HÖFER—K. RAHNER, izd. 2 (= LThK), 7, 578—580 = *Montanismus.*
E. de BACKER, *Sacramentum. Le mot et l'idée par lui dans les oeuvres de Tertullien*, Louvain, 1911 = *Sacramentum.*
G. BAREILLE, *Baptême*, u *Dictionaire de Théologie Catholique*, A. VACANT—E. MANGENOT (= DTC), II, 1, 178—233 = *Baptême.*
G. BAREILLE, *Confirmation*, u CTC, III, 1, 1026—1058 = *Confirmation.*
G. BARDY, *Tertullien*, u DTC, XV, 1, 130—171 = *Tertullien.*
T. D. BARNES, *Tertullian. A. Historical and Literary Study*, Oxford, 1971 = *Tertullian.*
W. BENDER, *Die Lehre über den Heiligen Geist bei Tertullian, (Münch. Th. St.* 18), München, 1961 = *Lehre.*
J. BERTON, *Tertullien: le schismatique. Les problèmes de la vie chrétienne et de l'autorité*, Paris, 1928 = *Tertullien.*
I. P. BOCK, *Kvinto Septimije Florencije Tertulijan*, u *Život*, 14 (1933), 457—468 = *Kvinto.*
J. W. Ph. BORLEFFS, *Zu Tertullian de Baptismo*, u *Philologische Wochenschrift*, 51 (1931), 251—255 = *Zu Tertullian.*
J. W. Ph. BORLEFFS, *La valeur du Cidex Trecensis de Tertullien pour la critique de texte dans la traité de Baptismo*, u *Vigliliae Christianae*, 2 (1949), 185—200 = *Valeur.*
J. W. Ph. BORLEFFS, *Tertullien, Traité du Baptême, Texte, introduction et notes de R. F. Refoulé...* u *Vigliliae Christianae*, 8 (1954), 188—192 = *Traité.*
R. BRAUN, *»Deus christianorum«. Recherches sur le vocabulaire doctrinal de Tertullien*, Paris, 1962 = *Deus.*
B. BOTTE, *Le vocabulaire ancien de la confirmation*, u *La Maison-Dieu*, 54 (1958), 5—22 = *Vocabulaire.*
P. Th. CAMELOT, *La théologie de la confirmation à la lumière des contoverses recentes*, u *La Maison-Dieu*, 54 (1958), 79—90 = *Théologie.*
H. F. von CAMPENHAUSEN, *Latteinische Kirschenväter*, Stuttgart, 1960 = *Lateinische.*
J. DANIÉLOU, *Sacramentum futuri. Études sur les origines de la typologie biblique*, Paris, 1950 = *Sacramentum.*
J. DANIÉLOU, *Die Sendung der Engel*, Salzburg, 1963 = *Sendung.*
J. H. EMMINGHAUS, *Fisch*, u LThK, 4, 153—155 = *Fisch.*
D. van den EYNDE, *Les rites latins de la confirmation*, u *La Maison-Dieu*, 54 (1958), 53—78 = *Rites.*

J. FINKENZELLER, *Sakrament*, u LThK, 9, 220—225 = *Sakrament.*
J.—C. FREDOUILLE, *Tertullien et la conversion de la culture antique (Etudes augustiniennes)*, Paris, 1972 = *Tertullien.*
W. H. C. FREND, *A Note on Jews and Christians in Third-Century North Africa*, u *The Journal of Theological Studies*, NS, 21 (1970), 92—96 = *Note.*
P. GALTIER, *Imposition des mains*, u DTC, VII, 2, 1302—1425 = *Imposition.*
K. GOLDAMMER, *Das Schiff der Kirche. Ein antiker Symbolbegriff aus der politischen Metaphorik in eschatologischer und ekklesiologischer Umdeutung*, u *Theologische Zeitschrift*, 6 (1950), 232—237 = *Schiff.*
A. GRILLMEIER, *Die theologische und sprachloche Vorbereitung der christologischen Formel von Chalkedon*, u *Das Konzil von Chalkedon*, I, Würzburg, 1962 = *Vorbereitung.*
A. HAMMAN, *Le Baptême d'après les Perès de l'Église, (Lettres chrétiennes*, 5), Paris, 1962 = *Lettres.*
A. HAMMAN, *Le Baptême et la Confirmation (Le Mystère chrétien)*, Desclee, 1969 = *Baptême.*
H. HOPPE, *De sermone tertullianeo quaestiones selectae*, Marburgi, 1897 = *De sermone.*
S. E. KARLIC, *El acontecimiento salvifico del bautesimo segun Tertuliano*, Vitoria, 1967 = *Acontecimiento.*
H. KARPP, *Schrift und Geist bei Tertullian*, Gütersloh, 1955 = *Schrift.*
H. KARPP, Tertullian, u *Die Religion in Geschichte und Gegenwart*, izd. 3, Tübingen, 1962, 700—701 = *Tertullian.*
K. A. H. KELLNER, *Tertullians... Schriften, Über die Taufe*, u *Bibliothek der Kirchenväter*, 7, München, 1912, 274—299 = *Tertullian.*
J. N. D. KELLY, *Early Christian Doctrines*, izd. 4, London, 1973 = *Doctrines.*
G. D. KILPATRICK, *1 Tim.* V. 22 *and Tertullian De Baptismo* XVIII, 1, u *The Journal of Theological Studies*, NS, 16 (1965), 127—128 = *1 Tim.*
H. KOCH, *Tertulliani... De Baptismo*, u *Theologische Literaturzeitung*, 57 (1932), 588—591 = *Tertulliani.*
H. KOCH, *Tertullianus. Paulys Real-Encyclopedie*, Stuttgart, 1934, 822—844 = *Tertullianus.*
A. KOLPING, *Sacramentum Tertullianeum*, Regensburg-Münster, 1948 = *Sacramentum.*
B. KÖTTING, *Tertullianus*, u LThK, 9, 1370—1374 = *Tertullianus.*
A. KREUZ, *Cajaner*, u LThK, 2, 874 = *Cajaner.*

G. LANCZKOWSKI, *Isis u. Osiris*, u LThK, 5, 789—790 = *Isis.*
B. LEEMING, *A Note on a Reading in Tertullian's de Baptismo. »Credo quia non credunt«*, u *Gregorianum*, 14 (1933), 423—431 = *Note.*
W. LE SAINT, *Tertullian*, u *New Catholic Encyclopedia*, XIII, Mc Graw-Hill Book, 1019—1022 = *Tertullian.*
J. LIÉBAERT, *L'Incarnation*, I, *Des origines au concile de Chalcédoine* (*Histoire des dogmes*, III, I, a), Paris, 1966 = *Incarnation.*
E. LÖFSTEDT, *Kritische Bemerkungen zu Tertullians Apologeticum*, Lund, 1918 = *Bemerkungen.*
E. LÖFSTEDT, *Zur Sprache Tertullians*, Lund, 1920 = *Sprache.*
F. K. LUKMAN, *Doslej neopažen spomin kistnega obreda pri Tertulijanu*, u *Bogoslovni Vestnik*, 14 (1934), 25—28 = *Doslej.*
A.—P. MAISTRE, *»Traditio«. Aspects théologiques d'un terme de droit chez Tertullien*, u *Revue des Sciences Philosophiques et Théologiques*, 51 (1967), 617—643 = *Traditio.*
D. MICHAELIDES, *Sacramentum chez Tertullien*, Paris, 1970 = *Sacramentum.*
A. MICHEL, *Sacraments*, u DTC, 14, 1, 486—643 = *Sacraments.*
Ch. MOHRMANN, *Tertullien, De Baptismo* II, 2, u *Vigiliae Christianae*, 5 (1951), 49 = *Tertullien.*
Ch. MOHRMANN, *Études sur le latin des chrétiens*, vol. 3, Roma, 1958, 1961, 1965 = *Études.*
J. MOINGT, *Théologie trinitaire de Tertullien* (*Théologie*, vol. 68—70), Aubier, 1966 = *Théologie.*
V. MOREL, *Le développement de la »disciplina« sous l'action du Saint-Esprit chez Tertullien*, u *Revue d'Histoire Ecclésiastique*, 35 (1939), 243—265 = *Dévelopement.*
V. MOREL, *Disciplina. Le mot et l'idée représentée par lui dans les oeuvres de Tertullien*, u *Revue d'Histoire Ecclésiastique*, 40 (1944—1945), 5—45 = *Disciplina.*
B. NEUNHEUSER, *Baptême et Confirmation* (*Histoire des Dogmes*, IV, 2), Paris, 1966 = *Baptême.*
B. NEUNHEUSER, *Taufe*, u LThK, 9, 1314—1319 = *Taufe.*
B. NISTERS, *Tertullien, Seine Persönlichkeit und Schicksal*, Münster, 1950 = *Tertullian.*
T. P. O'MALLEY, *Tertullian and the Bible. Language-Imagery-Exegesis* (*Latinitas christianorum primaeva*, 21), Nijmegen-Utrecht, 1967 = *Tertullian.*
S. OTTO, *Der Mensch als Bild Gottes bei Tertullian*, u *Münchener theologische Zeitschrift*, 10 (1959), 276—282 = *Mensch.*

S. OTTO, *Das Problem der Zeit in der voraugustinischen Theologie*, u *Zeitschrift für katholische Theologie*, 82 (1960), 74—87 = *Problem.*
S. OTTO, *»Natura« und »Dispositio«. Untersuchung zum Naturbegriff und zur Denkform Tertullians* (*Münch. Th. St.* 19), München, 1960 = *Natura.*
J. PAVIĆ, *Patrologija*, izd. 2, ciklostilski, Zagreb, 1960 = *Patrologija.*
E. PETERSON, *Das Schiff als Symbol der Kirche: Die Tat des Messias im eschatologischen Meeressturm in der jüdischen und altchristlichen Überlieferung*, u *Theologische Zeitschrift*, 6 (1950), 77—79 = *Schrift.*
G.—L. PRESTIGE, *Dieu dans la pensée patristique*, Paris, 1955 = *Dieu.*
K. PRÜMM, *Mithras*, u LThK, 7, 488—490 = *Mithras.*
J. QUASEN, *Patrology*, 2. vol, Utrecht-Antwerpp, 1953 = *Patrology.*
J. QUASTEN, *Initiation aux Pères de l'Église*, I, Paris, 1955 = *Initiation.*
K. RAC—F. LASMAN, *Izbor iz stare književnosti kršćanske*, Zagreb, 1917 = *Izbor.*
J. REZETTE, *La condition du chrétien d'après le De Baptismo de Tertullien*, u *Antonianum*, 49 (1974), 14—46 = *Condition.*
T. ŠAGI-BUNIĆ, *»Ecclesia sola baptizat«: Sententia Tertulliani et* S. Cyppriani, u *Laurentianum*, 2 (1961), 261—273.
T. ŠAGI-BUNIĆ, *Krštenje izvan Crkve. Kontrovezija između Parmenijana i sv. Optata Milevitanskog* (*Teološki radovi*, 2), Zagreb, 1970 = *Krštenje.*
T. ŠAGI-BUNIĆ, *Izazov starih* (*Metanoia*, 26—29), Zagreb, 1972 = *Izazov.*
J. TIXERONT, *Mélanges de patrologie et d'histoire des dogmes*, Paris, 1921 = *Mélanges.*
J. TIXERONT, *Histoire des dogmes dans l'antiquité chrétienne*, I, *La théologie anténicéenne*, izd. 10, Paris, 1924 = *Histoire.*
M. TURNŠEK, *S krstom v Cerkev. Oris krstne ideje in krščanske inicijacije v prvi Cerkvi* (*Bogoslovni prispevki k edinosti Cerkve*, 2, 2) Celovec, 1969 = *S krstom.*
L. VILETTE, *Foi et sacrament. Du Nouveau Testament à Saint Augustin* (*Traveaux de l' Institut Catholique de Paris*, 5), Bloud et Gay, 1959 = *Foi.*
K. WOLFL, *Das Heilswirken Gottes durch den Sohn nach Tertullian* (*Anal. Greg.*, 112), Roma, 1960 = *Heilswirken.*

S A D R Ž A J

Predgovor 3

Kratice izdanja 6

I. U v o d 7

I. P i s a c 7

Podaci iz Tertulijanova života 7

Istup iz Crkve 8

Montanizam 9

Značenje Tertulijana 10

II. D j e l o 13

Značenje Tertulijanova *De Baptismo* 13

Vrijeme postanka 14

Stil i jezik 14

Književna vrsta i podjela spisa 15

Namjena djela 16

Okolnosti postanka *De Baptismo* 17

Rukopisi i izdanja 18

Najnovija izdanja 19

Naš izbor 20

III. Krst u *De Baptismo* 23

1. Krst ukoliko je »sakrament« 23

2. Uloga vode u krštenju 27

3. Nazivi za krst i krsni čin 28

4. Katekumenat 28

5. Obredi kršćanske inicijacije 29
Krštenje 29
Pomazanje 29
Polaganje ruke 30
Svršetak obreda 30
6. Djelitelj krsta 30
7. Dob za krštenje 31
8. Vremena za krštenje 31
9. Krsne »slike« 32
10. Krsni učinci 33
11. Izvor krsnih učinaka 34
12. Tumačenje krsta slikama iz društvenog života 35
13. Teološki problemi u *De Baptismo* 37
Duh Sveti, krst i potvrda 37
Heretičko krštenje 38
II. Tekst i prijevod 41
III. Napomene i tumačenja 89
BIBLIOGRAFIJA 115
Izdanja Tertulijanova djela 115
Djela i članci 115